

ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КИРПАНЬ БОГДАН ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 347.72

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИПИНЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ
ТОВАРИСТВ ТА ГОСПОДАРСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ ЗА
ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

Спеціальність 081 «Право»

Галузь знань 08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня **доктора філософії**

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ Б.В. Кирпань

Науковий керівник: **Патерило Ірина Володимирівна**, доктор
юридичних наук, професор

Дніпро - 2025

АНОТАЦІЯ

Кирпань Б. В. Правове регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право». – Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро, 2025.

Дисертаційну роботу присвячено комплексному дослідженню теоретико-методологічних засад та проблем правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу.

Окреслено методологію дослідження правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу.

Досліджено еволюцію становлення правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань в Україні та Європейському Союзі. Виділено основні етапи розвитку правового забезпечення припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань в Україні та Європейському Союзі.

Встановлено, що припинення підприємницького товариства в якості правової категорії являє собою процес, який виникає на підставі рішення про припинення підприємницького товариства, внаслідок проведення якого відбувається припинення підприємницького товариства як суб'єкта цивільних правовідносин, що тягне за собою внесення запису про припинення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.

Визначено, що поняття припинення господарського об'єднання слід розуміти як юридичний факт, з настанням якого господарська організація

втрачає право провадити господарську діяльність та припиняє своє існування як суб'єкт господарських правовідносин.

Наголошено на необхідності уніфікації термінологічного інструментарію науки цивільного та господарського права, зокрема, шляхом уточнення таких понять як: «ліквідація юридичної особи», «ліквідація суб'єкта господарської діяльності», а також використання в правовій науці та у законодавстві терміну «припинення юридичної особи» та «припинення суб'єкта господарювання», якщо йдеться про припинення суб'єкта господарювання та припинення юридичної особи як учасників правовідносин і суб'єктів права.

Охарактеризовано сучасний стан законодавчого забезпечення процесу припинення підприємницьких товариств як несистемний, оскільки єдиним кодифікованим актом, в якому залишилась регламентація форм припинення підприємницьких товариств залишається Цивільний кодекс України. Натомість регламентація процедур припинення відбувається в залежності від особливостей правового режиму підприємницьких товариств, які припиняються, що створює надмірне обтяження правовими конструкціями з невеликими диференціаціями за рахунок великого різновиду суб'єктів господарювання.

Розроблено правові конструкції регулювання об'єднання процедур злиття та приєднання підприємницьких товариств та обґрунтована необхідність їх імплементації в Цивільний кодекс України, Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», Закон України «Про акціонерні товариства».

Запропоновано на законодавчому рівні під злиттям підприємницьких товариств розуміти сукупність відносин між суб'єктами господарювання, органами його управління та/або його власниками, внаслідок чого відбувається або створення нового підприємницького товариства — правонаступника з переданням йому всього майна, всіх прав та обов'язків декількох товариств, що припиняються внаслідок цього; або припинення

одного або декількох товариств з переданням ним (ними) згідно з передавальним актом усього свого майна, всіх прав та обов'язків іншому підприємницькому товариству – правонаступнику.

Продемонстровано наявність двох ключових аспектів законодавчого забезпечення ліквідації підприємницьких товариств за законодавством України: ліквідація відповідно до норм та положень Цивільного кодексу України в добровільному порядку завжди означає фактичне припинення існування підприємницького товариства без переходу його прав чи обов'язків до третіх осіб; ліквідація підприємницьких товариств відповідно до Кодексу України з процедур банкрутства може передбачати повернення такого товариства на певному етапі реалізації процедур з відновлення платоспроможності до господарської діяльності. Тобто положення Кодексу України з процедур банкрутства передбачають можливість певного економічного та фінансового оздоровлення підприємницького товариства, що може мати своїми наслідками зникнення причин для ліквідації останнього.

Обґрунтовано алгоритм реалізації процедури ліквідації юридичної особи за положеннями Цивільного кодексу України, який демонструє, що на певному його етапі – встановлення факту недостатності коштів для задоволення вимог кредиторів – підприємницьке товариство ліквідується вже за спеціальними нормами Кодексу України з процедур банкрутства. Наголошується, що за загальним правилом ліквідація будь-якої юридичної особи відбувається в межах та на засадах регуляторного впливу Цивільного кодексу України. Однак, відповідно до ст. 110 Цивільного кодексу України, у випадку, якщо ліквідована особа не має здатності виконати в повному обсязі власні зобов'язання перед третіми особами, то настає момент, коли правовий режим процедури ліквідації переходить в площину регуляторного впливу Кодексу України з процедур банкрутства. Це пояснюється тим, що положення Кодексу України з процедур банкрутства насамперед захищають

права кредиторів, діючи в якості системи гарантій з боку держави в аспекті дотримання принципу невідворотності виконання зобов'язань.

Обґрунтовано доцільність покладання функцій з ліквідації підприємницького товариства на відповідного фахівця в сфері арбітражного управління, що забезпечить значно швидший перебіг такої процедури, а також концентрує відповідальність за дотримання законодавства під час процедури ліквідації.

Аргументовано необхідність посилення правових гарантій захисту прав кредиторів, зокрема, через наділення рівними правами кредиторів товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю та акціонерних товариств, а також всіх інших різновидів суб'єктів господарювання.

Розроблено модель припинення різних видів господарських об'єднань з урахуванням особливостей правового режиму кожного з них, а також специфіки взаємозв'язку учасників господарського об'єднання або учасників господарського об'єднання і господарського об'єднання.

Доведено необхідність розширення можливостей запровадження різних поєднань та аспектів інституту правонаступництва у відносинах між відповідними учасниками господарських об'єднань. Особливу увагу в контексті євроінтеграційних процесів приділено розробці моделі припинення концернів та корпорацій у вітчизняному законодавстві. Порівняльний аналіз із правом Європейського Союзу свідчить про відсутність ефективних форм реалізації та методів правового регулювання такого припинення, що пояснюється трансюрисдикційністю різних учасників таких господарських об'єднань. Означене піднімає питання доктринального перегляду підходів застосування юрисдикції як до самих об'єднань, так і до різних його учасників в залежності від обсягу набутих прав та обов'язків в межах таких об'єднань.

Доведено доцільність подальшого наукового дискурсу та практичного дослідження моделювання взаємовідносин між кредиторами та господарськими об'єднаннями, що ліквідуються в напрямку підвищення

рівня захисту прав перших та унеможливлення уникнення відповідальності окремими учасниками таких об'єднань.

Ключові слова: юридична особа, підприємницьке товариство, господарське об'єднання, припинення, реорганізація, злиття, приєднання, поділ, перетворення, правонаступництво, ліквідація, ліквідаційна комісія, банкрутство, арбітражний керуючий, припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань.

SUMMARY

Kyrpan B. V. Legal Regulation of Termination of Business Partnerships and Economic Associations under the Legislation of Ukraine and the European Union. – *Qualifying research paper retaining manuscript rights*.

A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 «Law». – Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, 2025.

The thesis is devoted to a comprehensive study of the theoretical and methodological foundations and problems of legal regulation of the termination of business partnerships and economic associations under the laws of Ukraine and the European Union.

The methodology for studying the legal regulation of termination of business partnerships and economic associations under the laws of Ukraine and the European Union is outlined.

The thesis examines the evolution of legal regulation for terminating business entities and business associations in Ukraine and the European Union. The main stages of the development of legal support for the termination of business partnerships and economic associations in Ukraine and the European Union are highlighted.

It has been established that termination of a business partnership as a legal category is a process arising on the basis of a decision to terminate a business partnership, which results in termination of a business partnership as a subject of civil legal relations and entails making an entry on termination in the Unified State Register of Legal Entities, Individual Entrepreneurs and Public Organizations.

It has been determined that the concept of termination of an economic association should be understood as a legal fact upon which an economic organization loses the right to conduct economic activity and ceases to exist as a subject of economic legal relations.

An emphasis is placed on the need to unify the terminological tools of the science of civil and commercial law, in particular, by clarifying such concepts as

«liquidation of a legal entity», «liquidation of a business entity», as well as the use in legal science and legislation of the term «termination of a legal entity» and «termination of a business entity» when it comes to the termination of a business entity and termination of a legal entity as a party to legal relations and subjects of law.

It has been defined that the current state of legislative support for the process of business entities' termination is unsystematic since the only codified act that still regulates the forms of business partnerships' termination is the Civil Code of Ukraine. Instead, the regulation of termination procedures depends on the specifics of the legal regime of the business partnerships being terminated, which creates an excessive burden of legal structures with little differentiation due to the wide variety of business entities.

The legal structures for regulating the merger and accession procedures of business partnerships have been developed, and the necessity of their implementation in the Civil Code of Ukraine, the Law of Ukraine «On Limited Liability Companies and Additional Liability Companies», and the Law of Ukraine «On Joint Stock Companies» has been substantiated.

It is hereby proposed that the legislative level conceptualize the merger of business entities as a set of relations between business entities, their management bodies, and/or their owners, which results in either the creation of a new business entity—a successor company with the transfer. This could entail the termination of multiple companies, resulting in the transfer of all their assets, rights, and obligations to a surviving company. Alternatively, the transfer could involve the termination of one or more companies, with the transfer of all their assets, rights, and obligations to another business entity.

It has been demonstrated that two key aspects of legislative support for the termination of business partnerships under Ukrainian law exist. First, liquidation, in accordance with the rules and provisions of the Civil Code of Ukraine, on a voluntary basis always means the termination of the existence of a business partnership. In this case, the rights and obligations of the partnership are not

transferred to third parties. Second, the liquidation of business partnerships in accordance with the Bankruptcy Code of Ukraine may provide for the return of such a partnership at a particular stage of implementation of the procedures for the restoration of its economic and financial viability. Therefore, the provisions of the Ukrainian Bankruptcy Code establish the potential for economic and financial recovery of a business partnership, which may result in the dissolution of the partnership being rendered unnecessary.

The algorithm for implementing the procedure for liquidation of a legal entity under the provisions of the Civil Code of Ukraine is substantiated, which demonstrates that at a particular stage of the procedure—the establishment of the fact of insufficient funds to satisfy creditors' claims—an entrepreneurial company is liquidated under the special provisions of the Bankruptcy Code of Ukraine. It is acknowledged that, under prevailing principles, the dissolution of any legal entity occurs within the ambit and framework of the Civil Code of Ukraine, guided by its regulatory provisions. However, as outlined in Article 110 of the Civil Code of Ukraine, in instances where a liquidated entity is incapable of fulfilling its obligations to third parties in full, the legal framework governing the liquidation procedure becomes subject to the regulatory influence of the Bankruptcy Code of Ukraine. This is because the Bankruptcy Code of Ukraine is chiefly concerned with safeguarding creditors' rights, thereby ensuring compliance with the principle of obligation fulfillment.

It has been substantiated that it is expedient to entrust the functions of liquidation of a business partnership to a relevant specialist in arbitration management, which will ensure a much faster course of such a procedure and concentrate responsibility for compliance with the law during the liquidation procedure.

It is reasoned that there is a need to strengthen legal guarantees for the protection of creditors' rights, in particular, by granting equal rights to creditors of limited liability and additional liability companies and joint stock companies, as well as all other types of business entities.

A model of termination of various types of business associations is developed with due regard for the specifics of the legal regime of each of them, as well as the specifics of the relationship between the participants of a business association or participants of a business association and a business association.

The necessity of expanding the possibilities of introducing various combinations and aspects of the institution of legal succession in the relations between the relevant participants of economic associations has been proved. In the context of European integration processes, particular attention is devoted to developing a model to terminate concerns and corporations in national legislation. A comparative analysis of the law of the European Union reveals the absence of effective forms of implementation and methods of legal regulation for such termination. The transjurisdictional nature of various participants in business associations can explain this absence. This underscores the necessity for a doctrinal revision of approaches to applying jurisdiction to associations and their members, contingent on the scope of rights and obligations acquired within these entities.

The necessity of further scientific discourse and practical research into modeling the relationship between creditors and liquidated business associations has been demonstrated. Such research is deemed expedient in order to increase the level of protection of the former's rights and prevent individual members of such associations from avoiding liability.

Keywords: legal entity, business partnership, business association, termination, reorganization, merger, acquisition, division, transformation, succession, liquidation, liquidation commission, bankruptcy, insolvency officer, termination of business partnerships and business associations.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кирпань Б. В. Становлення та розвиток правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 166-170. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/37>. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2023/37.pdf.

2. Кирпань Б. В. Поняття припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань : законодавчий та доктринальний підходи. *Актуальні проблеми держави і права*. 2023. № 100. С. 62-73. DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v100.2023.7>.

3. Кирпань Б. В. До питання про форми реорганізації підприємницьких товариств за законодавством Європейського Союзу. *Право і суспільство*. 2024. № 2. С. 85-92. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.2.11>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Кирпань Б. В. Актуальні проблеми законодавства України у сфері ліквідації господарських товариств. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права*. Матеріали XII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (9 - 10 жовтня 2020 року) / За заг. ред. М.В. Полякова та О.Л. Соколенко. Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара. м. Дніпро, 2020. С. 53-55.

5. Кирпань Б. В. Сучасний етап розвитку законодавства України про припинення підприємницьких товариств. *Право як ефективний суспільний регулятор* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 19-20 лютого 2021 р. Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. С. 79-83.

6. Кирпань Б. В. Поняття методології дослідження правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських

об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права*. Матеріали XIII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (8 - 9 жовтня 2021 року) / За заг. ред. С.І. Оковитий та О.Л. Соколенко. Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара. м. Дніпро, 2021. 180 с. С. 49-51.

7. Кирпань Б. В. Становлення правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань на українських землях у складі Російської Імперії (XIX ст. – початок XX ст.). *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права*. Матеріали XIV Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (7 - 8 жовтня 2022 року) / За заг. ред. С.І. Оковитий та О.Л. Соколенко. Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара. м. Дніпро, 2022. 180 с. С. 24-26.

8. Кирпань Б. В. Еволюція правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством Європейського Союзу. *Стратегії і трансформації юридичної науки в умовах сталого розвитку суспільства*. Матеріали науково-практичної конференції (м. Рівне, 1-2 грудня 2023 р.). Одеса : Видавництво «Молодий вчений», 2023. С. 36-41.

9. Кирпань Б. В. Особливості ліквідації підприємницьких товариств в процесі банкрутства за законодавством Європейського Союзу. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи* : матеріали XXIII Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (26 квітня 2024 року). Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2024. С. 199-200.

10. Кирпань Б. В. Проблемні питання правового регулювання припинення господарських об'єднань шляхом ліквідації за законодавством України. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* :

матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 146-148.

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації:

11. Кирпань Б. В. Методологія дослідження правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. № 2. С. 46-50.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИПИНЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ ТА ГОСПОДАРСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	30
1.1. Методологія дослідження правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу	30
1.2. Основні етапи розвитку правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань в Україні та Європейському Союзі.....	46
1.3. Поняття та правова сутність припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу.....	70
Висновки до розділу 1	83
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИПИНЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	87
2.1. Форми припинення підприємницьких товариств за законодавством України та Європейського Союзу	87
2.2. Порядок ліквідації підприємницьких товариств в процесі банкрутства за законодавством України та Європейського Союзу	107
2.3. Захист прав кредиторів при реорганізації підприємницьких товариств за законодавством України та Європейського Союзу	126
Висновки до розділу 2	136

РОЗДІЛ 3. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИПИНЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	138
3.1. Правове регулювання припинення господарських об'єднань шляхом реорганізації за законодавством України	138
3.2. Правове регулювання припинення господарських об'єднань шляхом ліквідації за законодавством України	158
3.3. Правова природа припинення господарських об'єднань за законодавством Європейського Союзу.....	176
Висновки до 3 розділу	193
ВИСНОВКИ	195
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	204
ДОДАТКИ.....	224

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- M&A – Mergers & Acquisitions (Злиття та поглинання)
- АМКУ – Антимонопольний комітет України
- ВВР – Відомості Верховної Ради України
- ВВР УРСР – Відомості Верховної Ради Української РСР
- ГК України – Господарський кодекс України
- ЄДР – Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань
- ЄКТ – Європейське кооперативне товариство
- ЄТ – Європейське товариство
- ЄС – Європейський Союз
- КУзПБ – Кодекс України з процедур банкрутства
- НКЦПФР – Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку
- ПАТ – Публічне акціонерне товариство
- ПрАТ – Приватне акціонерне товариство
- ТОВ – Товариство з обмеженою відповідальністю
- Угода про асоціацію - Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р.
- УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка
- ЦК України – Цивільний кодекс України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Проблематика правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та ЄС набуває все більшої актуальності з об'єктивних причин – прискорення євроінтеграційних процесів для України. Однак це не повинно означати необхідність прямого запозичення без належного правового аналізу, тих правових моделей припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань, які існують в законодавстві ЄС. Саме тому основна цінність даного дослідження розкривається в гармонізації національного законодавства України не стільки до вимог законодавства ЄС, скільки до принципів та стандартів правових процесів, які мають певні особливості, але разом із тим, враховують і національну ідентичність, і відповідні правові традиції країн-членів ЄС.

З точки зору законодавчого забезпечення аналізована проблематика пояснюється високим рівнем актуальності також через недопустимість зловживання підприємницькими товариствами та господарськими об'єднаннями власними зобов'язаннями перед кредиторами. Дотримання балансу в господарських відносинах та в економіці в цілому можливе за умови непохитності принципу беззаперечності виконання покладених на суб'єктів правовідносин зобов'язань. Тому процедура припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань не повинна розглядатись як можливість для власників таких підприємств уникнути від виконання зобов'язань та акумулювання відповідних ресурсів у спосіб, що межує із законним. Цей напрямок удосконалення вітчизняного законодавства, особливо в контексті підсилення державних гарантій захисту прав кредиторів, вбачається найбільш пріоритетним з урахуванням потреб інтеграції України в ЄС.

Окремої актуальності набуває питання припинення господарських об'єднань, що взагалі є в певному розумінні новелою для вітчизняної

доктрини господарсько-правової науки. Вітчизняне законодавство вкрай мало уваги приділяє відносинам, що виникають в процесі припинення різних видів господарських об'єднань. Так само потребує уваги і питання вдосконалення механізмів правового регулювання припинення господарських об'єднань в залежності від особливостей взаємозв'язку учасників господарського об'єднання між собою або учасників господарського об'єднання і господарського об'єднання.

Означене загалом визначає актуальність дослідження правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та ЄС.

Ступінь наукової розробки теми. Проблематика правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань упродовж тривалого часу становить значний наукових інтерес та є предметом численних наукових досліджень багатьох науковців.

Так, теоретичні питання, термінологічний та методологічний інструментарій, а також зміст припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань досліджувалися такими вченими, як: Адамович О. В., Верба-Сидор О. Б., Вінник О. М., Джуринський В. О., Дорошенко Л. М., Кельман М. С., Кібенко О. Р., Коверзнев М., Кравчук В. М., Лукач І. В., Майданик Р. А., Новохацька М. Ю., Старцев О. В., Стратюк О. М., Щербина В. С., Юркевич Ю. М. та ін.

Дослідження підстав, порядку, форм припинення підприємницьких товариств та методів їх правового регулювання здійснювалося такими вченими, як-от: Гнатів О. М., Жеков Д. В., Жуков С. В., Зубатенко О. М., Ільницька Н. Ф., Кулаков В. В., Повар П. О., Рябота В. В., Саветчук В. М., Сіщук Л. В., Скоропис О. М., Фесюра М. В., Хоменко В. О., Швець О. В., Шевченко Н. І., Щербакова Н. В. тощо.

Аналізу недоліків сучасного стану правового регулювання припинення підприємницьких товариств за законодавством України та ЄС присвячено роботи: Адамович О. В., Бочарової О. І., Гарагонич О. В., Жорнокуй Ю. М.,

Коломієць-Людвіг Є. П., Кочина В. В., Кравчука В. М., Петрова Є. В., Подолян Ю. О., Пригузи П. О., Скорописа О. М., Титової О. В., Тюленєвої Ю. В., Фесюри М. О., Хоменко В. О., Шевченко Н. І. та ін.

Закордонний і, зокрема, досвід ЄС у законодавчому регулюванні припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань досліджувалися такими науковцями як: Булижина І. В., Вербов С. В., Говер Л., Загребельний О. М., Зубатенко О. М., Товкун І. М., Юркевич Ю. М. тощо.

Водночас, маємо підстави для висновку, що проблематика законодавчого забезпечення припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань залишається недостатньо дослідженою. Особливо це стосується питань законодавчого забезпечення припинення окремих видів як підприємницьких товариств, так і господарських об'єднань. Недостатньо обґрунтованими є науково-теоретичні засади та практичні рекомендації щодо посилення системи гарантій та захисту прав кредиторів таких підприємств. Невирішеними залишаються проблеми законодавчого забезпечення реалізації процедур «злиття» та «приєднання» за законодавством України з урахуванням сучасної практики законодавчого регулювання в ЄС.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана на кафедрі цивільного, трудового та господарського права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара в межах науково-дослідної роботи на тему: «Виявлення особливостей та удосконалення нормативних парадигм у сфері регулювання цивільно-правових відносин та господарської діяльності в Україні в умовах євроінтеграції» (номер державної реєстрації 0122U001411). Тема дисертації затверджена Вченою радою Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (витяг з протоколу № 3 від 29 жовтня 2020 року).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є комплексне дослідження теоретичних та практичних проблем правової регламентації припинення підприємницьких товариств та господарських

об'єднань в Україні в контексті євроінтеграції, а також розроблення науково обґрунтованих висновків та практичних пропозицій і рекомендацій щодо розвитку національного законодавства з урахуванням європейського досвіду у відповідній сфері.

Досягнення сформульованої мети передбачає вирішення наступних завдань:

- визначення методологічного базису дослідження правового феномену припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань;
- періодизацію етапів розвитку правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань в Україні та ЄС;
- розкриття поняття та сутності припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань;
- вивчення особливостей форм припинення підприємницьких товариств за законодавством України та ЄС;
- проведення аналізу законодавчого забезпечення ліквідації підприємницьких товариств в процесі банкрутства в Україні та ЄС;
- дослідження законодавчого забезпечення прав кредиторів при реорганізації підприємницьких товариств в Україні та ЄС;
- встановлення особливостей правового регулювання припинення господарських об'єднань шляхом реорганізації за законодавством України;
- детермінація засад правового регулювання припинення господарських об'єднань шляхом ліквідації за законодавством України;
- вивчення правової природи припинення господарських об'єднань за законодавством ЄС.

Об'єктом дисертаційного дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань в Україні та ЄС.

Предметом дослідження є правове забезпечення регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та ЄС.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є комплекс філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методів наукового пізнання, притаманних юридичній науці.

Так, в ході дослідження широкого застосування набув діалектичний метод, який дав змогу розглянути основні тенденції розвитку правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та ЄС, а також встановити взаємний зв'язок між предметом дослідження і суспільними відносинами, які формують об'єкт дослідження (розділи 1, 2, 3). Історичний метод активно використовувався під час дослідження періодизації розвитку правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань в Україні та ЄС (підрозділ 1.2). Сукупність методів аналізу та синтезу застосовувались для визначення сутності припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань як правових явищ (підрозділ 1.3).

Системний метод використовувався під час аналізу нормативно-правових засад регулювання форм припинення підприємницьких товариств за законодавством України та ЄС (підрозділ 2.1). Особливості порядку ліквідації підприємницьких товариств в процесі банкрутства за законодавством України та ЄС було розкрито за рахунок використання формально-юридичного методу (підрозділ 2.2). Вагомих результатів у дослідженні процедури захисту прав кредиторів при реорганізації підприємницьких товариств за законодавством України та ЄС було досягнуто за рахунок застосування порівняльно-правового методу (підрозділ 2.3).

Водночас за допомогою теоретико-юридичного методу було здійснено пошук ефективних форм правового регулювання припинення господарських об'єднань шляхом реорганізації за законодавством України (підрозділ 3.1). Метод правового моделювання дав змогу розробити модель правового регулювання припинення господарських об'єднань шляхом ліквідації за законодавством України (підрозділ 3.2). В свою чергу застосування

спеціально-юридичного методу дало змогу вивчити правову природу припинення господарських об'єднань за законодавством ЄС (підрозділ 3.3).

Нормативну та емпіричну основу дослідження складає чинне законодавство України, законодавство ЄС, законодавчі акти зарубіжних країн, постанови Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, наукові матеріали з питань припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертація є комплексним дослідженням правових засад регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та ЄС. Зокрема положення, що становлять наукову новизну, такі:

вперше:

– розроблено періодизацію процесу розвитку правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань в Україні та ЄС. Так, для України така періодизація складається з трьох історичних періодів та шести послідовних етапів, кожен з яких має свою особливість правового регулювання вказаних процесів: перший період та етап (XIX ст. – 1917 рік) – зародження законодавчого регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань на українських землях у складі Російської імперії, за якого норми законодавства не містили поняття «ліквідація» та «реорганізація», а натомість застосовувався загальний термін «припинення»; другий період (1922 рік – 1991 рік) відзначається розвитком законодавства у період входження України до складу СРСР, у який вирізняється два основні етапи: перший етап (1922 рік – 1963 рік) позначається першою кодифікацією цивільного законодавства УРСР; другий етап (1963 рік – 1991 рік) характеризується новою кодифікацією цивільного законодавства УРСР; третій період (1991 рік – дотепер) характеризується становленням національного законодавства після проголошення незалежності України, який поділяється на три етапи: перший

етап (1991 рік – 2003 рік), пов'язаний з прийняттям низки нормативно-правових актів, які встановлювали форми, підстави та порядок припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань; другий етап (2003 рік – 2008 рік) ознаменувався сучасною кодифікацією цивільного та господарського законодавства, якими визначено загальні засади припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань; третій етап (з 2008 року й донині) відзначається прийняттям спеціальних законодавчих актів, що мають на меті деталізувати норми щодо припинення окремих видів підприємницьких товариств. Періодизація становлення правового забезпечення припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань в рамках ЄС включає в себе наступні періоди: перший період (1978-1992) – прийняття Директиви Ради 78/855/ЄЕС та Директиви Ради 82/891/ЄЕС, які заклали підвалини уніфікації національних законодавств в аспекті припинення підприємницьких товариств; другий період (1993-2005) – характеризується трансформаційними процесами переважно в національних законодавствах, а також формуванням єдиного правового поля ЄС; третій період (2006-2016) – характеризується прийняттям Директив, якими встановлюються особливості процесів злиття компаній з обмеженою відповідальністю та публічних акціонерних товариств; четвертий період (2017 – по теперішній час) – відбувається завершення кодифікації законодавства ЄС в сфері регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань, за результатами якої приймається Директива 2017/1132, яка охоплює собою всі аспекти реорганізації різних видів підприємницьких товариств та господарських об'єднань в ЄС.

– розроблено на теоретичному та практичному рівнях модель господарсько-правових відносин щодо припинення господарських об'єднань шляхом реорганізації. Зокрема на теоретичному вимірі концептуалізовано саму процедуру припинення господарських об'єднань, модель взаємозв'язків їх учасників між собою під час реорганізації самого об'єднання, а також механізми участі кредиторів та захисту їх прав в процесі припинення

господарських об'єднань. Розроблені відповідні пропозиції для закріплення на законодавчому рівні, як на рівні кодексів, так і на рівні галузевого спеціального законодавства, окремих моделей правового регулювання не тільки самої процедури припинення господарських об'єднань, але і правових гарантій дотримання прав та законних інтересів кредиторів таких об'єднань;

– запропоновано для законодавчого закріплення в Україні модель припинення господарських об'єднань шляхом ліквідації. На теоретико-методологічному рівні обґрунтовано необхідність деталізації процесу ліквідації господарських об'єднань із диференціацією господарсько-правової відповідальності їх учасників в залежності від зв'язків між собою та між самим об'єднанням. Обґрунтовується та розробляється для законодавчого закріплення модель недопущення зловживань учасниками господарських об'єднань власними господарськими зобов'язаннями перед кредиторами, а також пропонується для включення в Кодекс України з процедур банкрутства окремих положень, які б закріплювали особливості ліквідації господарських об'єднань;

удосконалено:

– термінологічний інструментарій правової науки в частині визначення поняття та правової сутності такого феномену як «припинення підприємницького товариства» та «припинення господарського об'єднання». Обґрунтовано вживання в правовій науці та у законодавстві терміну «припинення юридичної особи» та «припинення суб'єкта господарювання», якщо йдеться про припинення суб'єкта господарювання та припинення юридичної особи як учасників правовідносин і суб'єктів права. Категорію «припинення підприємницького товариства» пропонується визначити як процес, який виникає на підставі рішення про припинення підприємницького товариства, внаслідок проведення якого відбувається припинення підприємницького товариства як суб'єкта цивільних правовідносин, що тягне за собою внесення запису про припинення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань;

– алгоритмізацію процедури ліквідації юридичної особи за положеннями Цивільного кодексу України. Зокрема детермінуються особливості процедури ліквідації підприємницьких товариств в залежності від вольового виміру самого суб'єкту господарювання: добровільна – реалізується власником чи уповноваженим на управління таким товариством органом, з причин не пов'язаних із неспроможністю такого товариства виконати власні зобов'язання в повному обсязі; примусова – реалізується у випадках, коли підприємницьке товариство неспроможне виконати власні зобов'язання в повному обсязі. Таке удосконалення стає можливим за умови імплементації у національне законодавство України положень Директиви ЄС 2019/1023, щодо реструктуризації (ліквідації) підприємницького товариства з урахуванням насамперед інтересів кредиторів. За таких умов держава повинна створити умови, за яких фінансування, яке надається в процедурі реструктуризації (ліквідації), та транзакції, що пов'язані з ними, будуть захищені від визнання недійсними чи іншого оспорування.

– законодавче забезпечення різних форм припинення підприємницьких товариств на засадах уніфікації законодавства України та ЄС. Зокрема розроблені правові конструкції регулювання об'єднання процедур злиття та приєднання підприємницьких товариств та обґрунтована необхідність їх імплементації в ЦК України, Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», Закон України «Про акціонерні товариства». На законодавчому рівні пропонується під злиттям підприємницьких товариств розуміти сукупність відносин між суб'єктами господарювання, органами його управління та/або його власниками, внаслідок чого відбувається або створення нового підприємницького товариства – правонаступника з переданням йому всього майна, всіх прав та обов'язків декількох товариств, що припиняються внаслідок цього; або припинення одного або декількох товариств з переданням ним (ними) згідно з передавальним актом усього свого майна, всіх прав та обов'язків іншому підприємницькому товариству – правонаступнику.

набуло подальшого розвитку:

– методологічний інструментарій дослідження правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань. Так, в основу методології дослідження правового регулювання вказаного правового явища покладено такі методологічні підходи: антропологічний, цивілізаційний, порівняльний, аксіологічний (ціннісний), феноменологічний, герменевтичний, комплексний, системно-генетичний, функціонально-структурний. Використання методологічних принципів, спільно із методологічними підходами, дозволяє сформулювати загальне бачення правового дослідження, найбільш повно та багатогранно дослідити предмет наукової праці;

– розробка інструментарію захисту прав кредиторів при реорганізації підприємницьких товариств на засадах імплементації в законодавство України досвіду правового регулювання ЄС. Зокрема автором обґрунтовується підвищення рівня гарантій прав кредиторів в процедурах припинення підприємницьких товариств шляхом реорганізації до рівня захисту їх прав за законодавством про банкрутство суб'єктів господарювання. Застосування положень цивільного законодавства, які мають загальний характер під час реорганізації товариств не повинно призводити до послаблення правового статусу та можливостей кредиторів у захисті власних прав, що пропонується усунути шляхом залучення відповідного фахівця з числа арбітражних керуючих до відповідних процесів поза межами регуляторного впливу Кодексу України з процедур банкрутства;

– вивчення досвіду законодавчого забезпечення процедури припинення господарських об'єднань в ЄС, що розкрило суттєву слабкість європейської правової конструкції та доцільність її підсилення за рахунок розроблення відповідних засад правового забезпечення імплементованих у законодавство України. Мова йде головним чином про підвищення рівня захисту кредиторів та контрагентів таких господарських об'єднань як консорціум та корпорація. Доведена необхідність диференціації ролі та

відповідальності кожного учасника таких господарських об'єднань в контексті забезпечення принципу обов'язковості дотримання повноти господарсько-правових зобов'язань та невідворотності їх виконання в повному обсязі.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні та прикладні висновки й рекомендації дисертаційного дослідження можуть бути використані в:

- науково-дослідній роботі – для подальшого наукового дослідження проблематики правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань;

- законотворчій діяльності – для удосконалення окремих норм чинного законодавства України у сфері регламентації припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань, зокрема за рахунок імплементації окремих положень законодавства ЄС в означеній сфері;

- правозастосовній діяльності – для подальшого вдосконалення механізму припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань щодо запровадження чітких гарантій захисту прав кредиторів та гарантій невідворотності виконання підприємствами, що припиняються максимального обсягу, взятих на себе господарських зобов'язань;

- в освітньому процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право», «Господарське право», «Корпоративне право», «Міжнародне приватне право», «Право Європейського Союзу», а також при підготовці підручників, навчальних посібників і навчально-методичних матеріалів із зазначених дисциплін.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним, завершеним науковим дослідженням. Сформульовані у науковій роботі положення, висновки, практичні рекомендації та пропозиції отримані шляхом самостійного дослідження. Результати наукового дослідження опубліковані в одноосібних працях.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження обговорювалися та отримали позитивну оцінку на засіданнях кафедри цивільного, трудового та господарського права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Наукові результати дослідження були оприлюднені та обговорені на таких науково-практичних конференціях: XII Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права» (9-10 жовтня 2020 р., м. Дніпро); Міжнародній науково-практичній конференції «Право як ефективний суспільний регулятор» (19-20 лютого 2021 р., м. Львів); XIII Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права» (8-9 жовтня 2021 р., м. Дніпро); XIV Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права» (7-8 жовтня 2022 р., м. Дніпро); Науково-практичній конференції «Стратегії і трансформації юридичної науки в умовах сталого розвитку суспільства» (1-2 грудня 2023 р., м. Рівне); XXIII Міжнародній студентсько-аспірантській науковій конференції «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи» (26 квітня 2024 р., м. Львів); X Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (5-7 грудня 2024 р., м. Кременчук).

Публікації. Результати дисертації опубліковані автором у 11 наукових працях. Зокрема 3 публікації у наукових фахових виданнях України, 1 публікація в іноземному науковому фаховому виданні, 7 публікацій у тезах доповідей на наукових конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить – 227 сторінок, основний зміст роботи викладено на 165 сторінках. Список

використаних джерел містить 181 найменувань і викладений на 20 сторінках.
Додатки містяться на 4 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИПИНЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ ТА ГОСПОДАРСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

1.1. Методологія дослідження правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу

Здійснення ґрунтовного наукового дослідження можливе лише за умови якісних методологічних засад. Методологія будь-якого наукового дослідження є неоціненною як в теоретичному, так і практичному аспекті, оскільки їй притаманний фундаментальний та першочерговий характер. Усі деталі загальнотеоретичного аналізу можливо виявити за умови правильного застосування методологічних засад дослідження. У такому разі дисертаційне дослідження має чітку структуру і наповнюється необхідним змістом, йому властивий логічний зв'язок між усіма складовими елементами [1, с. 21].

Говорячи про значення методологічних засад дослідження в юридичній науці, І. С. Гриценко зауважує, що методологія є тим науковим інструментарієм, який дає відповіді на багато дискусійних питань, що виникають при дослідженні правових явищ. Методологія допомагає у розв'язанні складних питань праворозуміння, а з іншого боку, – утворює цілісну теоретичну основу знань, оперування якими дозволяє вирішувати важливі наукові завдання [2, с. 12].

У складі науки цивільного права, як зазначають О. П. Дзьобань та В. Л. Яроцький, юридична методологія відіграє важливу роль у забезпеченні всеосяжного вивчення цивільно-правової матерії, адже застосування усієї доступної палітри апробованих у юриспруденції методів забезпечує

найбільш якісне вивчення кожного окремого напрямку поставленої правником проблематики [3, с. 5].

Отже, враховуючи викладене, можна стверджувати про те, що проведення дослідження методології правового регулювання підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу є передумовою послідовного вивчення означеної проблематики, всебічного дослідження предмета дослідження, досягнення установленної мети та повного виконання сформованих завдань, однак, слід зазначити, що питання, які присвячені дослідженню методології правового регулювання підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу на рівні комплексного наукового дослідження не розглядалися, що і вказує безпосередньо на актуальність та важливість проведення дослідження окресленої проблематики.

Зазначимо, що першочерговим завданням при дослідженні методології правового регулювання підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу є з'ясування сутності поняття «методологія», адже означене питання, як відзначає А. В. Скоробагатько, доволі складне, відзначається різноманітністю і неоднозначністю підходів до його визначення [4, с. 47].

У сучасній науці є різні підходи до розуміння сутності поняття «методологія», серед яких традиційно виділяють визначення даного поняття у широкому розумінні, а також у вузькому розумінні.

Так, у широкому розумінні поняття «методологія» (від грец. μέθοδος – правильний шлях, шлях дослідження) визначають як: 1) теорію людської діяльності, діяльність пізнання, мислення або, якщо точніше, вся діяльність людства, враховуючи не лише власне пізнання, а й виробництво [5, с. 138]; 2) вчення про науковий метод пізнання й перетворення світу, його філософська, теоретична основа [6, с. 692]; 3) вчення про структуру, логічну організацію, методи, засоби і форми діяльності дослідника у процесі пізнання

ним досліджуваних явищ; 4) шлях дослідження, пізнання, вчення про методи пізнання та перетворення дійсності застосування принципів світогляду до процесу пізнання, до духовної творчості і практики [7, с. 14]; 5) теоретичну основу та способи організації пізнавального процесу, що характеризують пізнання з погляду його загальних форм, можливостей пізнавальних засобів та механізмів, які зумовлюють логічну послідовність наукового дослідження [8, с. 25].

Натомість у вузькому розумінні поняття «методологія» традиційно розуміють як: 1) систему певних теоретичних принципів, логічних прийомів, конкретних засобів дослідження предмета науки [9, с. 13]; 2) сукупність методів, прийомів, процедур наукового дослідження [5, с. 138]; 3) систему принципів, правил, прийомів, способів і засобів організації й побудови теоретичної і практичної діяльності [10, с. 68].

Видатний український вчений-правник П. М. Рабінович, методологію юридичної науки визначає як систему підходів і методів, способів і засобів наукового дослідження, а також як вчення, теорію про їх використання в пізнанні державно-правових закономірностей [11, с. 181].

Методологією юридичної науки, за судженням М. С. Кельмана, є вчення про структуру, логічну організацію, принципи, методи, засоби і форми діяльності дослідника у процесі пізнання ним досліджуваних державно-правових явищ. Вона забезпечує як наукове пізнання, так і наукову діяльність учених-юристів, є формою самопізнання та самосвідомості юриспруденції [12, с. 34].

Власне визначення методології юридичної науки надає також А. В. Скоробагатько, який стверджує про те, що у загальному вигляді під методологією юридичної науки слід розуміти систему підходів, методів і прийомів пізнання правової реальності (дійсності), що забезпечують отримання нової, об'єктивної, всебічної і систематизованої інформації про досліджувані процеси та явища. Таке розуміння, як зауважує науковець,

методології юридичної науки можна вважати універсальним, оскільки в ньому розкривається сутність цієї філософської категорії [4, с. 49].

На думку Ю. О. Тополь, методологія юридичної науки – це не тільки увесь її інструментарій у вигляді тих чи інших підходів, способів, методів або принципів, але й теорія про їхнє використання [13, с. 9].

Відповідно до позиції О. Ф. Скакун, методологія держави і права є системою методів, методологічних принципів та загальних підходів пізнання, реалізованих на основі знань про закономірності їхнього застосування за допомогою сукупності юридичних понять і категорій, а також вчення про теоретичні основи їхнього пізнавального використання [14, с. 8].

Методологія теорії держави і права, за О. Л. Копиленка, будучи системною сукупністю особливих пізнавальних методів, засобів, прийомів вивчення держави і права, закономірностей їх виникнення та розвитку, базується на певних, притаманних їй принципах дослідження державно-правової дійсності [15, с. 44-45].

Досліджуючи вчення про методологію цивільного права, Р. А. Майданик вважає, що методологія цивільного права є різновидом галузевої методології, яка визначає систему принципів і методи пізнання світоглядних уявлень про цивільне право, а також вчення про цю систему [16, с. 58].

Аналізуючи наведене, можна зробити висновок про те, що науковцями-правниками при визначенні поняття методології права найчастіше застосовуються такі ж підходи, як і при визначенні науковцями поняття загальної методології.

Таким чином, використовуючи широкий підхід до визначення поняття методології права, вчені-правознавці розуміють останню не лише як систему або сукупність підходів, принципів і методів до вивчення права, але і як вчення про засади їх використання, у свою чергу, застосовуючи вузький підхід, поняття методології права тлумачиться як сукупність підходів, принципів і методів, які застосовуються в процесі пізнання юридичної науки.

Відзначимо, що задля отримання повної, всебічної і систематизованої інформації при дослідженні правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу нами застосовується вузький підхід до розуміння поняття методології права, тобто як сукупність підходів, принципів і методів пізнання, які використовуються у процесі пізнання даного наукового дослідження.

Підсумовуючи наведене, пропонуємо методологію дослідження правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу визначати як сукупність підходів, принципів і методів пізнання, які утворюючи взаємозумовлену, інтегративну теоретико-практичну систему знань, направлені на комплексне вирішення наукової проблеми щодо сутності, специфіки, стану, а також перспектив удосконалення та розвитку досліджуваної правової матерії.

Виходячи з наданого визначення, можна констатувати, що до структурних елементів методології відносяться підходи, принципи та методи дослідження. Звертаємо увагу, що дана структура методології буде покладена в основу наукового пізнання правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу.

У структурі методології дослідження правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу методологічний підхід займає одне з провідних значень. П. М. Рабінович характеризує методологічний підхід як побудовану на гранично загальних (філософських) категоріях світоглядну аксіоматичну ідею (засаду), яка постулює загальну стратегію дослідження, відбір досліджуваних фактів та інтерпретацію результатів дослідження [17, с. 24]. Проводячи дослідження інтерпретації поняття «методологічний підхід» у сучасній правничій науці, І. А. Сердюк,

як висновок, пропонує під поняттям «методологічний підхід» розуміти єдність філософського (світоглядного), теоретичного і методологічного знання, що постулює загальну стратегію дослідження; відбір досліджуваних фактів та інтерпретацію його результатів і, з урахуванням визначеного ракурсу досліджуваного об'єкта, різняться за своїм змістом [18, с. 57].

Зокрема, М. С. Кельман констатує, що одним з головних методологічних правил наукового пошуку є множинність підходів. Різноманітність підходів допомагає отримати знання про різні сторони явища або про ту саму сторону, але у різних ракурсах [19, с. 29]. Підтримуючи дану тезу, нами використано широкий спектр методологічних підходів з метою отримання максимально різнобічного наукового знання про правове регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу.

Отже, в основу методології дослідження правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу положенні такі методологічні підходи: антропологічний, цивілізаційний, порівняльний, аксіологічний (ціннісний), феноменологічний, герменевтичний, комплексний, системно-генетичний, функціонально-структурний.

Важливим при дослідженні правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу є використання антропологічного підходу. Застосування означеного підходу є доцільним для подолання етноцентристського світосприйняття соціокультурного розвитку людини і суспільства, у результаті застосування даного підходу стає можливим налагодження взаємовідносин між цивілізаціями, правовими системами, державами і людьми, що представляють відмінні правові культури.

Основним здобутком цивілізаційного підходу у даному дисертаційному дослідженні є можливість використання досягнень, надбань, досвіду різних правових культур і цивілізацій, зокрема країн Європейського Союзу, щодо

правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань для удосконалення його змісту у національному законодавстві та правозастосуванні з рівночасним урахуванням особливостей української правової дійсності.

Значне місце при вивченні правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу займає порівняльний підхід, який направлений на розкриття спільних і розбіжних властивостей між правовими системами різних держав, передусім України та Європейського Союзу, а також їх окремих елементів, а саме: правових явищ, норм і інститутів.

З позицій аксіологічного (ціннісного) підходу розглянуто правове явище припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань крізь призму його цінності для всього суспільства та окремої особистості, суспільної та індивідуальної значущості. Розкриття сутності зазначеного правового явища невіддільне від розуміння його ціннісного аспекту.

Особливе значення у пізнанні феномена правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань є застосування феноменологічного підходу. Відповідно до цього підходу, розкриття істинної природи досліджуваного предмета можливе шляхом абстрагування від всього поверхневого, несуттєвого, незначного.

За допомогою герменевтичного підходу, можна констатувати про те, що було забезпечено тлумачення, інтерпретацію правових норм, які регулюють припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань як у нормативно-правових актах України та Європейського Союзу, так й в інших юридичних документах, а також судової практики у цій сфері.

Враховуючи багатогранність такого явища як правове регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу, було використано комплексний підхід. Комплексний підхід забезпечує дослідження його властивості як цілісного системного явища правової реальності, ураховуючи

його внутрішні взаємозумовлені складові, а також взаємодію з іншими явищами правової реальності.

За допомогою системно-генетичного підходу розкрито історичні причини та умови зародження системи правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань у нормативно-правових актах Європейського Союзу, а також простежено процес її становлення та розвитку, оскільки будь-яка система є змінною, не абсолютною, вона рухається та розвивається.

Завдяки функціонально-структурного підходу правове регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу проаналізовано як єдність, яка побудована за складною структурою, складові якої функціонально не ізольовані одна від одної, а є пов'язаними.

Методологія дослідження правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу базується також на методологічних принципах. Методологічні принципи розуміються, на думку Х. Бехруз, як основоположні пізнавальні установки, в рамках яких проводиться дослідження. Вони формуються в рамках і під впливом концептуальних підходів (ідей). Іншими словами, основоположні пізнавальні установки (методологічні принципи) формуються під впливом початкових думок, аксіоматичних ідей, що визначають загальні стратегії дослідження (концептуальні підходи) [20, с. 60].

У процесі роботи над даним дисертаційним дослідженням, ми послуговуємося наступними методологічними принципами наукового пізнання: об'єктивності, усесторонності, історизму, єдності теорії і практики.

Велике значення для дослідження правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу має принцип об'єктивності. Він потребує об'єктивного, істинного, позасуб'єктивного відображення правової

реальності у науковому знанні, що дасть змогу уникнути суб'єктивного сприйняття та хибних уявлень.

Принцип усесторонності застосовується з метою дослідження правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу не як відокремленого явища, а у взаємовідношенні та взаємодії з такими близькими до нього правовими явищами, як-от: юридична особа, реорганізація, правонаступництво, злиття, приєднання, поділ, перетворення, ліквідація, захист прав кредиторів під час припинення підприємницьких товариств тощо. Використання принципу усесторонності дало можливість досягти багатоаспектного характеру наукового знання у вивченні законодавства та судової практики у цій галузі.

Вагоме значення у нашій науковій розвідці має залучення принципу історизму, котрий забезпечує вивчення досліджуваного предмета, ураховуючи не лише його сучасний стан, але й історичний взаємозв'язок, генезис та майбутній розвиток, у такому разі наукова робота характеризується повнотою, глибиною, яка охоплює увесь «онтогенез» досліджуваного правового феномена.

Дотримання принципу єдності теорії та практики зумовлює проведення ґрунтовного дослідження сутності питання правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу не лише на рівні доктринальних підходів, а й зважаючи на практичний досвід українських та європейських судових інституцій, тобто у поєднанні теоретичних напрацювань і усталеної судової практики у цій галузі як єдиного цілого.

Таким чином, використання методологічних принципів, спільно із методологічними підходами, дозволяє сформулювати загальне бачення даного правового дослідження, найбільш повно та багатогранно дослідити предмет наукової праці.

Одним із засадничих, стрижневих структурних елементів методологічного дослідження являє собою метод.

У сучасному наукознавстві дефініцію методу формують як: 1) спосіб пізнання, формулювання наукових гіпотез, перевірки доказовості висновків за допомогою різних конкретних засобів та прийомів [8, с. 26]; 2) сукупність певних правил, прийомів, способів, норм пізнання і дії; 3) систему приписів, принципів, вимог, що орієнтують суб'єкта у вирішенні конкретної задачі, досягненні певного результату у певній сфері діяльності [21, с. 24-25]; 3) спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя; 4) прийом або система прийомів, що застосовується в якій-небудь галузі діяльності (науці, виробництві тощо) [6, с. 692]; 5) прийом теоретичного дослідження або практичного здійснення будь-чого, який впливає із знання закономірностей розвитку об'єктивної дійсності і досліджуваного предмета, явища, процесу; 6) шлях, спосіб досягнення певних результатів у пізнанні і практиці; 7) система правил і прийомів підходу до вивчення явищ та закономірностей природи, суспільства і мислення [15, с. 49].

Отже, на основі вищенаведеного можна резюмувати, що під поняттям методу слід розуміти шлях або спосіб досягнення результатів наукового дослідження за допомогою сукупності або системи певних прийомів, засобів, правил, способів, норм, приписів, принципів пізнання.

У юридичній науці метод – це інструмент, який дозволяє проникнути в специфіку правової реальності, адекватно її пізнати та відобразити за посередництвом певної наукової картини юридичного світу – системи правових категорій та понять [8, с. 26].

За визначенням О. П. Дзьобаня та В. Л. Яроцького, методом правового дослідження є система розумових і/або практичних операцій, принципів, прийомів і правил, які націлені на вирішення певних пізнавальних завдань у сфері права з урахуванням певної пізнавальної мети, яка зумовлена духовними й матеріальними потребами суспільства і/або внутрішніми потребами самої правової науки [3, с. 6].

О. Ф. Скакун, зі свого боку, тлумачить метод теорії держави і права як сукупність логічних прийомів і конкретних засобів пізнання загальних і основних закономірностей виникнення, розвитку і функціонування держави і права [9, с. 12].

Виходячи з цього, відзначимо, що метод наукового дослідження правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу є сукупністю конкретних принципів, прийомів та засобів пізнання, які сприяють вирішенню поставлених завдань наукового дослідження правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу.

Дослідження визначеної правової проблеми проводиться, ураховуючи застосовані підходи та принципи, із залученням системи методів наукового пізнання, яка включає такі складові: філософські, загальнонаукові та спеціально-наукові методи юридичної науки.

Є. В. Білозьоров наголошує на тому, що філософські методи – це вищий рівень пізнання, система «м'яких» принципів, операцій, прийомів, що розташовані на найвищих «поверххах» абстрагування. Будучи універсальними за своїм змістом, вони визначають лише найзагальніші напрями дослідження, його основну мету [22, с. 22].

Найбільш універсальним та провідним філософським методом пізнання предмета даного наукового дослідження виступає діалектичний метод.

Закон єдності та боротьби протилежностей відіграє важливе значення у виявленні єдності і протилежності у розвитку систем правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань України та Європейського Союзу; закон про перехід кількісних змін у якісні забезпечує розкриття загального механізму розвитку процесів, що відбуваються у досліджуваній галузі; закон заперечення заперечення дає змогу викрити у механізмі правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством

України та Європейського Союзу як історичні елементи, так і сучасні. В сукупності закони діалектики дозволяють дослідити видозміну сутнісних та змістових аспектів регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань та її правових засад.

У рамках даної наукової роботи діалектичний метод також дозволяє розглянути основні тенденції розвитку правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу на різних стадіях розвитку суспільства, з'ясувати його правову природу, вивчити процедуру припинення окресленого явища не у статичі, а в динаміці, а також встановити взаємний зв'язок між предметом дослідження і суспільними відносинами, які формують об'єкт дослідження.

Філософські методи конкретизуються насамперед через загальнонаукові методи, які визнаються такими, що використовуються у всіх або у переважній більшості галузей соціально-гуманітарних наук, зокрема в юриспруденції. До загальнонаукових методів, які використовуються під час пізнання предмета дослідження правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу, належать: логічний, системний, історичний.

У даному дослідженні не можна обійтися без використання універсального загальнонаукового методу пізнання – логічного. Логічний метод розкриває сутність процедур мислення, інтелектуальної діяльності, а його закономірності дозволяють як виявляти сутність державно-правових явищ і процесів, так і адекватно описувати їх у логічних юридичних конструкціях [23, с. 33]. Логічний метод передбачає застосування певних логічних прийомів. До головного із них відносять аналіз, який нерозривно пов'язаний з прийомом синтезу. Так, за допомогою аналізу є можливість пізнати сутність кожного аспекту та елемента правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за

законодавством України та Європейського Союзу, а за допомогою синтезу дістати загального уявлення про сутнісні риси аналізованого об'єкта, що поєднуються в єдине ціле. Застосування прийому абстрагування відіграє велику роль у виділенні важливих ознак досліджуваної категорії серед численної кількості однотипних. Завдяки логічного способу узагальнення стає можливо виявити загальні проблеми застосування правових норм щодо припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань через поєднання наукових поглядів, на основі їх спільних позицій. Особливо значимим складником логічного методу є також індукція та дедукція. На основі поєднання індукції та дедукції формулюються висновки конкретного характеру щодо загальних тенденцій розвитку законодавства у вивчаємій проблемі. Відповідно до аналогії досліджуються процедури ліквідації та реорганізації господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу на основі подібності процедури ліквідації та реорганізації підприємницьких товариств.

Системний метод у правовій науці передбачає погляд на державу і право як на системи, що складаються з окремих елементів, кожен з яких виконує певну функцію, між якими існує взаємозв'язок (структура), що зумовлює місце кожного елемента в цій системі. Кожна соціальна система є відкритою до зовнішнього впливу та складовою частиною системи більш високого порядку [24, с. 24-25].

Використання системного методу припускає розгляд правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу як складної, багатогранної системи, що складається з цілісної сукупності різноаспектних елементів, кожен з яких виконує певну роль, між якими існує стійкий взаємозв'язок (структура), що зумовлює існування елемента у цій системі. Крім того, системний метод застосовується для визначення місця припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань у процесі «онтогенезу» цих учасників правовідносин, розкриття єдності понять

«припинення підприємницьких товариств» та «припинення господарських об'єднань» як системи, елементи якої взаємопов'язані та утворюють певну структурну цілісність.

Історичний метод наочно засвідчує, що в суспільстві розвиток йде від простого до складного. Це означає, що в усій сукупності державно-правових явищ і процесів необхідно насамперед виділити ті, які виникли раніше і є основою сучасних як більш складних. Використовуючи історичний метод, теорія держави і права досліджує державу і право, правові інститути і процеси в тій послідовності, в якій вони виникали, розвивалися та змінювалися одні іншими. Це дозволяє конкретно уявити всі особливості різних правових і державних явищ [24, с. 24].

Проведення дослідження із застосуванням історичного методу дозволяє проаналізувати особливості розвитку правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань на різних історичних етапах його становлення на рівні національного нормативно-правового поля та Європейського Союзу, прослідкувати історичну еволюцію наукової думки щодо його основ, системи та механізму, що слугує підставою отримані результати використовувати для підготовки наукових пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання зазначеного питання.

Як вказує О. М. Головка, спеціально-наукові методи юридичної науки враховують перш за все специфіку державних і правових явищ. За їх допомогою відбувається пізнання предмета як теорії держави і права, так і галузевих юридичних наук (кримінології, цивільного, адміністративного, трудового права та ін.) [23, с. 35]. До спеціально-наукових методів юридичної науки, які застосовуються у процесі пізнання правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу, відносяться: формально-юридичний, порівняльно-правовий, спеціально-юридичний, теоретико-юридичний.

Формально-юридичний метод у даному дослідженні спрямований на формування понятійного апарату у відповідній сфері, тлумачення та аналіз змісту чинного законодавства України та Європейського Союзу, яке регламентує процедуру ліквідації підприємницьких товариств в процесі банкрутства, а також практики його застосування судами загальної юрисдикції, виявлення й усунення існуючих колізій, прогалин у нормативно-правових актах, які регулюють відносини у розглядуваній галузі, а також при формулюванні змін, доповнень до них та напрямів їх удосконалення.

Порівняльно-правовий метод слугує однією із основ даного наукового пізнання, адже він надає можливість дослідити правові норми, які регулюють відносини щодо захисту прав кредиторів при реорганізації підприємницьких товариств та припинення господарських об'єднань у правовій системі Європейського Союзу, здійснити порівняльний аналіз положень відповідних норм права з однорідними юридичними нормами національної правової системи, виявити подібні і відмінні ознаки між досліджуваними правовими елементами, визначити їх позитивні і негативні риси, узагальнити позитивний досвід їх застосування у законодавстві Європейського Союзу й окреслити шляхи його використання у процесі розробки пропозицій щодо вдосконалення чинного вітчизняного законодавства в межах кожного виділеного питання.

Ефективним для дослідження визначеної теми є також спеціально-юридичний метод, який дозволяє виявити загальні тенденції і закономірності розвитку юридичної практики, а також удосконалити юридичну термінологію.

Теоретико-юридичний метод передбачає проведення теоретичного аналізу об'єкта дослідження без прямого звернення до нього, використовуючи дійсні юридичні теорії та поняття, яким характерний внутрішній логічний зв'язок, що виражають головний зміст розглядуваної правової реальності.

Отже, оскільки кожен науковий метод, який нами використовується має певну область застосування та відображає різні аспекти дослідження, у такому разі успішність пізнання правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу забезпечується лише сукупним використанням філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методів юридичної науки, що дозволить розглянути поставлену проблему крізь призму кожного з них і отримати нове, повне, об'єктивне й достовірне знання.

Підводячи підсумки, слід констатувати, що наукове пізнання правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу проводилось із застосуванням методологічного плюралізму, який включає в себе:

- 1) наукові підходи (антропологічний, цивілізаційний, порівняльний, аксіологічний (ціннісний), феноменологічний, герменевтичний, комплексний, системно-генетичний, функціонально-структурний);
- 2) принципи наукового пізнання (об'єктивності, усесторонності, історизму, єдності теорії і практики);
- 3) методи пізнання: а) філософські (діалектичний); б) загальнонаукові (логічний, системний, історичний); в) спеціально-наукові методи юридичної науки (формально-юридичний, порівняльно-правовий, спеціально-юридичний, теоретико-юридичний).

Використання сукупності зазначених підходів, принципів та методів, які складають методологію даної розвідки, дозволило фундаментально вивчити предмет даного дослідження, вирішити поставлені наукові завдання, отримати ґрунтовне розуміння правової сутності окресленої проблематики, всебічно дослідити її теоретичні та практичні питання, а також визначити основні напрями подальшого розвитку та удосконалення.

1.2. Основні етапи розвитку правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань в Україні та Європейському Союзі

Для комплексного розуміння сутності питання правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань в національному та європейському правовому полі в сучасних умовах необхідно враховувати досвід, який сягає декількох століть, історичного становлення та розвитку досліджуваного правового явища на різних етапах його генезису. Аналіз та узагальнення історико-правового досвіду у вказаній сфері дає змогу виділити як позитивні його аспекти, так і негативні, з одного боку, це дозволить використати позитивний досвід нормативного врегулювання порушеної проблематики на сучасному етапі розвитку законодавства про припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань, а з іншого – уникнути тих помилок і прогалин, які були допущені в нормативно-правових актах минулого, як і тих, які є характерними для діючих законодавчих актів, що в результаті сприятиме вдосконаленню правового регулювання цих відносин.

Необхідно відзначити про те, що у сучасних наукових дослідженнях є авторські позиції щодо періодизації становлення та розвитку припинення окремих видів підприємницьких товариств в історико-правовому вимірі, проте вони не охоплюють комплексно історичний генезис правового регулювання припинення і підприємницьких товариств, і господарських об'єднань.

Доктринальні підходи щодо історичної періодизації еволюції правового регулювання припинення юридичних осіб в Україні виділяють дещо відмінні основні етапи та періоди становлення законодавства у цій сфері, які характеризуються прийняттям основоположних нормативно-правових актів, що регламентували зазначені правовідносини, а також, які пов'язані з процесом розвитку українського державотворення загалом.

Так, Н. В. Щербакова на підставі аналізу правової основи злиття та приєднання господарських товариств пропонує виділяти чотири етапи її розвитку. Перший етап (1798-1927 рр.) характеризується виникненням процесів злиття та приєднання товариств, що знаходило своє відображення у нормах Торгівельного Статуту 1903 р. та ЦК УРСР 1922 р. Злиття визначалося як самостійний спосіб припинення акціонерних товариств, а приєднання – як окремий випадок злиття. Другий етап (1927-1963 рр.) пов'язано з виключенням норм про злиття як самостійного способу припинення товариств. Розвиток правового регулювання злиття та приєднання у вказаний період майже не відбувався. Третій етап (1963-1991 рр.) відзначається, з однієї сторони, відокремленням в законодавчих нормах злиття та приєднання як самостійних форм реорганізації юридичних осіб, а з другої – відсутністю регулювання порядку їх проведення. Четвертий етап (1991 р. – понині) – період бурхливого розвитку правової основи злиття та приєднання, який обумовлений зміною економічної системи держави та переходом до економіки ринкового типу, ключовим елементом якої є конкуренція, пов'язана із капіталізацією майна господарських товариств [25, с. 8]. Сприймаючи даний підхід до визначення історичних етапів розвитку національного законодавства щодо злиття та приєднання, В. М. Саветчук вважає, що із прийняттям Закону України «Про акціонерні товариства» у 2008 році розпочався новий етап його розвитку, який триває і до сьогодні. [26, с. 34].

О. М. Зубатенко, зі свого боку, вирізняє вісім основних історичних етапів розвитку законодавства про припинення суб'єктів господарювання у радянський та пострадянський час: період воєнного комунізму (1917-1922/23 рр.), коли підприємства не мали самостійності, їх реорганізація і ліквідація (переважно у формі націоналізації) здійснювалися декретами; період НЕПу (1922 р. – кінець 20-х рр.), в який підстави і порядок реорганізації та ліквідації залежали від організаційно-правової форми підприємства; період індустріалізації і колективізації (кінець 20-х - початок 30-х рр.), коли способи припинення (добровільний, розпорядчий і

примусовий) еволюціонували в бік панування розпорядчо-примусового; передвоєнний період (30-ті роки XX ст.), за якого рішення про припинення підприємств приймалося виключно міністерствами; період Великої Вітчизняної війни і післявоєнного відновлення народного господарства (40-ві – 50-ті рр.), коли Основи цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік не містили положень про регулювання реорганізації і ліквідації юридичних осіб, а обмежувалися переліком можливих організаційно-правових форм юридичних осіб; період після прийняття ЦК УРСР 1963 року (середина 60-х – середина 80-х рр.), коли норми ЦК УРСР передбачали дві форми припинення юридичних осіб: ліквідацію і реорганізацію. Нормативне закріплення отримали три форми реорганізації: злиття, розділення і приєднання; період перебудови (середина 80-х – початок 90-х рр.), коли реорганізація та ліквідація розглядалися як тотожні поняття, а захист прав кредиторів не забезпечувався; сучасний період після проголошення незалежності України (з початку 90-х років) [27, с. 8].

Натомість П. О. Повар вважає за доцільне виділяти два рівні періодизації. Відповідно до першого рівня, в якому відбиваються особливості соціально-економічних перетворень та укладу суспільних відносин на певних історичних етапах розвитку держави та законодавства, варто розрізняти: 1) дорадянський (дореволюційний) період; 2) радянський період; 3) період незалежної України. Другий рівень періодизації визначає особливості законодавства в межах відповідного періоду розвитку правового регулювання першого рівня періодизації. Протягом дорадянського етапу (до 1917 р.) положення про ліквідацію господарських товариств та інших організацій були закріплені в актах цивільного та торгового законодавства. У межах радянського періоду дослідник вирізняє: 1) законодавство раннього радянського періоду (1917 р. – початок 60-х років XX ст.), в який зникає інститут банкрутства підприємств, а припинення товариств здійснюється переважно шляхом реорганізації; 2) законодавство середнього радянського періоду (початок 60-х років – середина 80-х років XX ст.), коли як на рівні

закону (ЦК УРСР 1963 р.), так і підзаконних актів регулюванню ліквідації приділялося мало уваги; 3) законодавство пізнього радянського періоду (середина 80-х років – 1991 р.), за якого узаконювання нових організаційно-правових форм підприємств супроводжувалося розвитком нормативного регулювання їх ліквідації. Період розвитку законодавства незалежної України науковець пропонує поділяти на: 1) до набуття чинності ГК та нового ЦК України від 26.01.2003 року (1991 р. – 2003 р.), у період якого відбувалося становлення законодавства ринкового спрямування; 2) після сучасної кодифікації господарського та цивільного законодавства (з 2004 р.), період сучасного законодавства [28, с. 68; 29, с. 9].

На думку О. М. Скоропис, слід виділяти п'ять періодів історичного розвитку правового регулювання ліквідації юридичних осіб на території України: перший період (1917–1922 рр.) – примусова ліквідація юридичних осіб, які були створені за часів існування Російської імперії; другий період (1924–1963 рр.) характеризувався закріпленням у цивільному законодавстві основних засад припинення існування (ліквідації) юридичних осіб, а також прийняттям низки нормативних актів, які стали підставою для ліквідації окремих видів юридичних осіб, створених за часів радянської влади (міських споживчих товариств, сільськогосподарських та кредитних кооперативів, промислової кооперації); третій період (1964–1991 рр.), упродовж якого ЦК УРСР 1963 року визначив поняття ліквідації юридичної особи, встановивши особливості ліквідації державних юридичних осіб, а також кооперативних, державно-колгоспних та громадських організацій, надавши право останнім передбачати у статутах (положеннях) підстави ліквідації; четвертий період з 1991 р. (проголошення незалежності України) до 2004 року (вступу у дію ЦК та ГК України) – у процесі якого приймається значна кількість нормативних актів, які визначають правовий статус як підприємницьких, так і непідприємницьких юридичних осіб. Ці нормативні акти встановлюють спеціальні підстави припинення окремих видів юридичних осіб, особливості процедури їх ліквідації, порядок розподілу майна після ліквідації, черговість

задоволення вимог кредиторів; п'ятий період (з 2004 року й дотепер) характеризуються спробою уніфікувати на кодифікованому рівні підстави та процедуру ліквідації юридичних осіб [30, с. 7-8].

Зокрема О. В. Адамович стверджує, що цивільно-правове регулювання ліквідації юридичних осіб у своїй еволюції пройшло три етапи: 1) правове регулювання ліквідації юридичних осіб за часів перебування українських земель у складі Російської імперії (XIX ст. – початок XX ст.); 2) становлення і розвиток цивільного законодавства УРСР (початок XX ст. – 1991 рік); 3) становлення та розвиток цивільного законодавства України, що ознаменувалося прийняттям низки спеціальних і кодифікованих нормативно-правових актів, які забезпечили комплексне правове регулювання – період незалежної України (з 1991 року й донині) [31, с. 38-39].

З огляду на викладені позиції науковців щодо історичної періодизації еволюції правового регулювання припинення юридичних осіб в Україні, вважаємо дворівневий підхід П. О. Повара до періодизації історичних етапів розвитку національного законодавства про ліквідацію підприємств таким, що цілісно охоплює особливості становлення нормативного регулювання як на рівні різних етапах державотворчих процесів на українських теренах, так і на рівні законотворчих процесів відповідних етапів. Зазначимо про те, що даний підхід буде покладений в основу періодизації основних етапів розвитку правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань в Україні.

Так, у дореволюційній юридичній літературі до загальних підстав припинення приватних юридичних осіб, до яких належали товариства на вірі та повні товариства, акціонерні компанії, відносили: 1) сплив строку діяльності юридичної особи, встановленого для цього в її статуті або договорі; 2) рішення членів юридичної особи про припинення її діяльності; 3) виснаження або загибель майна юридичної особи, що унеможливило її подальшу діяльність (неспроможність юридичної особи); 4) припинення діяльності юридичної особи за розпорядженням уряду; 5) настання такої

умови, яка визначала існування юридичної особи при її створені; 6) досягнення мети юридичною особою, яка перед нею ставилась; 7) вибуття зі складу юридичної особи всіх її членів, а також вибуття такої кількості членів юридичної особи, що їх чисельність залишається менше за встановлену, якщо для діяльності юридичної особи була встановлена мінімальна кількість учасників, необхідна для її функціонування; 8) злиття юридичних осіб [32, с. 243-245].

Натомість К. П. Змирлов вказував на відсутність закріплення у законодавстві Російської імперії положень щодо способів припинення товариств на вірі та повних товариств, а також на некодифікованість норм про припинення акціонерних компаній та неповноту положень щодо підстав їх припинення [33, с. 100, 113].

Також дореволюційне законодавство не закріплювало термін «реорганізація» [34, с. 160].

Слід зауважити, що в окреслений період законодавство не розмежовувало категорій «ліквідація» та «реорганізація», а натомість застосовувався загальний термін «припинення» [35, с. 36].

У дорадянський період дослідниками аналізувалися різні види реорганізації, серед яких найбільший інтерес викликали злиття та приєднання. Зазначимо про те, що у дореволюційній цивілістичній доктрині приєднання вважалося не самостійним видом реорганізації, як у нинішньому українському законодавстві, а одним із способів злиття. Так, П. Писемський зазначав, що злиття може проводитися у два способи: 1) дві компанії зливаються для утворення третьої, нової компанії (у сучасному розумінні злиття); 2) одна компанія зливається з іншою, яка продовжує існувати (у сучасному розумінні приєднання). Таким чином, злиття є способом припинення або для однієї з компаній, яка зливається, або для обох [36, с. 198]. Посилаючись на праці Г. Ф. Шершеневича, П. П. Цитовича, Н. О. Нерсесова, К. Н. Анненков також описував два види злиття акціонерних компаній: 1) одна акціонерна компанія поглинає іншу, остання

компанія входить до складу першої з усім своїм майном та акціонерами;
2) об'єднання двох акціонерних компаній, коли обидві припиняються, утворюючи нову компанію [32, с. 244].

Доцільно зауважити про те, що застосування такого підходу не втрачає актуальності і до сьогодні, наприклад, В. В. Рябота обґрунтовує доцільність відмови від вживання двох окремих понять, злиття та приєднання, та пропонує запровадити єдиний термін «злиття», з виділенням двох способів: злиття шляхом утворення нового товариства та злиття шляхом приєднання до існуючого товариства [37, с. 7].

Основою законодавства, що регулювало акціонерні правовідносини в Російській імперії до 1917 року являло собою Положення про компанії на акціях від 06.12.1836 р., яке з незначними змінами було включено до складу частини першої тому X Зводу законів Російської імперії («Про товариства на паях або компаніях на акціях») та закріплено в статтях 2139-2198 [38, с. 1]. В означеному акті врегульовувалися різні аспекти створення і діяльності акціонерних товариств, їх правовий статус, права акціонерів, а статтею 2188 передбачалося, що у разі закриття акціонерної компанії її правління спочатку приступає до ліквідації її справ, однак не закріплювалися норми щодо їх реорганізації [39, с. 38-39].

Не надавало також акціонерне законодавство Російської імперії жодних визначень щодо злиття [40, с. 213].

Коментуючи тогочасне акціонерне законодавство, Л. Й. Петражицький стверджував про його скрутне становище загалом, так і про анахронічність згаданих статей при вирішенні акціонерного питання зокрема [38, с. 1]. За такого стану законодавчого регулювання акціонерних товариств особливе значення мали їх статuti, які втілились у форму сепаратних законів. На підставі відповідних статутів здійснювалося, зокрема, регулювання припинення акціонерних товариств [38, с. 3].

На окрему увагу заслуговує проєкт Цивільного уложення, підготовлений Редакційною комісією. Попри те, що вказаний проєкт так і не

був прийнятий, низка його норм у подальшому знайшли своє відображення у першому Цивільному кодексі УСРР 1922 року [41]. Проект Цивільного уложення (в редакції 1910 року) містив положення щодо загальних підстав та порядку припинення різних видів товариств (ст.ст. 2156, 2197), особливо стосовно акціонерних (ст. 2368), детально регулював питання злиття акціонерних товариств (ст. 2383-2387), а також питання правонаступництва при їх злитті (ст. 2386), визначав права акціонерів при припиненні товариства (ст. 2384), передбачав захист прав кредиторів при злитті товариств (ст. 2387) [42]. Аналізуючи даний проект, можемо констатувати, що у його нормах не визначалися такі сучасні форми реорганізації як поділ та перетворення, а із двох способів злиття відомих на той час закріплювався лише той, який передбачав припинення одного товариства приєднанням його до іншого існуючого товариства, натомість до іншого способу злиття, коли два та більше товариства припиняються шляхом об'єднання у нове товариство положення проекту Цивільного уложення не застосовувались.

Не здійснювався у дореволюційний період поділ видів ліквідації (припинення) на добровільну та примусову.

Необхідно відзначити про те, що досліджуваний період характеризується також виникненням перших прообразів сучасних господарських об'єднань – з'єднань підприємців (картелів, трестів, синдикатів), для загального позначення яких А. І. Камінка пропонував застосовувати термін «підприємницькі союзи» [43, с. 63; 44, с. 22]. Незважаючи на те, що у дореволюційний період питання щодо картелів, трестів і синдикатів було одним із найактуальніших серед цивілістів, законодавством Російської імперії не визначався правовий статус підприємницьких союзів, порядок їх створення, діяльності та припинення. А застосування акціонерного законодавства для врегулювання зазначених питань ускладнювалося насамперед його незадовільним станом [44, с. 4].

Отже, з аналізу права та юридичної літератури Російської імперії вбачається, що у досліджуваний період нормами законодавства не

передбачалося поділу припинення юридичної особи на окремі види: ліквідацію та реорганізацію, а видів ліквідації (припинення) на добровільну та примусову, не здійснювалося нормативного регулювання припинення господарських об'єднань, а правове регулювання припинення підприємницьких товариств почало частково здійснюватися і в нормативно-правових актах, і в статутах компаній, не містило тогочасне законодавство терміну «реорганізація», як і жодних визначень щодо злиття, у науковій юридичній літературі розглядалося два види злиття, фактично йшлося про злиття та приєднання у сучасному розумінні.

Законодавчі положення Російської імперії щодо припинення підприємницьких товариств значною мірою перейшли до законодавства Радянського Союзу, що передусім характерно було на початку його становлення.

Важливою віхою у розвитку правового регулювання припинення підприємницьких товариств стало затвердження першого ЦК УСРР від 16 грудня 1922 року (далі – ЦК УСРР 1922 року), який за своєю будовою, а також за своїм змістом повністю відповідав, прийнятому дещо раніше ЦК РСФРР від 31 жовтня 1922 року (далі – ЦК РСФРР 1922 року). Зауважимо, що ряд норм проекту Цивільного уложення Російської імперії були відображенні у вказаних кодексах та слугували підґрунтям для них. Водночас деякі положення проекту Цивільного уложення не містились як в ЦК РСФРР 1922 року, так і в ЦК УСРР 1922 року.

Окремо слід зазначити про те, що в частині припинення юридичних осіб ЦК УСРР 1922 року не містив прогресивних положень. Якщо Проект цивільного уложення Російської імперії досить ґрунтовно врегульовував питання щодо порядку та підстав припинення юридичних осіб, натомість норми ЦК УСРР 1922 року носили більш загальний характер, лише стаття 18 відповідного кодексу визначала підстави примусового припинення юридичної особи. Не містилось жодної згадки про поняття «реорганізація» юридичної особи, при цьому стаття 364 ЦК УСРР 1922 року визначала злиття

юридичних осіб, проте злиття було способом припинення виключно акціонерних товариств.

Натомість зміст ЦК УСРР 1922 року включав ґрунтовні приписи щодо підстав та порядку припинення різних видів підприємницьких товариств. Зокрема статтями 307-310 зазначеного кодексу врегульовувались питання припинення діяльності повного товариства, статтею 313 товариства на вірі, яке є схожим до сучасного командитного товариства, статтями 321-11 та 321-12 товариства з обмеженою відповідальністю, а статтями 364-366 акціонерного товариства.

Неповнота правового регулювання припинення юридичних осіб у період дії ЦК УСРР 1922 року усувалась шляхом прийняття спеціальних нормативно-правових актів як на загальносоюзному рівні, так і на республіканському, які повністю або частково присвячувалися питанням припинення окремих видів юридичних осіб, зокрема підприємницьких товариств та господарських об'єднань.

Наприклад, статтями 51, 52 декрету ВУЦВК і РНК УСРР від 2 липня 1923 року «Про державні промислові підприємства, що функціонують на підставах комерційного розрахунку (трести)» (далі – Декрет від 2 липня 1923 року) та статтями 47, 48 постанови РНК СРСР від 17 липня 1923 року «Про державні промислові підприємства, що існують на підставах комерційного розрахунку (трести) і перебувають у віданні місцевих органів» (далі – Постанова від 17 липня 1923 року) унормовувалися відносини ліквідації тресту. Так, підставами ліквідації тресту визначалися: 1) зменшення статутного капіталу на дві треті, якщо не було визнано необхідним поповнення капіталу з інших джерел чи відповідне зменшення статутного капіталу; 2) недостатність оборотних засобів для покриття боргів, пред'явлених до стягнення; 3) визнання недоцільності подальшого існування тресту [28, с. 68-69].

Нормативному регулюванню ліквідації деяких видів підприємств повністю присвячувалась Постанова ВУЦВК і РНК УСРР від 7 жовтня 1925

року «Про порядок ліквідації державних промислових і торгівельних підприємств, що існують на підставах господарського розрахунку, а також акціонерних товариств і товариств з обмеженою відповідальністю, з виключною або переважною участю державного капіталу» (далі – Порядок ліквідації державних підприємств від 1925 року), що затверджувала детальний порядок ліквідації державних підприємств, визначених означеним нормативно-правовим актом, яка, зокрема, була прийнята задля розвитку засад, покладених в основу статей 51, 52 Декрету від 2 липня 1923 року, статей 47, 48 Постанови від 17 липня 1923 року, а також статей 365, 366 ЦК УСРР 1922 року [45, с. 928]. Оскільки законодавством того періоду порядок ліквідації приватних товариств не регулювався, для ліквідації вказаних товариств, якщо їх статут не передбачав процедури ліквідації, як зазначав С. Н. Ландкоф, необхідно було застосовувати саме положення Порядку ліквідації державних підприємств від 1925 року [46, с. 213].

Грунтовні зміни щодо правового регулювання припинення трестів були внесені законодавцем у Положення про державні промислові трести, затверджене Постановою ЦВК і РНК СРСР від 29 червня 1927 року [47]. Пункт 55 Розділу IX «Ліквідація, з'єднання і поділ трестів» даного Положення передбачав можливість припинення діяльності трестів не лише шляхом ліквідації, як норми Декрету від 2 липня 1923 року та Постанови від 17 липня 1923 року, а також шляхом приєднання, злиття або поділу. Як вбачається із згаданого пункту, виділ як самостійний спосіб реорганізації не визнавався, проте, можемо констатувати, про початок формування інституту виділу у радянському праві, оскільки пункт 61 даного Положення встановлював можливість виділу з треста частини його майна для утворення іншого треста.

Конкретизацію змісту ЦК УСРР 1922 року щодо припинення діяльності акціонерних товариств містило Положення про акціонерні товариства, затверджене Постановою ЦВК і РНК СРСР від 17 серпня 1927 року (далі – Положення від 17 серпня 1927 року) [48], яка включала окремий розділ,

присвячений питанням припинення акціонерного товариства. Положенням від 17 серпня 1927 року у статті 96 виокремлювалось два способи припинення діяльності акціонерних товариств: а) з ліквідацією їх справ і майна; б) без ліквідації. Підстави припинення діяльності акціонерних товариств з ліквідацією їх справ і майна встановлювала стаття 97 документа, а стаття 98 Положення від 17 серпня 1927 року визначала перелік способів припинення діяльності акціонерного товариства без ліквідації його справ і майна шляхом злиття, приєднання, поділу та перетворення.

Варто зазначити про те, що аналогічні способи припинення діяльності державних синдикатів передбачались в Положенні про державні синдикати, затверджене Постановою ЦВК і РНК СРСР від 29 лютого 1928 року [49]. Відповідно до цього Положення серед форм припинення державних синдикатів без ліквідації їх справ і майна такий спосіб, як перетворення не називався.

Наступний важливий етап у розвитку законодавства, яке регулювало припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань знаменується прийняттям нового ЦК УРСР від 18 липня 1963 року (далі – ЦК УРСР 1963 року) [50]. Загальні норми про припинення юридичних осіб містились у статтях 37-40 вказаного акта. Новелою Кодексу стало законодавче закріплення терміну реорганізація юридичної особи, а також розмежування припинення юридичних осіб на ліквідацію та реорганізацію. Так, статтею 37 Кодексу встановлювалося, що юридична особа припинялася шляхом ліквідації або реорганізації (злиття, поділу або приєднання). Як вбачається, у новому Кодексі поняття «припинення з ліквідацією справ і майна» та «припинення без ліквідації справ і майна», якими у законодавстві досліджуваного періоду традиційно позначали ліквідацію та реорганізацію, законодавцем вже не використовувалися. Слід зазначити про те, що ЦК УРСР 1963 року не містив детальних положень щодо регулювання порядку припинення юридичних осіб. Приписами ст. 37 ЦК УРСР 1963 року передбачалось, що порядок ліквідації і реорганізації юридичних осіб

визначався законодавством Союзу РСР і постановами Ради Міністрів Української РСР, а порядок ліквідації і реорганізації кооперативних та громадських організацій може бути визначений їх статутами (положеннями). Загальний порядок припинення юридичних осіб з'явився із прийняттям Положення про порядок створення, реорганізації і ліквідації підприємств, об'єднань, організацій і установ, затверджений постановою Ради Міністрів від 2 вересня 1982 року № 816 [51], а також врегульовувався Положенням про порядок створення, реорганізації і ліквідації підприємств, об'єднань, організацій і установ республіканського та місцевого підпорядкування, затвердженим постановою Радою Міністрів Української РСР від 11 липня 1983 року № 299 [52].

Для більш повного аналізу регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань після другої кодифікації радянського цивільного законодавства доречно зазначити про Закон СРСР «Про державне підприємство (об'єднання)» від 30 червня 1987 року [53], Закон СРСР «Про кооперацію в СРСР» від 26 травня 1988 року [54] та Закон СРСР «Про підприємства в СРСР» від 4 червня 1990 року [55].

Стаття 23 Закону СРСР «Про державне підприємство (об'єднання)» від 30 червня 1987 року передбачала, що прийняття рішення про реорганізацію, яка може бути проведена у формі злиття, приєднання, поділу, а також виділення та перебудови, і припинення діяльності підприємств здійснюється правомочним на створення відповідних підприємств органом. Аналізуючи вказану норму, можна зробити висновок про те, що законодавець не ототожнював поняття «реорганізація» та «припинення», натомість останнє ототожнював із ліквідацією підприємства. Окрім вказаного, названий правовий документ передбачав перелік підстав припинення діяльності підприємства та встановлював певні гарантії працівникам при реорганізації і ліквідації підприємства.

В статті 15 Закону СРСР «Про кооперацію в СРСР» від 26 травня 1988 року зазначалось, що реорганізація (злиття, приєднання, розділення,

виділення, перетворення) і припинення (ліквідація) діяльності кооперативу проводиться за рішенням його загальних зборів. Зокрема поряд із добровільним порядком припинення (ліквідації) діяльності кооперативу, згаданий нормативно-правовий акт передбачав також примусовий порядок припинення (ліквідації) діяльності кооперативу – за рішенням виконавчого комітету місцевої Ради народних депутатів, який зареєстрував кооператив, таке рішення могло бути оскаржено в суді протягом місячного строку з дня його вручення кооперативу.

Статтею 37 Закону СРСР «Про підприємства в СРСР» від 4 червня 1990 року передбачалась можливість ліквідації і реорганізації (у формі злиття, приєднання, поділу, виділення, перетворення) підприємства за рішенням власника його майна або органу, уповноваженого створювати такі підприємства, а також за рішенням суду чи арбітражу. Слід зазначити про те, що законодавець не закріплював у згаданому Законі загального поняття «припинення» для правових режимів ліквідації та реорганізації.

На початку 90-х років XX сторіччя поряд із законодавством СРСР, яке регулювало припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань також розвивалось національне законодавство радянських республік, зокрема Української РСР. Серед основних законодавчих актів УРСР, які включали питання припинення підприємств, слід виокремити Закон «Про підприємництво» від 7 лютого 1991 року (втратив чинність від 1 січня 2004 року, крім статті 4) [56] та Закон «Про підприємства в Українській РСР» від 27 березня 1991 року (втратив чинність від 1 січня 2004 року) [57].

Так, у первісній редакції статті 11 Закону «Про підприємництво» запроваджувався перелік припинення діяльності підприємця з наступних підстав: 1) з власної ініціативи підприємця; 2) на підставі рішення суду або арбітражу; 3) у випадку закінчення строку дії ліцензії; 4) у зв'язку з банкрутством; 5) з інших підстав, передбачених законодавчими актами Української РСР. Згодом норми цієї статті стали підґрунтям для статті 51 ГК України [28, с. 73].

Окремий розділ, присвячений регулюванню питань припинення підприємств містив Закон «Про підприємства в Українській РСР». Розділ VII «Ліквідація і реорганізація підприємства» вказаного Закону визначав передумови ліквідації та реорганізації підприємства, порядок створення і діяльності ліквідаційної комісії, а також порядок і черговість задоволення претензій кредиторів до ліквідовуваного підприємства. Пізніше положення зазначених статей стали основою для статей 110-112 ЦК України, які регулюють питання ліквідації юридичної особи [31, с. 48].

Отже, вищевикладене дає підстави для висновку, що для розвитку законодавства УРСР в частині правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань найхарактернішим було нормативне закріплення окремих правових режимів припинення юридичних осіб – ліквідації та реорганізації, а також встановлення законодавцем п'яти способів реорганізації: злиття, приєднання, поділу, виділу, перетворення.

Слід зазначити, що радянські юридичні традиції правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань втілилися у законодавстві незалежної України.

Першим законом, прийнятим у сучасний період розвитку законодавства України про припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань став Закон України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 року [58]. Норми статей 19-22 у первісній редакції наведеного Закону встановлювали форми та підстави припинення господарських товариств, порядок діяльності ліквідаційної комісії, розподіл грошових коштів товариства при його ліквідації, момент припинення діяльності товариства, а стаття 83 Закону визначала особливості припинення командитного товариства. Згодом на підставі Закону № 642-VII від 10 жовтня 2013 року [59] статтю 19 було викладено у новій редакції, в якій закріплювалося, що припинення господарського товариства здійснюється в порядку, встановленому законом, а статті 20 та 22 виключено з тексту Закону

від 19 вересня 1991 року. Зокрема відповідно до Закону № 3384-VI від 19 травня 2011 року [60] статтю 21 було викладено у новій редакції, встановивши бланкетну норму щодо черговості задоволення вимог кредиторів при припиненні господарського товариства.

Новелою національного законодавства стало прийняття Закону України «Про банкрутство» від 14 травня 1992 року (далі – Закон від 14 травня 1992 року) [61], що визначав умови та порядок визнання юридичних осіб-суб'єктів підприємницької діяльності банкрутами з метою задоволення вимог кредиторів. На думку П. О. Повара, важливість прийняття зазначеного нормативно-правового акту, пов'язана із розмежуванням законодавцем правового регулювання процедури ліквідації юридичної особи, що не пов'язане з банкрутством та процедури ліквідації юридичної особи шляхом банкрутства [28, с. 73]. Слід вказати, що на зміну Закону від 14 травня 1992 року прийшов Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 30 червня 1999 року [62], яким, окрім умов та порядку визнання юридичної особи банкрутом, ще й врегульовувалось відновлення її платоспроможності та застосування ліквідаційної процедури, повного або часткового задоволення вимог кредиторів.

Значною віхою у розвитку нормативно-правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань стала нова кодифікація цивільного та господарського законодавства в 2003 році. Так, у ЦК України від 16 січня 2003 року [63] законодавець закріпив загальні положення припинення юридичних осіб шляхом реорганізації (злиття, приєднання, поділу та перетворення) або ліквідації, а також підстави та порядок їх припинення. Зокрема у ЦК України від 16 січня 2003 року містяться положення, які регулюють ліквідацію окремих підприємницьких товариств (повного товариства та командитного товариства). Водночас питання припинення господарських об'єднань врегульовує ГК України від 16 січня 2003 року [64]. Стаття 124 вказаного законодавчого акту передбачає,

що припинення господарського об'єднання здійснюється в результаті його реорганізації в інше господарське об'єднання, яка провадиться за рішенням підприємств-учасників, або ліквідації, яка також відбувається за рішенням підприємств-учасників.

Важливо також зазначити про Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» від 15 травня 2003 року (далі – Закон від 15 травня 2003 року) [65], що містив Розділ IV «Державна реєстрація припинення юридичної особи», присвячений процедурним питанням припинення юридичних осіб в результаті реорганізації або ліквідації. Слід відзначити про те, що зазначений розділ існував до викладення Закону від 15 травня 2003 року у новій редакції від 01 січня 2016 року, згідно з якою норми щодо державної реєстрації припинення юридичної особи було врегульовано Розділом IV «Проведення державної реєстрації».

Забезпечити правове регулювання припинення окремого виду підприємницького товариства – виробничого кооперативу – мав на меті Закон України «Про кооперацію» від 10 липня 2003 року [66], який залишається чинним дотепер. Так, стаття 28 вказаного Закону передбачала, що реорганізація кооперативу, у формі злиття, приєднання, поділу, виділення або перетворення, проводиться за рішенням загальних зборів членів кооперативу у порядку, встановленому законодавством та статутом кооперативу. Натомість стаття 29 визначала, що ліквідація кооперативу відбувається: 1) за рішенням загальних зборів членів кооперативу або зборів уповноважених; 2) за рішенням суду.

Наступний важливий етап розвитку національного законодавства про припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань, пов'язаний із прийняттям Закону України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 року [67], в якому положенням щодо припинення акціонерних товариств присвячено розділ XVI «Виділ та припинення акціонерних товариств». Зі змісту ч. 1 ст. 79 вказаного документа випливає, що

припинення акціонерного товариства можливе шляхом передання всього свого майна, прав та обов'язків іншим підприємницьким товариствам- правонаступникам (в результаті злиття, приєднання, поділу, перетворення), тобто юридичним наслідком чого є універсальне правонаступництво, або припинення акціонерного товариства відбувається шляхом ліквідації.

Крім того, питання припинення ще одного виду підприємницького товариства врегульовує Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 6 лютого 2018 року [68], який містить норми щодо порядку здійснення припинення товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю шляхом злиття, приєднання, поділу, перетворення або ліквідації, укладення договору про припинення товариства, порядку конвертації часток у разі припинення товариства, а також захисту прав кредиторів при припиненні товариства. Як вбачається зі змісту тексту згаданого нормативно-правового акту, законодавець не відносить виділ до переліку видів реорганізації.

Окремої уваги заслуговує Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 21 липня 2020 року [69], в якому статтею 33 закріплюється, що сільськогосподарський кооператив припиняється шляхом реорганізації у разі злиття, приєднання, поділу, перетворення, що проводиться за рішенням загальних зборів кооперативу у порядку, встановленому законом та його статутом, а також ліквідації, яка відбувається у добровільному порядку – за рішенням загальних зборів кооперативу або у примусовому порядку – за рішенням суду.

Отже, проведене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що процес становлення та розвитку правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань в Україні пройшов три історичних періоди, у межах яких пропонуємо виділити шість ключових етапів: перший період та етап (XIX ст. – 1917 рік) позначається зародженням законодавчого регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань на українських землях у складі Російської імперії,

за якого норми законодавства не містили поняття «ліквідація» та «реорганізація», а натомість застосовувався загальний термін «припинення». Другий період (1922 рік – 1991 рік) відзначається розвитком законодавства у період входження України до складу СРСР, у який вирізняється два основні етапи: перший етап (1922 рік – 1963 рік) позначається першою кодифікацією цивільного законодавства УРСР; другий етап (1963 рік – 1991 рік) характеризується новою кодифікацією цивільного законодавства УРСР. Третій період (1991 рік – дотепер) характеризується становленням національного законодавства після проголошення незалежності України, який поділяється на три етапи: перший етап (з 1991 року до 2003 року), пов'язаний з прийняттям низки нормативно-правових актів, які встановлювали форми, підстави та порядок припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань; другий етап (з 2003 року по 2008 рік) ознаменувався сучасною кодифікацією цивільного та господарського законодавства, якими визначено загальні засади припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань; третій етап (з 2008 року й донині) відзначається прийняттям спеціальних законодавчих актів, що мають на меті деталізувати норми щодо припинення окремих видів підприємницьких товариств із врахуванням положень, встановлених у кодифікованих актах.

Резюмуючи вищевикладене, слід зазначити, що генезис становлення та розвитку національної законодавчої бази у сфері припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань характеризується спадковістю правових традицій щодо поділу припинення на окремі види, а також відтворенням архаїчних юридичних положень, що призвело до виникнення у чинному законодавстві неповноти окремих норм права.

Варто відзначити, що зародження історичних процесів правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань у Європейському Союзі насамперед пов'язане із виникненням Європейських Співтовариств, а в подальшому на їх основі утворенням

Європейського Союзу, що утворило нову правову систему – право Європейського Союзу, яке поєднує в собі ознаки міжнародного та внутрішньодержавного права [70, с. 658].

Питання, пов'язані з регулюванням припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань в рамках ЄС, закріплюються окремими законодавчими актами, основними з яких є директиви, як-от: Третя Директива ради 78/855/ЄЕС від 9 жовтня 1978 року на основі ст. 54 (3) (g) договору щодо злиття акціонерних товариств (далі – Третя директива) [71], Шоста Директива Ради 82/891/ЄЕС від 17 грудня 1982 року на основі ст. 54 (3) (g) договору про поділ акціонерних товариств (далі – Шоста директива) [72], Директива 2005/56/ЄС Європейського парламенту та Ради від 26 жовтня 2005 року про транскордонні злиття компаній з обмеженою відповідальністю (далі – Десята директива) [73], Директива 2011/35/ЄС Європейського парламенту та Ради від 5 квітня 2011 року про злиття публічних акціонерних товариств (далі – Директива 2011/35/ЄС) [74], Директива (ЄС) 2017/1132 Європейського парламенту та Ради від 14 червня 2017 року про певні аспекти корпоративного права (кодифікація) (далі – Директива 2017/1132) [75].

Так, Третя директива присвячена питанням припинення акціонерних товариств шляхом реорганізації, яка проводиться у межах однієї держави-члена.

Вказана директива розрізняє два види реорганізації: 1) злиття шляхом придбання (*merger by acquisition*), що передбачає припинення без процедури ліквідації одного або більше товариств з переданням іншому товариству всього майна та боргів в обмін на випуск акціонерам товариства (товариств), що припиняються, акцій товариства, до якого переходять майно та борги, та, можливо, виплату їм коштів, якщо виплачувана сума не перевищує 10% від номінальної вартості акцій; 2) злиття шляхом створення нового товариства (*merger by formation a new company*), що означає припинення без процедури ліквідації декількох товариств з переданням всього майна та боргів товариству, яке ними створюється, в обмін на випуск акціонерами товариств,

що припиняються, акцій нового товариства та, можливо, виплату їм коштів, якщо виплачувана сума не перевищує 10 % від номінальної вартості акцій [76, с. 362].

Як відзначає О. Р. Кібенко, визначена Третьою директивою така форма реорганізації, як злиття шляхом придбання, у розумінні національного законодавств являє собою форму реорганізації, як приєднання, однак на відміну від вітчизняного законодавства, у Третій директиві встановлено, що акціонери товариства, яке приєднується, можуть отримувати не тільки акції товариства, до якого відбувається приєднання, але й грошові кошти. Натомість встановлена Третьою директивою така форма реорганізації, як злиття шляхом формування нового товариства, в українському праві представляє собою форму реорганізації, як злиття, проте на противагу вітчизняному законодавству, у Третій директиві визначено, що при злитті припускається не тільки видача акціонерам товариств, що припиняються, акцій новостворюваного товариства, але й виплата їм грошових коштів [76, с. 362].

Деталізований порядок проведення поділу акціонерних товариств в ЄС визначається Шостою директивою. Вказана директива розрізняє два види поділу: поділ шляхом придбання (*division by acquisition*) та поділ шляхом створення нового товариства (*division by the formation of new companies*).

За словами О. Р. Кібенко, визначений Шостою директивою вид реорганізації, як поділ шляхом придбання, в українському законодавстві не передбачений, проте поєднує риси інститутів поділу та приєднання, закріплених в національному праві. Натомість, встановлений Шостою директивою вид реорганізації, як поділ шляхом створення нового товариства, у вітчизняному законодавстві охоплює два види правових інститутів реорганізації: перетворення, коли усе майно та обов'язки товариства, що припиняється, переходять до іншого новостворюваного товариства, та поділ, коли майно та обов'язки переходять до двох та більше новостворюваних товариств [76, с. 370-371].

Коло питань щодо процесів реорганізації товариств вирішує, зокрема, Десята директива, яка врегульовує порядок злиття товариств, які зареєстровані у різних держав-учасниць ЄС.

Варто зазначати про те, що на відміну від Третьої та Шостої директив, які поширюють свою дію лише на акціонерні товариства (публічні компанії), Десята директива застосовується також до товариств з обмеженою відповідальністю. Загалом же, можна зробити висновок про те, що положення Десятої директиви є майже тотожними з нормами Третьої директиви.

Важливий етап розвитку законодавства ЄС про припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань, пов'язаний із прийняттям Директиви 2011/35/ЄС, адже зазначена директива прийшла на зміну Третій директиві та була прийнята задля кодифікації положень названої директиви та актів, які вносили зміни до неї [77, с. 22]. Так, Директива 2011/35/ЄС врегульовує питання злиття виключно національних акціонерних товариств шляхом поглинання одного або кількох акціонерних товариств іншим акціонерним товариством та злиття кількох акціонерних товариств шляхом створення нового акціонерного товариства.

Подальший розвиток законодавства ЄС про припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань, пов'язаний з прийняттям Директиви ЄС 2017/1132.

Слід вказати, що законодавчі положення Десятої директиви та Директиви 2011/35/ЄС були акумульовані у норми Директиви 2017/1132.

Положення щодо припинення товариств шляхом реорганізації врегульовано Розділом II вказаної Директиви «Перетворення, злиття та поділ компаній з обмеженою відповідальністю», що містить норми, які регламентують порядок транскордонного перетворення компаній з обмеженою відповідальністю та особливості злиття публічних акціонерних компаній, зокрема транскордонне злиття компаній з обмеженою

відповідальністю, а також порядок поділу публічних акціонерних компаній і транскордонний поділ компаній з обмеженою відповідальністю.

Припиненню товариств частково присвячені норми Регламенту Ради (ЄС) № 2157/2001 від 8 жовтня 2001 року про Статут Європейського акціонерного товариства (далі – ЄТ) [78] та Регламенту Ради (ЄС) № 1435/2003 від 22 липня 2003 року про Статут Європейського кооперативного товариства (далі – ЄКТ) [79], які врегульовують, зокрема, питання створення ЄТ та ЄКТ шляхом злиття. Вказані Регламенти розрізняють два види злиття: 1) злиття шляхом придбання; 2) злиття шляхом створення нової юридичної особи.

Слід вказати, що норми щодо припинення товариств в зазначених Регламентах мають бланкетний характер та відсилають до внутрішнього законодавства держав-членів, вказуючи про те, що припинення ЄТ та ЄКТ регулюються тими положеннями права, які б застосовувалися до публічних акціонерних товариств, у випадку припинення ЄТ, та кооперативних товариств, у разі припинення ЄКТ, що регламентуються правом держави-члена, в якій зареєстроване місцезнаходження відповідного товариства (ст. 63 Регламенту Ради (ЄС) № 2157/2001 від 8 жовтня 2001 року, ст. 72 Регламенту Ради (ЄС) № 1435/2003 від 22 липня 2003 року).

Правове регулювання питань припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань регулюється також внутрішнім законодавством держав-членів ЄС. Так, історико-правове підґрунтя регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань у Франції складає Комерційний кодекс від 15 вересня 1807 року, Закон «Про торгіві товариства» від 24 червня 1966 року, Закон «Про відновлення підприємств та ліквідацію майна в судовому порядку» від 25 січня 1985 року, Закон «Про конкурсних керівників, ліквідаторів і експертів по визначенню стану підприємств» від 25 січня 1985 року; у Німеччині становить Торгові уложення 1861 та 1897 років, Закон «Про товариства з обмеженою відповідальністю» від 20 квітня 1892 року, Німецьке цивільне уложення від

18 серпня 1896 року, Закон «Про акціонерні товариства» від 6 вересня 1965 року, Закон «Про реорганізацію» від 28 жовтня 1994 року; у Чехії – Закон «Про перетворення торгових товариств і кооперативів» від 16 квітня 2008 року, Цивільний кодекс від 3 лютого 2012 року, у Польщі – Кодекс торговельних товариств від 15 вересня 2000 року; у Литві – Цивільний кодекс від 18 липня 2000 року, Закон «Про акціонерні товариства» від 13 липня 2000 року [80, с. 188-189; 81, с. 235; 31, с. 57].

Отже, з аналізу розвитку правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань у Європейському Союзі випливає, що генеза правового регулювання окреслених процесів історично пов'язана із прийняттям Третьої директиви від 9 жовтня 1978 року. В свою чергу, процеси зародження внутрішнього законодавства держав-членів ЄС у сфері досліджуваного питання беруть свій початок ще з кінця XIX століття.

Підсумовуючи вищевикладене, в межах становлення правового забезпечення припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань в ЄС пропонуємо виділення наступних періодів: перший період (1978-1992) – характеризується прийняттям Директиви Ради 78/855/ЄЕС від 9 жовтня 1978 року та Директиви Ради 82/891/ЄЕС від 17 грудня 1982 року, які заклали підвалини уніфікації національних законодавств в аспекті припинення підприємницьких товариств; другий період (1993-2005) – ознаменувався трансформаційними процесами переважно в національних законодавствах, а також формуванням єдиного правового поля ЄС, що вимагало удосконалення положень прийнятих Третьої та Шостої директив; третій період (2006-2016) – характеризується прийняттям Десятої директиви про транскордонні злиття компаній з обмеженою відповідальністю та Директиви 2011/35/ЄС про злиття публічних акціонерних товариств, що ознаменувало собою створення розгалуженої системи права ЄС в аспекті регулювання процедури припинення всіх без виключення видів суб'єктів господарювання; четвертий період (2017 – по теперішній час) –

характеризується завершенням кодифікації та систематизації законодавства ЄС в сфері регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань, за результатами якої відбулося прийняття Директиви 2017/1132 та подальші процеси уніфікації національного законодавства країн-членів ЄС до вимог загальноєвропейської системи права.

1.3. Поняття та правова сутність припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу

Проблема припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань набуває все більшого значення у системі цивільного та господарського права України, що обумовлено насамперед несприятливою економічною ситуацією в державі, викликаною початком повномасштабної війни, яка, зокрема, призвела до масового припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань, процедура припинення яких є складною та тривалою, враховуючи схематичну регламентацію даної процедури за чинним законодавством України.

Аналіз норм чинного законодавства свідчить про відсутність визначення поняття «припинення підприємницького товариства» та «припинення господарського об'єднання». Необхідно констатувати, що у юридичній науці дотепер не досліджувалися питання визначення вищевказаних понять.

Слід вказати про те, що загальні теоретичні питання визначення поняття «припинення юридичної особи», «припинення суб'єкта господарювання», «припинення господарського товариства», які є схожими з досліджуваною правовою термінологією, розглядалися в наукових працях різними вченими.

Як зазначає Л. М. Дорошенко, наявність чіткого понятійного апарату є необхідною передумовою ефективного правового регулювання будь-якого

явища. Аналіз поняття «припинення» у даному зв'язку видається необхідним етапом наукового дослідження [82, с. 138].

Як зауважує В. О. Хоменко, під правовою природою припинення розуміється визначення родового поняття категорії припинення [35, с. 85].

Так, припинення, на переконання Є. О. Мічуріна, є закінченням діяльності юридичної особи, що здійснюється у добровільний або примусовий спосіб [83, с. 44].

Г. В. Смолин зазначає, що поняття припинення у законодавстві України не визначене. В юридичній літературі припинення – це передбачені законодавством юридичні умови, за яких суб'єкти господарювання втрачають право провадити господарську діяльність та втрачають правосуб'єктність з моменту внесення відповідного запису до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань [84, с. 249].

У свою чергу, на думку В. С. Щербини, припинення – це специфічна правова робота, до змісту якої входять юридичні підстави (умови), акти та процесуально-правові дії щодо припинення суб'єкта господарювання як суб'єкта права [85, с. 134].

Слушною видається думка В. О. Хоменко про те, що використання терміну «робота» у досліджуваному контексті є недоречним з огляду на наближеність терміну правова робота до більш усталеної категорії «процес (процедура)» та можливого змішуванню понять припинення із категоріями договірного права [35, с. 85].

Враховуючи викладене вище, вважаємо, що юридичну конструкцію припинення слід розуміти як сукупність юридичних дій, в результаті здійснення яких припиняється правосуб'єктність суб'єкта підприємницької діяльності.

Слід вказати, що у юридичній літературі не вироблено єдиного доктринального підходу до визначення поняття припинення юридичної особи та припинення суб'єкта господарювання.

Так, наприклад, В. М. Кравчук вважає, що припинення юридичної особи – це припинення її існування як суб'єкта права, внаслідок чого припиняється її правоздатності [86, с. 656].

На думку М. О. Михайліва, поняття припинення юридичної особи означає припинення її існування як суб'єкта цивільних правовідносин, яка з моменту внесення до державного реєстру запису про її припинення припиняє свою правоздатність і припиняється її дієздатність [87, с. 103].

Таку ж думку висловлює й Д. В. Жеков, який зазначає, що під припиненням юридичної особи варто розуміти припинення суб'єкта цивільних правовідносин в цілому [88, с. 10].

У своєму дослідженні Н. Ф. Ільницька доходить висновку, що припинення юридичних осіб означає припинення їх існування як учасників правовідносин та суб'єктів права, припинення їх правового статусу [89, с. 97].

Водночас відповідно до правового висновку Верховного Суду, викладеного у постанові від 18.05.2023 у справі № 904/4203/20 «припинення юридичної особи - це процедура, результатом якої є припинення юридичної особи, тобто внесення запису про припинення юридичної особи в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб підприємців, після чого така юридична особа перестає існувати» [90].

Як відзначає О. А. Пушкін, остаточне припинення діяльності юридичної особи відбувається у разі її ліквідації, а у випадку реорганізації справи і майно юридичної особи не припиняються, а переходять до іншої особи, зобов'язаної виконувати функції юридичної особи, яка припинила свою діяльність [91, с. 153].

Схожі за змістом доктринальні підходи існують і при визначенні поняття припинення суб'єкта господарювання.

Л. М. Дорошенко визначає поняття припинення суб'єктів господарювання через відносне і абсолютне припинення. Відносне припинення, як зазначає науковець, відбувається при збереженні для

функціонування в господарському обороті його майнової маси і переході прав і обов'язків у порядку правонаступництва до інших осіб (реорганізація), натомість абсолютне припинення має місце при відсутності переходу прав і обов'язків у порядку правонаступництва до інших осіб (ліквідація) [82, с. 143].

Інше визначення поняття припинення суб'єкта господарювання дано О. М. Вінником, який вказує, що припинення суб'єкта господарювання означає не лише остаточне припинення господарської діяльності такої особи, але й втрату нею відповідного статусу [92, с. 64].

Зокрема О. В. Старцев зазначає, що припинення суб'єктів господарювання в доктринальному розумінні вважаються юридичні умови, за яких суб'єкти господарювання втрачають право провадити господарську діяльність та, відповідно, втрачають підприємницьку правосуб'єктність з моменту внесення відповідного запису до реєстру суб'єктів підприємницької діяльності [93, с. 73].

О. М. Зубатенко вказує, що припинення діяльності суб'єкта господарювання призводить до закінчення його існування і, як наслідок, позбавляє права здійснювати будь-яку діяльність, зокрема і господарську; припинення юридичної особи науковець пропонує розглядати як похідне явище від припинення діяльності суб'єкта господарювання, оскільки перше автоматично викликає друге [27, с. 7]. Однак, з вищевказаним визначенням припинення діяльності суб'єкта господарювання не погоджується Н. Ф. Ільницька з огляду на те, що припинення суб'єкта має наслідком припинення і його діяльності [89, с. 98].

Для прикладу, О. Р. Кібенко визначає припинення суб'єкта господарювання як сукупність юридичних фактів, при настанні яких суб'єкт господарювання припиняє своє існування як правова особистість [94, с. 200].

В. О. Хоменко пропонує розглядати поняття припинення господарського товариства у широкому та у вузькому розумінні. Так, у

широкому розумінні дослідниця розуміє поняття припинення господарського товариства як систему майнових, особистих немайнових, корпоративних та організаційних правовідносин, що виникають на підставі рішення про припинення господарського товариства між учасниками господарського товариства, товариством, його кредиторами та державою і припиняються виключенням господарського товариства з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. У вузькому – безпосередньо як юридичного факту, що обумовлює виключення господарського товариства з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань і припиняє діяльність господарського товариства як суб'єкта права [35, с. 97].

Аналізуючи визначення, запропоновані різними вченими, слід звернути увагу на ототожнення науковцями змісту таких правових категорій, як «припинення діяльності юридичної особи» та «припинення юридичної особи», а також «припинення діяльності суб'єкта господарювання» та «припинення суб'єкта господарювання». На нашу думку, необхідно розмежовувати вказані поняття, адже, як слушно зауважує Н. Ф. Ільницька, кожне із зазначених юридичних явищ передбачає різні правові наслідки [89, с. 97].

Із цього приводу Д. В. Жеков зазначає, що припинення діяльності вказує на особливості функціонування юридичної особи, а не на саму юридичну особу. Натомість, коли вказується на припинення юридичної особи, то ідеться про припинення суб'єкта цивільних правовідносин в цілому [88, с. 9-10].

Згідно з правовою позицією Вищого господарського суду України, висловленої в Інформаційному листі від 07.04.2008, у разі припинення юридичної особи відбувається також припинення її підприємницької діяльності, однак припинення підприємницької діяльності не означає автоматичного припинення юридичної особи [95].

Н. Ф. Ільницька доводить, що при припиненні діяльності юридичної особи остання продовжує існувати як учасник правовідносин та за нею зберігається статус юридичної особи, зокрема вона не зникає з правового поля, адже діяльність юридичної особи може поновитися, проте юридична особа як суб'єкт права залишається у незмінному вигляді. Натомість у випадку припинення юридичної особи як суб'єкта права припиняється її діяльність, права та обов'язки, зокрема її правоздатність, а також втрачається правовий статус, вона щезає з ЄДР, а також з правового поля [89, с. 97]. Слід не погодитись із твердженням дослідниці про те, що при припиненні юридичної особи остання зникає з ЄДР, адже в ЄДР продовжують міститись дані про рішення щодо припинення юридичної особи після внесення відповідного запису.

О. М. Вінник стосовно цього питання висловлює думку, що припинення діяльності суб'єкта господарювання означає тимчасове припинення діяльності, але при цьому суб'єкт господарювання залишається в правовому полі як суб'єкт правовідносин. У разі припинення суб'єкта господарювання припиняється як його діяльність, так і втрачається відповідний статус [92, с. 64].

У контексті окресленої проблеми доцільно навести позицію В. С. Щербини, на думку якого у випадку припинення діяльності суб'єкта господарювання він продовжує бути суб'єктом права. Водночас припинення суб'єкта господарювання як суб'єкта права має наслідком також припинення його господарської діяльності [96, с. 45].

Як відзначає Л. М. Дорошенко, припинення діяльності суб'єкта господарювання не завжди призводить до його припинення як суб'єкта права, і навпаки, суб'єкт господарювання при припиненні господарської діяльності може залишатися суб'єктом господарських правовідносин [82, с. 141].

Отже, на підставі вищевикладеного, вважаємо за доцільне вживання в правовій науці та у законодавстві терміну «припинення юридичної особи» та

«припинення суб'єкта господарювання», якщо йдеться про припинення суб'єкта господарювання та припинення юридичної особи як учасників правовідносин і суб'єктів права.

Необхідно відмітити, що законодавцем в ЦК України для позначення способу припинення юридичної особи з переходом майна, прав та обов'язків у порядку правонаступництва вживається узагальнюючий термін «реорганізація» з переліком її форм. Натомість у профільних законах, які, зокрема, регулюють питання припинення окремих видів підприємницьких товариств, законодавець відмовився від використання терміну «реорганізація» для позначення припинення з переходом майна, прав та обов'язків у порядку правонаступництва.

Зокрема, слід звернути увагу на те, що чинне законодавство України не дає визначення поняття «реорганізація» та «ліквідація». У зв'язку з цим, вважаємо за потрібне для даного дисертаційного дослідження проаналізувати правову доктрину щодо визначення даних понять в контексті їх застосування при припиненні підприємницьких товариств та господарських об'єднань.

Відсутність терміну «реорганізація» в національному законодавстві А. С. Довгерт пояснює двома причинами: першою причиною є те, що припинення юридичної особи має місце не у всіх способах реорганізації (наприклад, у разі виділу); другою причиною є те, що під реорганізацією юридичної особи в багатьох країнах світу розуміють будь-які важливі зміни в її існуванні, причому такі зміни здебільшого не пов'язані з припиненням юридичної особи [97, с. 87].

Так, О. М. Зубатенко визначає поняття «реорганізація» як процес здійснення юридично значущих дій і прийняття юридичних актів, який спрямовано на припинення і/або створення одного або декількох суб'єктів господарювання та характеризується переходом прав і обов'язків реорганізованого суб'єкта в порядку універсального правонаступництва до суб'єкта господарювання, що продовжує існувати, або до нового суб'єкта господарювання [27, с. 9].

Н. І. Шевченко розглядає припинення господарських товариств шляхом реорганізації як процедуру (сукупність юридичних дій та рішень), унаслідок проведення якої відбувається припинення одного або декількох господарських товариств з переходом всього або частини майна, прав та обов'язків в порядку правонаступництва, створеним на їх базі одній чи декільком господарським організаціям або існуючій господарській організації [98, с. 8].

Для прикладу, Ю. М. Юркевич пропонує під реорганізацією юридичних осіб розуміти комплекс спеціальних заходів, визначених законодавством та пов'язаних з істотними змінами в їх структурі та/або існуванні [99, с. 21].

Д. В. Жеков вважає, що з формально-юридичної точки зору реорганізація є процесом зміни осіб у майнових та інших правовідносинах у порядку правонаступництва [100, с. 281].

Як зазначає О. Р. Кібенко, суть реорганізації полягає у правонаступництві між юридичними особами, тобто комплексним одночасним переходом всього або частини майна, прав та обов'язків від одних юридичних осіб (правопопередників) до інших новостворених або існуючих юридичних осіб (правонаступників) [76, с. 383].

Широке визначення поняття реорганізації надає М. Коверзнев, який визначає реорганізацію як тривалий процес, що складається із системи юридичних фактів (складний юридичний склад), який у визначеному законом порядку зумовлює припинення юридичної особи (юридичних осіб) – правопопередника (правопопередників) – і/або створення юридичної особи (юридичних осіб) – правонаступника (правонаступників) – і перехід у порядку правонаступництва майна, прав та обов'язків юридичних осіб, що перебувають у процесі реорганізації (правопопередників) до юридичних осіб, які виникли в результаті реорганізації (правонаступників) [101, с. 31].

О. М. Стратюк пропонує розглядати реорганізацію як сукупність послідовних юридичних фактів (складний юридичний склад), що у

визначеному законом порядку похідного набуття зумовлює перехід прав і обов'язків від юридичних осіб – правопередників до юридичних осіб – правонаступників шляхом універсального правонаступництва, що супроводжується припиненням та/або створенням юридичної особи (юридичних осіб) [102, с. 106-107].

Водночас Верховний Суд в постанові від 26.09.2018 у справі № 138/1847/17 дійшов висновку, що «реорганізація - це припинення юридичної особи з подальшим правонаступництвом (переходом прав і обов'язків від однієї юридичної особи до іншої), шляхом злиття, приєднання, поділу або перетворення (частина перша статті 104 ЦК України)» [103].

Зокрема згідно з правовим висновком Верховного Суду, викладеним у постанові від 23.09.2021 у справі № 807/2322/15 «реорганізація - це форма припинення юридичної особи. Під час реорганізації юридична особа теж припиняється. Але всі її права й обов'язки у порядку правонаступництва переходять до нової (іншої) юридичної особи. Реорганізація може здійснюватися злиттям, приєднанням, поділом, видокремленням та перетворенням юридичної особи за рішенням його учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, а у випадках, передбачених законом, - за рішенням суду або відповідних органів державної влади» [104].

Узагальнивши наукові погляди та судову практику щодо визначення поняття реорганізації як правового явища, варто зазначити, що дане поняття розглядається крізь призму таких правових категорій як «процес», «процедура», «комплекс спеціальних заходів», «правонаступництво», «юридичний факт».

Разом з тим, правова природа поняття «реорганізація» у сучасних наукових доробках розглядається або як одна із форм припинення юридичної особи, що зумовлює перехід прав та обов'язків у порядку правонаступництва від одних юридичних осіб до інших юридичних осіб, або як спосіб припинення та спосіб створення юридичної особи, тобто реорганізація

поєднує процеси припинення та створення нової юридичної особи із переходом прав та обов'язків від правопередників до її правонаступників.

У зв'язку з цим, О. Р. Кібенко пропонує відмовитись від концепції реорганізації виключно як форми припинення юридичної особи, адже це призводить до звуження сфери правового регулювання відносин, пов'язаних із нею, та, як наслідок, залишаються незахищеними інтереси цілого кола осіб, які можуть бути порушені під час реорганізації юридичної особи без її припинення [76, с. 381-382].

Для прикладу, у законодавстві більшості країн Європейського Союзу не міститься універсального визначення терміна «реорганізація», в Директивах ЄС замість нього використовується словосполучення «припинення, що не тягне ліквідацію» [76, с. 363].

Зокрема у французькому законодавстві відсутня єдина концепція реорганізації, яка б збігалася із її значенням у праві України. В юридичній доктрині вказаний термін іноді вживається з метою об'єднання процедур з перетворення (*transformation*), злиття (*fusion*), поділу (*scission*) і часткового виділу активів (*apports partiels d'actifs*). Проте чіткого визначення цього терміна французьке законодавство не містить. В іспанському праві також відсутнє формальне визначення поняття «реорганізація», натомість у ньому регламентується кожна з процедур, об'єднана під цією назвою [105, с. 51].

Відмінною рисою британського права від права України є відсутність відокремленого правового інституту, який б врегульовував процеси реорганізації компаній. Крім того, у британському праві відсутній інститут припинення юридичної особи, який супроводжується універсальним правонаступництвом відносно її прав та обов'язків. Поняття реорганізації застосовується для позначення правочинів, направлених на передачу всього або частини бізнесу (активів) однієї компанії до іншої компанії [76, с. 376].

Слід вказати про те, що існуючі доктринальні підходи щодо визначення поняття ліквідації юридичної особи містять різні концепції за своїм змістом.

У юридичній літературі ліквідацію розглядається як форма повного припинення юридичної особи, в результаті якої припиняються всі її права та обов'язки, а сама юридична особа припиняє існувати як суб'єкт права [89, с. 99].

Ю. М. Юркевич вважає, що ліквідація юридичної особи – це форма припинення юридичної особи, яка не передбачає перехід прав та обов'язків у порядку правонаступництва до інших юридичних осіб, за винятком випадків, спеціально обумовлених законодавством [105, с. 65].

Підхід Ю. М. Юркевича кореспондується із позицією П. О. Повара, який зазначає, що ліквідація підприємства – це припинення його існування як суб'єкта права за встановленою законодавством процедурою без настання універсального правонаступництва [29, с. 8].

На думку О. М. Скоропис, під ліквідацією юридичної особи необхідно розуміти систему визначених законодавством дій, направлених на припинення юридичної особи без правонаступників [30, с. 16].

На переконання В. С. Щербини, у разі ліквідації суб'єкт господарювання припиняється як суб'єкт права без правонаступництва [85, с. 136].

В. В. Кулаков у своєму дослідженні робить висновок, що під ліквідацією товариства з обмеженою відповідальністю слід розуміти встановлений законом комплекс дій, направлених на його припинення (його прав та обов'язків), що тягне за собою внесення відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, не допускає правонаступництва та має певні етапи під час її здійснення [106, с. 175].

М. В. Фесюра обстоює думку, що ліквідація – це припинення підприємства, установи, організації, які є суб'єктами господарювання, що відбувається на законних підставах, в порядку та черговості задоволення вимог кредиторів, відповідно до вимог законодавства України [107, с. 313-314].

О. М. Гнатів пропонує під ліквідацією розглядати припинення юридичної особи у встановленому законом порядку, без утворення нових суб'єктів господарювання або приєднання до вже існуючих в порядку правонаступництва [108, с. 109].

Як відзначає О. В. Адамович, під ліквідацією юридичних осіб необхідно розуміти завершену юридичну процедуру, а отже, ліквідація юридичної особи – це регламентована законом юридична процедура, наслідком застосування якої є повне припинення юридичної особи як суб'єкта права, про що вноситься відповідний запис до державного реєстру, без переходу прав та обов'язків до третіх осіб (правонаступників) [109, с. 110].

Як зазначає М. Ю. Новохацька, ліквідація – це припинення будь-якої діяльності суб'єкта господарювання, його особистих і майнових прав та зобов'язань без правонаступництва [110, с. 71].

Зі свого боку, В. О. Хоменко зауважує, що оскільки ліквідація регулюється нормами цивільного законодавства, логічно припустити, що ліквідація – сукупність якихось суспільних відносин, які врегульовані правом, внаслідок чого останні і перетворюються на правовідносини [35, с. 93].

С. В. Жуков визначає ліквідацію юридичної особи як певний юридичний факт, що тягне певні юридичні наслідки [111, с. 175].

О. В. Швець розглядає ліквідацію юридичної особи як юридичний факт, який несе припинення правовідносин, які наповнюють юридичну особу властивим їй змістом [112, с. 234].

Слід акцентувати увагу на твердженні О. В. Адамович, яка слушно пропонує на науковому та законодавчому рівнях визначити поняття «ліквідація юридичної особи» як припинення юридичної особи, а не її діяльності [31, с. 77].

На підставі вищевикладеного, можемо констатувати, що відсутність визначення поняття «ліквідація юридичної особи», «ліквідація суб'єкта

господарської діяльності» у чинному законодавстві України викликає множинність розрізнених доктринальних підходів щодо визначення вказаних понять у вітчизняній науковій правовій літературі. В цьому контексті, доцільно навести позицію О. В. Адамович, на думку якої переважна більшість вчених дотримуються поглядів, що спільною рисою всіх визначень поняття ліквідації є відсутність переходу прав та обов'язків у порядку правонаступництва до інших осіб [109, с. 110].

Слід вказати про те, що законодавство Європейського Союзу не містить визначення поняття «ліквідація юридичної особи», зокрема і внутрішнє законодавство європейських країн не закріплює вказане поняття.

Положеннями окремих Директив Європейського Парламенту та Ради встановлено, що ліквідаційними процедурами є колективні процедури, що передбачають реалізацію активів та розподіл коштів між кредиторами, акціонерами або членами підприємства, що обов'язково включає будь-яке втручання адміністративного або судового органу країни-члена, зокрема, якщо колективні процедури припинені за угодою або іншими аналогічними заходами, незалежно від того, чи ґрунтуються вони на неплатоспроможності або є добровільними чи примусовими. Також під ліквідаційними процедурами розуміють колективні процедури, які порушуються і контролюються адміністративними або судовими органами держави-члена з метою реалізації активів підприємства під наглядом цих органів, зокрема, якщо процедури припиняються шляхом укладення мирової угоди боржника з кредитором або іншим подібним заходом [113; 114].

Звертаючись до зарубіжної правової доктрини, доречно відзначити думку професора Лоренса Гоуэра, який зазначає, що ліквідація підприємства – це процес, при якому відбувається припинення його діяльності, а майно підприємства розпоряджається в інтересах його кредиторів та членів. Ліквідатор, який призначається та здійснює контроль над підприємством, акумулює його активи, погашає борги підприємства і, зрештою, розподіляє надлишок, якщо такий існує, між членами відповідно до їх прав [115, с. 719].

З огляду на викладене, поняття припинення підприємницького товариства пропонуємо розглядати як процес, який виникає на підставі рішення про припинення підприємницького товариства, внаслідок проведення якого відбувається припинення підприємницького товариства як суб'єкта цивільних правовідносин, що тягне за собою внесення запису про припинення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. Зокрема поняття припинення господарського об'єднання слід розуміти як юридичний факт, з настанням якого господарська організація втрачає право провадити господарську діяльність та припиняє своє існування як суб'єкт господарських правовідносин.

Висновки до розділу 1

Проведене дослідження теоретико-методологічних засад правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу дає підстави для наступних висновків.

1. Методологію дослідження правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу слід визначати як сукупність підходів, принципів і методів пізнання, які утворюючи взаємозумовлену, інтегративну теоретико-практичну систему знань, направлені на комплексне вирішення наукової проблеми щодо сутності, специфіки, стану, а також перспектив удосконалення та розвитку досліджуваної правової матерії.

2. Дослідження правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу проводилось із застосуванням методологічного плюралізму, який включає в себе: 1) наукові підходи (антропологічний, цивілізаційний, порівняльний, аксіологічний (ціннісний),

феноменологічний, герменевтичний, комплексний, системно-генетичний, функціонально-структурний); 2) принципи наукового пізнання (об'єктивності, усесторонності, історизму, єдності теорії і практики); 3) методи пізнання: а) філософські (діалектичний); б) загальнонаукові (логічний, системний, історичний); в) спеціально-наукові методи юридичної науки (формально-юридичний, порівняльно-правовий, спеціально-юридичний, теоретико-юридичний).

3. Процес становлення та розвитку правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань в Україні пройшов три історичних періоди, у межах яких виділено шість ключових етапів: перший період та етап (XIX ст. – 1917 рік) позначається зародженням законодавчого регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань на українських землях у складі Російської імперії, за якого норми законодавства не містили поняття «ліквідація» та «реорганізація», а натомість застосовувався загальний термін «припинення». Другий період (1922 рік – 1991 рік) відзначається розвитком законодавства у період входження України до складу СРСР, у який вирізняється два основні етапи: перший етап (1922 рік – 1963 рік) позначається першою кодифікацією цивільного законодавства УРСР; другий етап (1963 рік – 1991 рік) характеризується новою кодифікацією цивільного законодавства УРСР. Третій період (1991 рік – дотепер) характеризується становленням національного законодавства після проголошення незалежності України, який поділяється на три етапи: перший етап (з 1991 року до 2003 року), пов'язаний з прийняттям низки нормативно-правових актів, які встановлювали форми, підстави та порядок припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань; другий етап (з 2003 року по 2008 рік) ознаменувався сучасною кодифікацією цивільного та господарського законодавства, якими визначено загальні засади припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань; третій етап (з 2008 року й донині) відзначається прийняттям спеціальних законодавчих актів, що

мають на меті деталізувати норми щодо припинення окремих видів підприємницьких товариств із врахуванням положень, встановлених у кодифікованих актах.

4. Питання, пов'язані з регулюванням припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань в рамках ЄС, закріплюються окремими законодавчими актами, основними з яких є директиви, а саме: Третя Директива ради 78/855/ЄЕС від 9 жовтня 1978 року на основі ст. 54 (3) (g) договору щодо злиття акціонерних товариств, Шоста Директива Ради 82/891/ЄЕС від 17 грудня 1982 року на основі ст. 54 (3) (g) договору про поділ акціонерних товариств, Директива 2005/56/ЄС Європейського парламенту та Ради від 26 жовтня 2005 року про транскордонні злиття компаній з обмеженою відповідальністю, Директива 2011/35/ЄС Європейського парламенту та Ради від 5 квітня 2011 року про злиття публічних акціонерних товариств, Директива (ЄС) 2017/1132 Європейського парламенту та Ради від 14 червня 2017 року про певні аспекти корпоративного права (кодифікація).

5. Періодизація становлення правового забезпечення припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань в рамках ЄС включає в себе наступні періоди: перший період (1978-1992) – прийняття Директиви Ради 78/855/ЄЕС та Директиви Ради 82/891/ЄЕС, які заклали підвалини уніфікації національних законодавств в аспекті припинення підприємницьких товариств; другий період (1993-2005) – характеризується трансформаційними процесами переважно в національних законодавствах, а також формуванням єдиного правового поля ЄС; третій період (2006-2016) – характеризується прийняттям Директив, якими встановлюються особливості процесів злиття компаній з обмеженою відповідальністю та публічних акціонерних товариств; четвертий період (2017 – по теперішній час) – відбувається завершення кодифікації законодавства ЄС в сфері регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань, за результатами якої приймається Директива 2017/1132, яка охоплює собою всі

аспекти злиття та реорганізації різних видів підприємницьких товариств та господарських об'єднань в ЄС.

6. Аналіз норм чинного законодавства свідчить про відсутність визначення поняття «припинення підприємницького товариства» та «припинення господарського об'єднання». Зокрема у юридичній літературі не вироблено єдиного доктринального підходу до визначення поняття «припинення юридичної особи» та «припинення суб'єкта господарювання».

7. Поняття припинення підприємницького товариства слід розглядати як процес, який виникає на підставі рішення про припинення підприємницького товариства, внаслідок проведення якого відбувається припинення підприємницького товариства як суб'єкта цивільних правовідносин, що тягне за собою внесення запису про припинення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. Зокрема, поняття припинення господарського об'єднання слід розуміти як юридичний факт, з настанням якого господарська організація втрачає право провадити господарську діяльність та припиняє своє існування як суб'єкт господарських правовідносин.

РОЗДІЛ 2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИПИНЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

2.1. Форми припинення підприємницьких товариств за законодавством України та Європейського Союзу

Аналізуючи законодавче забезпечення припинення підприємницьких товариств за законодавством України та ЄС, необхідно виходити з того, що основний пізнавальний інтерес спрямовується на правовий базис, натомість доктринальні засади відходять на другий план. Досліджуючи загальнотеоретичні аспекти визначення сутності припинення підприємницьких товариств у попередньому розділі, встановлено відсутність навіть на рівні доктрини господарського та цивільного права єдності підходів науковців до розуміння самого концепту «припинення». Як вже зазначалося, національне законодавство не містить визначення такого терміну як «припинення підприємницьких товариств», хоча регламентує цей процес доволі детально у варіативності способів в залежності від видів підприємницьких товариств та особливостей їх правового статусу. Доречно визначити ключові особливості існуючих форм припинення підприємницьких товариств за національним законодавством для того, щоб в подальшому, аналізуючи відповідні правові норми ЄС, поставити питання про доцільність заміни вітчизняних правових конструкцій та моделей відповідних правовідносин на європейські.

Слід наголосити, що навіть за умови інтеграції України до ЄС сліпе копіювання правових норм та конструкцій права ЄС є недоцільним, оскільки це може завдати більше шкоди вітчизняній практиці господарського та цивільного обороту та відносин в сфері господарювання, ніж користі. Про такий невдалий досвід, зокрема, зазначає В. В. Кочин, який наводить одну із норм ЦК України, прийняту, вочевидь, з урахуванням вимог

євроінтеграційних процесів. Так, вчений звертає увагу на положення абз. 2 ч. 2 ст. 98 ЦК України, в якій йдеться про кваліфіковану більшість (3/4 голосів) в процедурі ухвалення рішення про ліквідацію товариства. «Така концепція цілком відповідає корпоративній природі товариства, а цілковита єдність у прийнятті рішень не притаманна підприємницьким товариствам відповідно до теорії сукупності (aggregate theory), теорії власності (property («principal/agent») theory), теорії контрактних зв'язків (nexus of contracts theory), теорії виробничих зв'язків (team production theory) та теорії політичної системи «франшизного управління» (political theories – corporation as «franchise governments»). Однак запропонована новела виглядає як невдала спроба так званою правової «трансплантації», оскільки одностайність рішення переміщується до статутного регулювання [116, с. 160-161]. Вчений слушно зауважує на тому, що подібна практика, притаманна ЄС, дисонує із принципом демократичності та рівності, оскільки будь-які рішення осіб, що є засновниками підприємницького товариства повинні прийматися з урахуванням принципу рівності та економічної доцільності. Ліквідація є таким же волевиявленням як і створення підприємницького товариства, але для дотримання законності в першому випадку вимагається кваліфікована більшість, а у випадку створення товариства – проста.

Даний приклад демонструє те, що не кожна норма права ЄС повинна бути імплементована у національне законодавство, а лише ті, які дійсно доповнюють його та підвищують регуляторну ефективність в господарських процесах. Це важлива умова, яка детермінує процес наукового пізнання та аналізу якості сучасного стану правового регулювання припинення підприємницьких товариств за законодавством України. Отже, насамперед необхідно визначитись із ключовою термінологією, що суттєво впливатиме на повноту такого аналізу.

Необхідно чітко усвідомлювати, що в коло нашої уваги входить лише ті процедури припинення, які стосуються саме підприємницьких товариств.

Так, відповідно до ст. 84 ЦК України, підприємницькими товариствами є ті, «які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками (підприємницькі товариства), можуть бути створені лише як господарські товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) або виробничі кооперативи чи сільськогосподарські кооперативи, сільськогосподарські кооперативні об'єднання, що діють з метою одержання прибутку» [63]. Причому ЦК України визначає підприємницьке товариство як особливий вид «товариства», яке в свою чергу охоплюється більш узагальненим правовим феноменом «юридична особа».

Втім, в подальшому ЦК України не виділяє процедуру «припинення підприємницьких товариств», а вводить більш загальну категорію «припинення юридичної особи».

Слід наголосити на тому, що аналіз ЦК України має фундаментальне значення для цілей даного дослідження, оскільки в цьому кодифікованому акті наводяться загальні вимоги до припинення підприємницьких товариств. Наразі єдиним кодифікованим актом, в якому залишилася регламентація форм припинення підприємницьких товариств являє собою ЦК України. Водночас на рівні спеціальних законодавчих актів визначаються конкретні процедурні вимоги та особливості припинення окремих видів підприємницьких товариств.

Отже, відповідно до положень ст. 104 ЦК України, формами припинення юридичної особи є реорганізація (злиття, приєднання, поділ, перетворення) та ліквідація [63].

Причому в частині 7 статті 104 ЦК України законодавець закріплює, що особливості припинення банку, страховика, кредитної спілки як юридичної особи встановлюються законом [63]. Якщо з процедурою ліквідації доволі зрозуміло, оскільки така форма передбачає фактичне закінчення в будь-який спосіб підприємницької діяльності. Водночас

реорганізація, в усіх її різновидах, за своєю правовою природою є способом продовження, в іншій конфігурації, спосіб, формі чи правовому режимі, провадження господарської діяльності. З точки зору самого суб'єкту господарювання, яким є підприємницькі товариства, продовження їх економічного буття, економічної активності через реорганізацію є більш вигідним, ніж ліквідація.

Для держави ліквідація підприємницьких товариств означає зменшення рівня економічної активності, кількості суб'єктів господарювання та економічних агентів, а отже, і зменшення кількості робочих місць, податкових надходжень тощо. Саме тому законодавець і пропонує таку варіативність форм реорганізації підприємницьких товариств, з метою збереження рівня економічної активності, шляхом залишення у тому чи іншому вигляді підприємницькі товариства в господарському обігу.

Хоча, слід зауважити, що певні види реорганізації, як поділ та перетворення, не в повній мірі відображають класичну економіко-правову природу даного процесу. Таке припинення має правовий базис, оскільки мова йде про «життя» юридичної особи, якою за своєю сутністю є будь-яке підприємницьке товариство. При поділі чи перетворенні підприємницьке товариство може і не змінювати свою назву та вид діяльності, навіть не змінювати кількісний склад працівників, але щодо правового статусу юридичної особи відбувається його зміна після запровадження відповідного виду припинення (поділу чи перетворення), що характеризується, зокрема, зміною організаційно-правової форми тощо. За таких умов вилучення суб'єкта господарювання із економічних процесів не відбувається, більше того, у такого підприємницького товариства можуть навіть зберігатися зв'язки із контрагентами, однак, відбувається процес, який має своїми наслідками настання нової правової реальності для юридичної особи. Наголосимо, що насамперед це стосується зміни правового статусу та запровадження нового правового режиму регулювання діяльності останньої.

Відповідно до ст. 48 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», припинення товариства це передання ними «всього свого майна, всіх прав та обов'язків іншим господарським товариствам – правонаступникам шляхом злиття, приєднання, поділу, перетворення або в результаті ліквідації» [68]. Слід відмітити про те, що означений законодавчий акт дає чітке розуміння правових наслідків припинення товариства. Більше того, аналіз даної норми демонструє, що припинення має як добровільну, так і примусову форми, що залежить не від волі самого підприємницького товариства, а від його кредиторів. Тобто, якщо товариство припиняється в добровільний спосіб, то воно самостійно обирає форму такого припинення, у випадку ж примусового припинення за ініціативи кредиторів, то і вибір форми припинення здійснюється ними.

Загалом же, відповідно до правового висновку Верховного Суду, викладеного в постанові від 04.12.2019 у справі № 757/16460/16-ц «правовий інститут реорганізації регулює відносини, одночасно пов'язані із припиненням тих юридичних осіб, що існують, та створенням нових господарських організацій - учасників господарського обороту (правонаступників)» [117].

Важливо також провести аналіз організаційно-правового забезпечення кожного із різновидів форм припинення підприємницьких товариств, для чого необхідно звернутися не стільки до ЦК України, скільки до законодавства, яким регулюються відповідні форми припинення окремих видів підприємницьких товариств та судової практики. Тут мова йде про вже згаданий вище Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та Закон України «Про акціонерні товариства», а також до інших нормативно-правових актів, утилітарність яких характеризується більш визначеним об'єктом регуляторного впливу, ніж зазначеним кодифікованим актом, регуляторний вплив якого має фундаментальний, засадничий, але занадто узагальнюючий характер.

Так, ст.ст. 106-107 ЦК України регламентують таку форму припинення підприємницьких товариств як приєднання, не детермінуючи саму процедуру. Відсутність термінології в даному випадку компенсується за рахунок Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та судової практики, ст. 50 вищезазначеного закону визначає приєднання як форму припинення «одного або декількох товариств з переданням ним (ними) згідно з передавальним актом усього свого майна, всіх прав та обов'язків іншому господарському товариству – правонаступнику» [68]. Водночас у постанові Верховного Суду від 08.02.2023 у справі № 910/16900/19 зроблено правовий висновок про те, що «приєднання - це така форма реорганізації, при якій одна юридична особа включається до складу іншої юридичної особи, що продовжує існувати й далі, але в більшому масштабі. Приєднувана ж організація припиняє свою діяльність як самостійна юридична особа. У разі приєднання на підставі передавального (а не ліквідаційного) акта орган, який здійснює державну реєстрацію юридичної особи, виключає юридичну особу, яка припинила діяльність, з державного реєстру. Юридична особа- правонаступник, до якої внаслідок приєднання перейшли майно, права та обов'язки припиненої юридичної особи, несе відповідальність за її зобов'язаннями в повному обсязі (стаття 107 ЦК України)» [118]. Зокрема відповідно до правової позиції Верховного Суду, викладеної у постанові від 16.03.2023 у справі № 922/3979/21 «у разі реорганізації юридичної особи шляхом її приєднання факт настання правонаступництва безпосередньо пов'язаний з моментом передання прав та обов'язків від правопередника до правонаступника. В разі реорганізації юридичної особи шляхом приєднання складається передавальний акт, який має містити положення про правонаступництво щодо всіх зобов'язань юридичної особи, що припиняється» [119]. Аналогічна правова позиція викладена у постанові Верховного Суду від 07.02.2023 у справі № 912/1266/21 [120]. При цьому відповідно до ч. 3 ст. 107 ЦК України, передавальний акт, як власне і розподільчий баланс, затверджуються

учасниками юридичної особи або органом, який прийняв рішення про її припинення, крім випадків, встановлених законом [63]. Насправді ЦК України не містить прямих бланкетних норм щодо таких випадків, але аналіз законодавства демонструє щонайменше два таких випадків: коли мова йде про казенні підприємства, оскільки у випадку їх приєднання створюється нове з новим балансом, а активи старого (того, що припиняється) повністю включаються до складу новоствореного; коли мова йде про відсутність необхідності у створенні передавального акту в силу відсутності власного майна у підприємницького товариства, що припиняється.

Загалом же, можемо констатувати той факт, що приєднання, як форма припинення підприємницьких товариств є найбільш простою з усіх, оскільки логіка процесу та відносин щодо такої дії укладається в концепцію взаємодії двох суб'єктів господарювання:

- власники чи уповноважений орган того, що припиняється, приймають відповідне рішення, формуючи при цьому передавальний акт, який визначає сукупність активів, що набуде другий суб'єкт – підприємницьке товариство до якого приєднується перше;

- власник чи уповноважений орган другого підприємницького товариства, до якого приєднується перше, приймають рішення про включення його активів до складу власних, а до обсягу зобов'язань та прав – відповідно зобов'язання та права (особливо право вимоги до третіх осіб), якими володіло товариство, що припиняється.

Алгоритм цих операцій є також доволі простим, єдиною вагомою особливістю якого є спосіб переходу комплексу прав та обов'язків, а також майна від одного підприємницького товариства до іншого – за допомогою передавального акту. Слід наголосити на тій особливості процесу приєднання, що одне з підприємницьких товариств продовжує своє існування без зміни організаційно-правової форми та власного правового статусу. Оскільки до нього приєднуються ті товариства, щодо яких прийнято рішення про припинення шляхом передачі активів, прав та обов'язків, це не може

породжувати жодних трансформаційних змін та правових наслідків щодо такого товариства.

Економіко-правова природа приєднання полягає в тому, що один суб'єкт господарювання продовжує свою економічну активність, але набуває більше можливостей за рахунок активів іншого, який приєднується до нього. Відбувається укрупнення одного із ринкових агентів, причому в обов'язковому порядку, оскільки приєднання завжди передбачає прирощення активів. В іншому випадку приєднання не має жодної економічної доцільності для того суб'єкта господарювання, по відношенню до якого воно здійснюється, а отже, у цьому разі вбачаються певні невизначеності та ризики чи навіть ознаки фіктивності правочину з приєднання. Власне економічна ефективність і є одним із критеріїв визначення удаваного та фіктивного правочину, які мають відповідні правові наслідки для їх учасників. Оскільки мова йде про зникнення з господарського обороту одного із учасників економічних відносин, то реальність приєднання буде характеризуватись через фактичне набуття іншим суб'єктом додаткового обсягу правосуб'єктності, а також активів для виконання зобов'язань чи реалізації прав.

Наступною формою припинення підприємницьких товариств є злиття. Так, згідно із ст. 106 ЦК України, злиття здійснюється за рішенням його учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, а у випадках, передбачених законом, – за рішенням суду або відповідних органів державної влади [63]. Слід наголосити, що злиття підприємницьких товариств за рішенням органів державної влади відбувається вкрай рідко, і стосується переважно підприємств державної форми власності, які функціонують в сфері критичної та/або енергетичної інфраструктури, внаслідок чого можуть утворюватись природні монополії.

Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» визначає злиття товариства як створення нового господарського товариства – правонаступника з переданням йому всього

майна, всіх прав та обов'язків декількох товариств, що припиняються внаслідок цього [68]. Більш широке визначення поняття «злиття» знаходимо у судовій практиці. Так, Верховний Суд у постанові від 04.12.2019 по справі № 757/16460/16-ц дійшов висновку про те, що «реорганізація шляхом злиття може бути визначена як сукупність юридично значущих дій та прийняття юридичних актів, які спрямовані на припинення декількох суб'єктів господарювання та створення на їх базі нового, і характеризується переходом усіх прав та обов'язків суб'єктів, що реорганізуються, в порядку універсального правонаступництва до нового суб'єкта господарювання. Тобто, обов'язковою умовою реорганізації юридичної особи шляхом злиття є універсальне правонаступництво за її зобов'язаннями» [117].

Отже, визначальними рисами такої форми припинення підприємницьких товариств як злиття є:

- новостворений суб'єкт господарювання набуває права та обов'язки одразу декількох підприємницьких товариств, що існували до його створення, зокрема, він набуває власну цивільно-правову та господарсько-правову правосуб'єктність. Ця риса є визначальною, оскільки суб'єктний склад учасників відносин стосовно припинення товариства у формі злиття характеризується наявністю одразу декількох суб'єктів, що вибувають в повному обсязі та в повній мірі з господарського обігу;

- злиття завжди передбачає запровадження інституту правонаступництва у повному обсязі. Не може відбутися злиття без залишення поза колом правосуб'єктності обов'язків за тими зобов'язаннями, які виникли у підприємницьких товариств, що припиняються злиттям, оскільки це прямо б суперечило фундаментальному принципу зобов'язального права – обов'язки та права, що виникли під час правочину зберігаються до його виконання;

- новий суб'єкт господарювання набуває весь майновий комплекс підприємницьких товариств, що припиняються шляхом злиття. Фактично відбувається об'єднання активів, що вимагає додаткового контролю з боку

держави через загрозу виникнення монополії в тих сферах господарювання, де монополії заборонені законом або є ризикогенним явищем для економічної ситуації.

Власне через останню обставину – загрозу конкуренції – злиття підприємницьких товариств в законодавстві ЄС детально регулюється одразу декількома Директивами РЄ. Так, відповідно до ст. 119 Директиви № 2017/1132 від 14.06.2017 року «Щодо деяких аспектів корпоративного права (кодифікація)» злиттям називаються наступні форми кооперації та операції між суб'єктами господарювання:

- одна чи більше компаній після їх припинення без процедури ліквідації передають усі свої активи та зобов'язання іншій компанії, що існує, тобто компанії, що придбаває, в обмін на випуск їхнім учасникам цінних паперів або акцій, що представляють капітал такої іншої компанії, та, у відповідних випадках, грошову виплату в розмірі не більше 10% номінальної вартості або, в разі відсутності номінальної вартості, облікової номінальної вартості таких цінних паперів або акцій; або;

- дві чи більше компаній після їх припинення без процедури ліквідації передають усі свої активи та зобов'язання заснованій ними компанії, тобто новій компанії, в обмін на випуск їхнім учасникам цінних паперів або акцій, що представляють капітал такої нової компанії, та, у відповідних випадках, грошову виплату в розмірі не більше 10% номінальної вартості або, в разі відсутності номінальної вартості, облікової номінальної вартості таких цінних паперів або акцій; або;

- компанія після її припинення без процедури ліквідації передає всі свої активи та зобов'язання компанії, що володіє всіма цінними паперами або акціями, що представляють її капітал; або;

- одна чи більше компаній після їх припинення без процедури ліквідації передають усі свої активи та зобов'язання іншій компанії, що існує, тобто компанії, що придбаває, без випуску будь-яких нових акцій компанією, що придбаває, за умови, що одна особа прямо чи опосередковано володіє

всіма акціями компаній, що беруть участь у злитті, або учасники компаній, що зливаються, володіють однаковими частками цінних паперів та акцій у всіх компаніях, що беруть участь у злитті [121].

Аналізуючи наведену вище норму, вбачається, що доктрина права ЄС відрізняється від вітчизняної цивілістичної доктрини та господарсько-правової науки. Головна відмінність полягає в тому, що законодавець ЄС фактично ототожнює злиття та приєднання, водночас вітчизняне законодавство навпаки відокремлює ці дві форми припинення підприємницьких товариств. Дане питання є дискусійним, оскільки в умовах євроінтеграційних процесів національне законодавство повинно бути переглянуто з урахуванням вимог та потреб права ЄС.

Для ЄС приєднання уявляється формою злиття, оскільки за своїм економічним змістом обидві процедури тотожні, адже в обох випадках кількість економічних агентів зменшується до одного. Вітчизняний законодавець надає значно більше уваги саме приєднанню, виділяючи його не як окрему форму злиття, а як форму правової узгодженості між різними суб'єктами господарювання в процесі припинення одного або декількох з них.

Ю. М. Юркевич наводить ще одну важливу рису злиття – в ньому можуть брати участь необмежена кількість юридичних осіб [99, с. 64]. Так, відзначається, що у широкому розумінні злиття – це процес, результатом якого є формальний чи неформальний перехід контролю над компанією (компаніями) від однієї особи (групи осіб) до іншої особи (групи осіб) [122, с. 108-109]. У вузькому розумінні злиття – це завжди форма припинення підприємницьких товариств. Виникає питання: чому доктрина права ЄС немає чіткої диференціації притаманних вітчизняному праву категорій «злиття» та «приєднання»? Відповідь на це питання знаходимо під час більш детального аналізу положень Директиви № 2017/1132 від 14.06.2017 року.

Європейський законодавець використовує категорію «mergers», яка дослівно перекладається «злиття», але насправді має значно ширше

семантичне позначення, оскільки цей термін прийшов у європейське право із англосаксонського і характеризує процес посилення ринкових позицій одного із суб'єктів шляхом акумуляції в нього більшої кількості активів. Так, О. М. Загребельний з цього приводу зауважує, що приєднання, як форма саме припинення підприємницьких товариств, в європейському праві визначається феноменом «поглинання», оскільки економічний зміст по відношенню до суб'єкта, який залишається на ринку полягає саме в тому, що він продовжує свою економічну активність, а суб'єкт, який приєднався – ні. Це класична модель поглинання на ринку цінних паперів, коли акціонерні товариства шляхом придбання часток у капіталі інших суб'єктів домагаються повного контролю над ними, що найбільш ефективно вдається саме через поглинання або злиття [123, с. 465-467]. Слушний висновок в цьому контексті робить В. В. Рябота, зазначаючи, що у вітчизняному господарському праві категорії «злиття» та «приєднання» набувають рис самостійних процесів, оскільки відсутній зв'язок між економічним та правовим підходами до визначення цих процесів. На думку вченого, вітчизняні правники спробували «надати економічному поняттю «поглинання» юридичного змісту, чітко відокремивши поняття реорганізації у правовому контексті (як способу створення / припинення юридичної особи) від процесів придбання активів чи капіталу господарських організацій» [124, с. 80]. Зазначена точка зору має певне логічне обґрунтування, однак, на наше переконання, воно полягає дещо в іншому.

Так, вітчизняна доктрина господарського та цивільного права відокремлюють «приєднання» від «злиття» шляхом зміщення акцентів на волевиявлення суб'єктів господарювання. Під час приєднання акцентується увага на волевиявленні того підприємницького товариства, яке прийняло рішення приєднатися. Волевиявлення його власників є первинним, а товариства до якого воно приєднується – вторинним. Власне останнє може й відмовити у приєднанні і тоді пошук того суб'єкту, до якого захоче приєднатися товариство продовжується. Натомість злиття характеризується

активністю та волевиявленням декількох суб'єктів, які намагаються акумулювати власні зусилля задля отримання максимального ефекту від об'єднання потенціалів. Проте, в обох випадках кінцевий результат є однаковим – зникають окремі суб'єкти господарювання шляхом передачі активів, прав та обов'язків або новоствореному одному суб'єкту, або вже існуючому (у випадку приєднання).

Доречно відзначити, що Закон України «Про акціонерні товариства» не містить диференціації категорій «приєднання» та «злиття», хоча саме цей нормативний акт повинен більш регуляторного впливу приділяти цим питанням, ніж Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Слушною є точка зору С. В. Вербова, який вказує, що приєднання та злиття означають різні форми набуття контролю суб'єктами господарювання за ринком, що притаманно якраз акціонерним товариствам [125, с. 153-155]. За таких обставин обидві аналізовані форми припинення підприємницьких товариств уявляються процесом конкурентної боротьби, що потребує також регулювання нормами конкурсного права, а не тільки доктриною цивілістики.

У свою чергу, Ю. В. Тюленєва пропонує об'єднати ці категорії в одну – «поглинання», що характеризуватиме такий стан ринку, за якого відбувається скорочення кількості господарюючих суб'єктів без зменшення його економічного виразу (капіталізації, активів тощо) [126, с. 51]. Слушність цієї позиції вбачається в правовому змісті приєднання та злиття – передача прав та обов'язків від одного/декількох осіб новоствореній або існуючій, але одній особі, яка додає їх до власної правосуб'єктності. Слід погодитися із тим, що принциповою, суто правовою різницею між процесами приєднання та злиття є правовий статус підприємницького товариства, яке продовжує свою діяльність. Або воно новостворене (злиття), або воно існуюче (приєднання), а отже, додає до власної історії, правового статусу, правосуб'єктності, той обсяг активів, зобов'язань та прав, які йому передають товариства, що припиняються.

Подібна дискусія підтримується Є. П. Коломієць-Людвіг, яка зазначає, що злиття та припинення це суть поглинання, а отже, проявляється через сукупність відносин: господарсько-виробничих (спрямовані на підвищення продуктивності господарської діяльності); організаційно-господарських (пов'язані з упорядкуванням та приведенням відповідно до вимог чинного законодавства можливостей більш ефективного використання матеріальних та нематеріальних ресурсів); внутрішньогосподарських (охоплюють внутрішню трансформацію учасників процесів) [127, с. 15-17]. Дослідниця лише деталізує та екстраполює на правовий базис економічний зміст злиття, яке як операція регламентується Директивою № 2009/65/ЄС від 13.07.2009 року «Про узгодження законів, підзаконних нормативно-правових актів і адміністративних положень щодо компаній колективного інвестування в переказні цінні папери (UCITS)» [128]. Визначаючи в даній Директиві злиття як засіб поглинання, європейський законодавець регулює цей процес через відповідну систему договорів, які передують злиттю, та якими воно фактично оформлюється. Іншими словами, законодавство ЄС визначає злиття як сукупність договірних відносин, окрему форму корпоративної діяльності, метою якої є не припинення товариств, а набуття більшої економічної спроможності окремим суб'єктом господарювання.

Якщо розглядати процеси злиття та приєднання саме в такий спосіб, то вбачається цілком логічним та доцільним не лише відмовитись від диференціації у національному законодавстві категорій «приєднання» та «злиття», але і ввести в законодавчий обіг категорію «поглинання». Це дасть змогу одночасно уніфікувати вітчизняне законодавство із законодавством ЄС, а також надасть нового правового змісту відносинам поглинання, виділивши їх в більш монолітну модель правової поведінки суб'єктів господарювання.

Враховуючи викладене вище, вважаємо за доцільне запропонувати змінити формулювання ст.ст. 104-107 ЦК України шляхом заміни словосполучення «злиття, приєднання» категорією «злиття». У такий спосіб

об'єднуємо обидві категорії та досягаємо мети уніфікації вітчизняного законодавства до положень законодавства ЄС.

Зокрема пропонуємо уніфікувати дані категорії і в Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» шляхом об'єднання положень ст. 49 та ст. 50, в наступний спосіб:

«Стаття 49. Злиття товариств

1. Злиттям є сукупність відносин між суб'єктами господарювання, органами його управління та/або його власниками внаслідок чого відбувається або створення нового підприємницького товариства – правонаступника з переданням йому всього майна, всіх прав та обов'язків декількох товариств, що припиняються внаслідок цього; або припинення одного або декількох товариств з переданням ним (ними) згідно з передавальним актом усього свого майна, всіх прав та обов'язків іншому підприємницькому товариству – правонаступнику».

При цьому ч. 2 ст. 50 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» залишається в тому ж вигляді, але стає ч. 2 ст. 49, статтю ж 50 пропонуємо виключити. Водночас в Закон України «Про акціонерні товариства» пропонуємо ввести категорію «поглинання», яке визначити як особливу форму злиття акціонерних товариств. Причому правовий вираз, тобто змістовне наповнення дефініції поглинання відрізнятиметься від запропонованої у вказаному вище законі тим, що у будь-якому випадку залишається одне акціонерне товариство, яке виступає суб'єктом поглинання, тобто правовий статус якого доповнюється за рахунок обсягу правосуб'єктності товариств, що виступають об'єктами поглинання.

Подібної точки зору, але більш орієнтованої на потреби економічної науки, дотримується в своїх дослідженнях О. І. Бочарова, яка пропонує поглинання, визнавати формою набуття особою (особами, що діють спільно) контролю над незалежним від неї (ними) акціонерним товариством без інкорпорування його у свою структуру з метою економічної концентрації [129, с. 14]. Слід не погодитися із таким економічним змістом, оскільки під

час поглинання відповідно до Директиви № 2017/1132 від 14.06.2017 року відбувається не лише концентрація активів, але і перехід правомочностей в управлінні ними від одного чи декількох суб'єктів господарювання до одного єдиного, в склад якого входять ці активи, а також організаційно доєднуються в тій чи іншій конфігурації об'єкти поглинання.

Детальний аналіз положень Закону України «Про акціонерні товариства» демонструє, що злиття та приєднання акціонерних товариств за своєю правовою формою повністю укладаються в модель «злиття», яка регулюється кодифікованою Директивою № 2017/1132 від 14.06.2017 року. Так, ст. 117 та ст. 119 вказаного вище закону розмежовують злиття та приєднання способом подальшого визначення часток учасників у новоствореному акціонерному товаристві. Причому є очевидним, що законодавець надає більше можливостей для учасників саме того товариства, до якого приєднуються інші, а не в процесі їх обопільного злиття. Тобто, даний концепт повністю відповідає «духу» регулювання відносин поглинання в праві ЄС.

Те ж саме вбачається і під час аналізу положень ст. 118, 120 та 121 Закону України «Про акціонерні товариства», які регламентують основні етапи злиття та приєднання акціонерних товариств, а також визначають особливості приєднання акціонерного товариства, домінуючий контрольний пакет акцій якого належить іншому акціонерному товариству. Положення ст. 123 зазначеного закону регламентує порядок розгляду проєкту умов злиття, приєднання акціонерного товариства експертними групами і він також є тотожним в обох випадках [130]. Це означає, що як злиття, так і поглинання є перманентним процесом, притаманним господарському обігу та економічному циклу, а також окремою формою діяльності суб'єктів господарювання насамперед організаційного характеру. За рахунок такої діяльності забезпечується та супроводжується вся господарсько-правова діяльність суб'єкта поглинання чи суб'єкта, який виступає центром тяжіння процесів злиття, до якого переходять активи, права та обов'язки

підприємницьких товариств, що припиняються. Доцільно навіть розглядати процес поглинання як спосіб оздоровлення того чи іншого сегменту економіки країни, оскільки в такий спосіб зникають найслабкіші суб'єкти господарювання із найвищим рівнем чутливості до економічних ризиків.

Подібну точку зору займає в своїх дослідженнях і Є. В. Петров, який вказує на те, що припинення товариств шляхом злиття та приєднання утворює більш стійкі суб'єкти господарювання із більшим колом можливостей, що позитивним чином впливає на економічну ситуацію в цілому та на їх господарсько-правову діяльність зокрема [131, с. 84]. Доцільно погодитись із такою позицією, визначивши на доктринальному рівні, що однією із функцій інституту припинення підприємницьких товариств є захист економічної стабільності. Хоча виникає питання щодо такого ж результату у випадку припинення товариств шляхом їх поділу.

Так, відповідно до ст. 51 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» поділом є «припинення товариства з переданням всього його майна, всіх прав та обов'язків двом чи декільком новим товариствам – правонаступникам згідно з розподільним балансом» [68]. Слід наголосити, що вітчизняне законодавство більше в жодному нормативно-правовому акті не закріплює визначення такої форми припинення товариства як поділ. Наприклад, ЦК України регулює лише два ключових аспекти процесу поділу товариств: набуття обсягу правосуб'єктності новоствореними підприємницькими товариствами та правовий режим розподільчого балансу, як юридичного оформлення економічного змісту поділу товариств. Так, відповідно до ч. 5 ст. 107 ЦК України, правонаступник, що утворився внаслідок поділу, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями особи, що припинилася, а якщо таких правонаступників більше двох, таку субсидіарну відповідальність вони несуть солідарно [63]. Така детальна увага законодавця до питання визначення відповідальності новостворених підприємницьких товариств пояснюється необхідністю дотримання принципу невідворотності виконання

зобов'язань, що виникли у товариства, яке припиняється, перед третіми особами. Оскільки таке підприємство зникає без участі третіх осіб, тобто без суб'єкта поглинання, то цілком слушним є необхідність максимального законодавчого регулювання процесу поділу між новоствореними товариствами обов'язків перед третіми особами, а головним чином – їх забезпечення за рахунок активів, обсягу правомочностей та іншими можливостями, які існували у товариства, яке припиняється.

Що стосується права ЄС, відповідно до Директиви № 2017/1132 від 14.06.2017 року «поділ» означає операцію, внаслідок якої:

«– поділювана компанія після її припинення без процедури ліквідації передає всі свої активи та зобов'язання двом чи більше компаніям-одержувачам в обмін на випуск учасникам поділюваної компанії цінних паперів або акцій компаній-одержувачів та, у відповідних випадках, грошову виплату в розмірі не більше 10% номінальної вартості або, в разі відсутності номінальної вартості, грошову виплату в розмірі не більше 10% облікової номінальної вартості таких цінних паперів або акцій (повний поділ);

– поділювана компанія передає частину своїх активів та зобов'язань одній чи більше компаніям-одержувачам в обмін на випуск учасникам поділюваної компанії цінних паперів або акцій компаній-одержувачів, поділюваної компанії або як компаній-одержувачів, так і поділюваної компанії та, у відповідних випадках, грошову виплату в розмірі не більше 10% номінальної вартості або, в разі відсутності номінальної вартості, грошову виплату в розмірі не більше 10% облікової номінальної вартості таких цінних паперів або акцій (частковий поділ); або

– поділювана компанія передає частину своїх активів та зобов'язань одній чи більше компаніям-одержувачам в обмін на випуск поділюваній компанії цінних паперів або акцій компаній-одержувачів (поділ шляхом відокремлення)» [121].

Звертаючись до вказаної норми, вбачається, що європейський законодавець розмежовує декілька видів поділу, зокрема, і так званий «поділ

шляхом відокремлення», що вітчизняна доктрина цивільного та господарського права визначає як виділ підприємницького товариства. Право ЄС загалом тяжіє до спрощеного правового регулювання, надаючи в правових нормах відображення сутності та змісту тих економічних процесів, які відбуваються в межах ЄС [132, с. 38-40]. Так, історичний процес регулювання процесу припинення підприємницьких товариств в ЄС мав вигляд екстраполяції національних традицій на загальноєвропейський рівень. Причому, говорячи про Третю Директиву Ради ЄС 78/855/ЄЕС від 09.10.1978 року та Шосту Директиву Ради ЄС 82/891/ЄЕС від 17.12.1982 року, які стосувались припинення акціонерних товариств, то вони були прийняті для цілей національного регулювання, тобто регулювання діяльності нетранснаціональних чи не транскордонних акціонерних товариств. Згодом обидві Директиви втратили свою чинність у зв'язку із кодифікацією законодавства ЄС в сфері припинення товариств шляхом прийняття Директиви Ради ЄС № 2017/1132 від 14.06.2017 року.

Причому остання Директива містить не тільки норми, якими регулюються процеси за участі суто національних товариств в межах однієї країни, але і процеси притаманні транскордонному припиненню особливо акціонерних товариств.

Аналізуючи положення вказаної Директиви, можна дійти висновку, що така модель як «повний поділ» цілком відповідає «поділу товариств» за вітчизняним законодавством. Натомість модель «часткового поділу» відповідає такій формі реорганізації суб'єкта господарювання як «виділ», хоча з певними особливостями у визначенні балансу прав та обов'язків частково виділеного суб'єкта господарювання. Водночас «поділ шляхом відокремлення», який здавалося б більшою мірою повинен відображати вітчизняну правову конструкцію «виділення» поєднує риси інститутів поділу та приєднання, закріплених в національному праві.

Еволюція інституту припинення підприємницьких товариств в ЄС зазнавала логічної трансформації від національного рівня (законодавство ЄС

регулювало лише припинення суто національних товариств) до транскордонного і навіть, транснаціонального рівня. Враховуючи те, що Україна проголосила шлях на інтеграцію в ЄС цілком логічним є висновок про необхідність і доцільність розвитку вітчизняного законодавства в напрямку уніфікації із європейським та запровадження глобальних стандартів регулювання діяльності як акціонерних, так і товариств з обмеженою (компаній з обмеженою відповідальністю за правом ЄС) або додатковою відповідальністю.

Доцільно зауважити і на тому, що законодавство ЄС не є монолітним, і навіть не дивлячись на кодифікацію процедур припинення товариств в Директиві № 2017/1132 від 14.06.2017 року, ці ж процеси регулюються нормами Регламенту Ради ЄС № 2157/2001 від 08.10.2001 року про Статут Європейського акціонерного товариства та Регламенту Ради ЄС № 1435/2003 від 22.07.2003 року про Статут Європейського кооперативного товариства.

Це є важливим аспектом у розумінні правового осмислення та виразу економічних процесів в ЄС та відмінності доктрини вітчизняного господарського права й економічного права ЄС.

Так, вітчизняний Закон України «Про акціонерні товариства» розглядає «виділ», як форму утворення товариства, зокрема, у постанові Верховного Суду від 23.12.2019 у справі № 910/15101/18 судом зроблено висновок про те, що «виділ не є різновидом припинення юридичної особи, це один із способів створення юридичної особи. Основною відмінністю виділу є те, що в результаті виділу створюється нова юридична особа, яка наділяється існуючою юридичною особою певним майном. При цьому стара юридична особа не припиняється» [133]. Водночас поділ вищевказаний закон визначає як форму припинення. Хоча суто економічний зміст під час перерозподілу часток у статутному капіталі в обох випадках зводиться до оптимізації процесу господарювання, створення більш сприятливих умов для новоствореного акціонерного товариства. Аналіз положень ст. 125 та ст. 127 вказаного закону демонструє, що правове осмислення законодавством

процесів «поділу» та «виділу» є фактично віддзеркаленням двох модусів поведінки в одній моделі [130]. Окремо необхідно зазначити, що вітчизняне законодавство є більш послідовним навіть за законодавство ЄС, і, зокрема, за кодифіковану Директиву № 2017/1132 від 14.06.2017 року, оскільки передбачає договірні засади припинення товариств, щоправда, у формі поділу. Проте, сама наявність такого феномену свідчить про можливість узагальнюючого тренду на моделювання відносин щодо припинення підприємницьких товариств та виразу їх в окремий вид правочинів – установчого характеру по відношенню до суб'єктів господарювання, в яких самі суб'єкти господарювання можуть і не брати прямої участі, виступаючи продуктом (у випадку їх створення) або об'єктом відносин (у випадку їх припинення). Найбільш показовим законодавчим регулюванням самої цілісної моделі відносин щодо припинення товариств, шляхом їх ліквідації, виступає процес банкрутства підприємницьких товариств, який законодавець свідомо забезпечив всіма ознаками громіздкої моделі багатосторонніх відносин із спеціальним суб'єктним складом.

2.2. Порядок ліквідації підприємницьких товариств в процесі банкрутства за законодавством України та Європейського Союзу

Ліквідація підприємницьких товариств, з економічної точки зору, є більш негативним явищем, оскільки передбачає фактичне зникнення суб'єкта господарювання, закінчення його господарської діяльності, а відтак звільнення персоналу. Для держави процедура ліквідації підприємства виглядає більш простою в контексті юридичного оформлення, оскільки передбачає зняття його з обліку в усіх контролюючих органах у зв'язку із повним припиненням її прав та обов'язків. Натомість для контрагентів такого товариства процедура ліквідації виглядає більш складною процедурою, яка потребує детального законодавчого регулювання, на відміну від регулювання інших форм припинення, де права та обов'язки переходять до іншої

юридичної особи. Правова природа ліквідації полягає саме в реалізації механізму припинення прав, а головне обов'язків підприємницьких товариств. За загальним правилом цивілістики обов'язки підлягають беззаперечному виконанню, що прямо гарантується державою та відносно чого власне і здійснюється нагляд за діяльністю підприємницьких товариств уповноваженими на те суб'єктами владних відносин.

Особливої уваги в контексті даного розділу та дослідження в цілому потребує процедура банкрутства, як модель відносин щодо ліквідації підприємницьких товариств. На законодавчому рівні держава створила відповідне законодавство, яке є спеціальним та реалізує весь комплекс відносин не тільки щодо ліквідації, але і відносин, що їй передували та мали юридичні наслідки для набуття підприємницьким товариством ознак неплатоспроможності чи неспроможності виконання інших зобов'язань перед контрагентами та третіми особами.

З точки зору доктрини науки господарського права процедура ліквідації підприємницьких товариств в процесі їх банкрутства має певну особливість та теоретико-методологічну невизначеність, що впливає на якість законодавчого забезпечення аналізованої процедури, але в той же час відкриває потенціал для підвищення регуляторної ефективності відповідного законодавства.

Так, відповідно до правового висновку Верховного Суду, викладеного у постанові від 17.10.2023 у справі № 904/3074/20 «ліквідація боржника - це припинення існування суб'єкта підприємницької діяльності, визнаного господарським судом банкрутом. Ліквідаційна процедура, як стадія провадження у справі про банкрутство, є однією з найбільш ймовірних та прогнозованих процедур, які застосовуються до неплатоспроможного боржника та є механізмом виведення з ринку нерентабельних та неперспективних підприємств» [134].

Аналогічна правова позиція викладена у постановках Верховного Суду від 16.11.2023 у справі № 15/471-б [135], від 07.03.2023 у справі № 908/1946/15-г [136].

Зокрема у постанові Верховного Суду від 10.06.2021 по справі № 910/3919/19 зроблено висновок про те, що «ліквідація - це припинення діяльності суб'єкта підприємницької діяльності, визнаного господарським судом банкрутом, із метою здійснення заходів щодо задоволення визнаних судом вимог кредиторів шляхом продажу його майна» [137].

Залучення на доктринальному рівні такого елементу, як задоволення вимог кредиторів, є ключовим аспектом розуміння правової природи процесу ліквідації з урахуванням принципу невідворотності виконання зобов'язань. Оскільки припинення у формі ліквідації означає фактичне зникнення підприємницького товариства без передачі чи делегування власних прав, обов'язків або інших елементів правосуб'єктності третім особам, то найбільший інтерес для доктрини господарсько-правової науки набуває питання забезпечення інтересів кредиторів такого товариства.

З приводу даного питання Верховним Судом у постанові від 09.11.2023 по справі № 910/14804/21 констатовано, що «правове регулювання процедури припинення юридичної особи шляхом ліквідації за рішенням її учасника спрямовано на досягнення справедливого балансу між правом такого учасника як власника майна володіти, користуватися та розпоряджатися своїм майном на власний розсуд і правом кредитора цієї юридичної особи, щодо якої прийнято рішення про її припинення, на задоволення своїх кредиторських (грошових) вимог» [138].

Особливість вказаної моделі дійсно суттєво впливає на характер та способи реалізації її учасників власної правосуб'єктності. Виконання власних зобов'язань перед третіми особами підприємницького товариства, яке ліквідується відбувається, якщо не в повному обсязі, то в максимально наближеному до такого стану. Але, враховуючи відсутність правонаступництва у такій моделі відносин, слід констатувати про те, що

ліквідація підприємницького товариства в більшості випадків може призвести до погіршення становища кредиторів, оскільки боржник в кінцевому результаті не в повному обсязі виконає своє зобов'язання.

Це ключовий аспект, на якому необхідно наголосити в контексті законодавчого забезпечення процедури ліквідації з боку держави. Справа в тому, що держава, виступаючи гарантом неприпустимості порушення боржниками своїх зобов'язань перед кредиторами, за нормальних обставин створює систему юридичних засобів (судові процедури, позасудове врегулювання тощо) впливу кредиторів на боржника. Такі гарантії розкриваються в тому числі і в механізмі притягнення суб'єкта, який порушує свої зобов'язання, до відповідальності, як господарсько-правової, так й інших її різновидів (адміністративна, кримінальна тощо). Однак в процесі ліквідації підприємницьких товариств такий елемент, як притягнення їх до відповідальності за невиконані в повному обсязі зобов'язання, має усічений вигляд.

Законодавець виходить із тієї логіки, що ліквідація без правонаступництва частіше за все є не стільки волею, скільки вимушеним кроком для підприємницьких товариств. Тому вочевидь застосування додаткових санкцій до таких товариств вважається надмірним засобом владно-управлінського впливу. При цьому з точки зору їх кредиторів основний акцент зміщується з процесу притягнення до відповідальності до максимізації обсягів виконання зобов'язань. І саме на останньому держава концентрує основний свій вплив під час законодавчого забезпечення процедур ліквідації підприємницьких товариств.

Так, за загальним правилом, що закріплене в ст. 110-111 ЦК України юридична особа ліквідується:

- за рішенням її учасників, суб'єкта управління державної або комунальної власності або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами;

- за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, за позовом учасника юридичної особи або відповідного органу державної влади;

- за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи в інших випадках, встановлених законом [63].

Відповідно до ч.ч. 2, 3 ст. 110 ЦК України, орган (особа), який прийняв рішення про ліквідацію юридичної особи, призначає ліквідаційну комісію (ліквідатора) такої юридичної особи. Якщо вартість майна юридичної особи є недостатньою для задоволення вимог кредиторів, юридична особа здійснює всі необхідні дії, передбачені Кодексом України з процедур банкрутства [63].

Таким чином, законодавець закріплює дві процедури ліквідації підприємницьких товариств:

- добровільну – реалізується власником чи уповноваженим на управління таким товариством органом, з причин не пов'язаних із неспроможністю такого товариства виконати власні зобов'язання в повному обсязі;

- примусову – реалізується у випадках, коли підприємницьке товариство неспроможне виконати власні зобов'язання в повному обсязі.

При цьому Верховний Суд у постанові від 10.05.2023 у справі № 905/229/21 зазначив, що «припинення юридичної особи шляхом добровільної ліквідації (за рішенням її учасників) є можливим виключно у випадку достатності майна цієї особи для задоволення вимог її кредиторів (платоспроможності боржника). Протилежний стан, а саме недостатність майна боржника для задоволення вимог кредиторів, зумовлює в силу вимог ч. 3 ст. 110 ЦК України обов'язок такої юридичної особи здійснити всі необхідні дії, встановлені законом про відновлення платоспроможності або визнання банкрутом» [139].

Причому остання модель відносин щодо ліквідації регулюється спеціальним нормативно-правовим актом – Кодексом України з процедур банкрутства (далі – КУзПБ), норми якого мають примат над іншими нормами

законодавства в частині, що стосується безпосередньо процедури відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом.

Слід наголосити на двох ключових аспектах законодавчого забезпечення процедури ліквідації підприємницьких товариств за законодавством України:

– по-перше, ліквідація відповідно до норм та положень ЦК України в добровільному порядку завжди означає фактичне припинення існування підприємницького товариства без переходу його прав чи обов’язків до третіх осіб. Це передбачає закінчення існування юридичної особи і зняття її з усіх видів державної реєстрації;

При цьому у постанові від 16.11.2022 у справі № 911/3135/20 Велика Палата Верховного Суду зробила висновок, що «наявність запису про припинення юридичної особи не виключає, що будь-який з її кредиторів може звернутися з позовною вимогою про відміну державної реєстрації припинення юридичної особи. Процедура ліквідації юридичної особи може вважатися такою, що не була здійснена належним чином, зокрема якщо її було здійснено на підставі рішення про ліквідацію, прийнятого особами, які не мали повноважень його ухвалювати, на підставі сфальшованих документів, якщо у процедурі ліквідації не було відчужено все майно юридичної особи тощо» [140].

– по-друге, ліквідація підприємницьких товариств відповідно до КУЗПБ може передбачати повернення такого товариства на певному етапі реалізації процедур з відновлення платоспроможності до господарської діяльності. Тобто положення КУЗПБ передбачають можливість певного економічного та фінансового оздоровлення підприємницького товариства, що може мати своїми наслідками зникнення причин для ліквідації останнього.

Остання теза свідчить, що законодавець, розробляючи положення КУЗПБ мав на меті максимальну економічну вигоду, якою є недопущення скорочення кількості економічно активних суб’єктів господарювання. Тому

ліквідація за нормами КУЗПБ повинна насамперед розглядатись з точки зору запровадження антикризового управління, а не управління цілеспрямованим припиненням підприємницького товариства, яким за своїм характером є порядок ліквідації юридичної особи, передбачений в ст. 111 ЦК України. Натомість запровадження процедури, передбаченої нормами КУЗПБ в окремому випадку також тягне за собою настання юридичних наслідків із повного припинення підприємницького товариства, але таке припинення є крайнім заходом, коли інші процедури не дали бажаного ефекту – відновлення економічної активності та платоспроможності суб'єкта господарювання.

Аналізуючи алгоритм реалізації процедури ліквідації юридичної особи за положеннями ЦК України, вбачається, що на певному його етапі – встановлення факту недостатності коштів для задоволення вимог кредиторів – підприємницьке товариство ліквідується вже за спеціальними нормами КУЗПБ. В цьому вбачається головна відмінність між дією двох нормативно-правових актів. Наголошуємо, що за загальним правилом ліквідація будь-якої юридичної особи відбувається в межах та на засадах регуляторного впливу ЦК України. Однак відповідно до ст. 110 ЦК України у випадку, якщо дійсно ліквідована особа не має здатності виконати в повному обсязі власні зобов'язання перед третіми особами, то настає момент, коли правовий режим процедури ліквідації переходить в площину регуляторного впливу КУЗПБ. Це пояснюється тим, що положення КУЗПБ насамперед захищають права кредиторів, діючи в якості системи гарантій з боку держави в аспекті дотримання принципу невідворотності виконання зобов'язань.

Системний аналіз положень ст.ст. 110-111 ЦК України демонструє, що процедура ліквідації юридичної особи відбувається під майже тотальним контролем власника такої особи, тобто реалізується вольовий прояв останнього. Що ж до положень КУЗПБ, то вольовий прояв власника обмежується моментом, коли стає зрозумілим, що він не здатен відповісти в повному обсязі за зобов'язаннями, створеної ним юридичної особи. Не

вдаючись до механізму відповідальності власника перед кредиторами юридичної особи, слід наголосити на тому, що вся процедура ліквідації останньої так чи інакше спрямована на забезпечення прав та інтересів всіх без виключення учасників господарських відносин. Інтереси кредиторів у випадку ліквідації юридичної особи є цілком зрозумілими – задоволення зобов'язань взятих на себе такою особою перед кредиторами. Але в порядку ст. 111 ЦК України кредитори мають значно менший обсяг прав та повноважень у порівнянні із положеннями КУЗПБ в контексті стягнення заборгованості та забезпечення в інший спосіб виконання зобов'язань юридичною особою, що ліквідується. Слід провести аналогію між законодавством в сфері припинення підприємницьких товариств шляхом їх ліквідації в Україні та ЄС. Причому в останньому випадку інтереси та права кредиторів дотримуються та гарантуються державою значно ширше, ніж в Україні.

Отже, ст. 110 ЦК України містить всього три випадки, за якими ліквідується юридична особа, але, при цьому не враховуються положення КУЗПБ, відповідно до якого кредитори також можуть звертатись до суду з позовом про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури. Аналізуючи положення КУЗПБ, вбачається, що ліквідаційній процедурі передуює процедура відновлення платоспроможності боржника, у формі реструктуризації або санації. Водночас відповідно до положень ст. 39 та ст. 58 КУЗПБ, суд виносить рішення про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури [141]. Таким чином, зміст п. 2 ч. 1 ст. 110 ЦК України видається не повним, а сама ч. 1 вказаної статті не охоплює собою всі випадки причин ліквідації юридичної особи. Навіть та обставина, що в ч. 3 ст. 110 ЦК України і міститься бланкетна норма із посиланням на КУЗПБ, але фрагментарність закріплення самих причин ліквідації робить законодавче забезпечення такої процедури асиметричним, що створює передумови для зловживання правом будь-якої сторони під час ліквідації підприємницького товариства.

З огляду на викладене, пропонуємо доповнити частину 1 статті 110 ЦК України пунктом 4 наступного змісту:

«4) за рішенням суду про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури, в порядку передбаченому Кодексом України з процедур банкрутства».

Відповідне доповнення значно детермінує законодавче регулювання процедур припинення підприємницького товариства шляхом ліквідації, а також вже на етапі прийняття рішення про його припинення розмежовує сфери дії законодавчих актів та правовий режим відповідної моделі господарсько-правових відносин. Наполягаємо на тому, що, говорячи про підприємницьке товариство та процедуру його ліквідації насамперед необхідно виходити із господарсько-правової природи такої процедури, що формує собою самостійну модель правовідносин, які мають власний правовий режим.

Також доцільно звернути увагу на правовий статус ліквідаційної комісії (ліквідатора) відповідно до положень ст. 111 ЦК України. На відміну від положень КУЗПБ, де особа ліквідатора має особливий правовий статус та є самозайнятою особою, що виконує функції арбітражного керуючого, ЦК України передбачає можливість деперсоніфікувати таку особу шляхом реалізації процедури ліквідації ліквідаційною комісією. На наше переконання, така ситуація призводить до потенційних ризиків не тільки деконцентрації відповідальності, але навіть до безвідповідальності у певних випадках. Беззаперечним є факт того, що реалізація процедури ліквідації відповідно до ст. 111 ЦК України є волевиявленням власника чи уповноваженої особи, а тому навряд чи доцільно говорити про втручання з боку держави, шляхом законодавчого імперативу, у волевиявлення останнього.

Такий аргумент можуть висувати противники вибору та призначення особи ліквідатора з числа арбітражних керуючих, оскільки це на їх думку монополізує право останніх на реалізацію ліквідаційних процедур навіть

тоді, коли їх пряма участь не потрібна через відсутність підстав реалізації ліквідаційної процедури у відповідності із положеннями КУзПБ. Вважаємо подібну точку зору хибною і наполягаємо на тому, що процедура ліквідації відповідно до положень ст. 111 ЦК України повинна здійснюватись особами з числа арбітражних керуючих, які призначаються за рішенням суду, але за поданням власника юридичної особи, що ліквідується. Дана теза вважається нами справедливою та застосовною включно до процесу ліквідації підприємницьких товариств.

Таким чином, пропонується доповнити положення ст. 111 ЦК України частиною 15 наступного змісту:

«15. У випадку, якщо приймається рішення про ліквідацію підприємницького товариства з моменту вказаного в частині першій цієї статті власник звертається до господарського суду з заявою про порушення ліквідаційної процедури такого товариства, в якому зазначає кандидатуру ліквідатора з числа осіб, що мають статус арбітражного керуючого на день подання такої заяви. Господарський суд протягом трьох днів виносить відповідне рішення про відкриття ліквідаційної процедури та призначення кандидатури ліквідатора. Подальша процедура ліквідації підприємницького товариства відбувається в порядку визначеному цією статтею з урахуванням вимог частини третьої статті 110 цього Кодексу.».

Таким чином, покладання функцій з ліквідації підприємницького товариства на відповідного фахівця в сфері арбітражного управління забезпечить значно швидший перебіг такої процедури, а також концентрує відповідальність за дотримання законодавства під час такої процедури ліквідації. З точки зору фінансового навантаження на власника, то питання винагороди арбітражного керуючого повинно вирішуватись у той же самий спосіб, як і в процесі ліквідації юридичної особи відмінної від підприємницького товариства – на договірних засадах або шляхом призначення винагороди, виходячи із розміру середньомісячної заробітної плати членів ліквідаційної комісії.

Таким самим чином може вирішуватись і питання відповідальності особи ліквідатора – або на договірних засадах, або шляхом притягнення до відповідальності відповідно до внутрішнього трудового розпорядку підприємницького товариства, що ліквідується. В будь-якому випадку власник такого товариства не нестиме додаткових втрат або обмеження власних інтересів чи прав, набуваючи натомість додаткових гарантій з боку держави під час реалізації відповідної моделі відносин щодо ліквідації товариства. Водночас запровадження обов'язку призначення саме особи з числа арбітражних керуючих в якості ліквідатора підприємницького товариства розширює можливості і самої держави забезпечувати інтереси відповідних владних інституцій, зокрема, органів Державної податкової служби, які здебільшого стають кредиторами будь-якої юридичної особи. Той факт, що діяльність арбітражних керуючих перевіряють відповідні органи Міністерства юстиції України, а також контроль здійснює і сам суд, то держава набуває більшої впевненості в дотриманні законності процедур ліквідації та повноти задоволення вимог органів публічного управління.

Наголосимо, що ЦК України передбачає наявність певних особливостей щодо ліквідації повного та командитного товариств. Так, наприклад, відповідно до положень ст. 132 ЦК України «повне товариство ліквідовується на підставах, встановлених ст. 110 ЦК України, а також у разі, якщо в товаристві залишається один учасник. Цей учасник має право протягом шести місяців з моменту, коли він став єдиним учасником товариства, перетворити таке товариство в інше господарське товариство у порядку, встановленому ЦК України» [63]. Подібна особливість стосується не тільки ліквідації повного товариства, але і його припинення шляхом реорганізації – зміни організаційно-правової форми. В першому випадку запровадження ліквідації є правом учасника, тобто обов'язку із ліквідації повного товариства у випадку зникнення фактичних підстав для набуття таким товариством статусу повного не існує. І в цьому контексті вбачається суттєвий недолік ЦК України, оскільки втрата самих ознак повного

товариства несе в собі ризики для його кредиторів, оскільки жоден із учасників не забезпечує їх вимоги власним майном в повному обсязі. Тому пропонується викласти частину першу статті 132 ЦК України в наступній редакції:

«1. Повне товариство ліквідується на підставах, встановлених статтею 110 цього Кодексу, а також у разі, якщо в товаристві залишається один учасник. Цей учасник зобов'язаний протягом трьох місяців з моменту, коли він став єдиним учасником товариства, перетворити таке товариство в інше господарське товариство у порядку, встановленому цим Кодексом.».

Скорочення термінів для перетворення повного товариства у товариство з обмеженою чи додатковою відповідальністю, чи в іншу форму суб'єкта господарювання також має на меті захист прав кредиторів.

Що ж стосується ліквідації командитного товариства, то основний акцент звертається на положення ч. 1 та ч. 2 ст. 139 ЦК України:

- командитне товариство ліквідується при вибутті усіх вкладників (ч. 1 ст. 139 ЦК України);
- у разі ліквідації командитного товариства, після розрахунків з кредиторами, вкладники мають переважне право перед повними учасниками на одержання вкладів у порядку та на умовах, встановлених цим Кодексом, іншим законом і засновницьким договором (меморандумом) (ч. 2 ст. 139 ЦК України) [63].

Звертаємо увагу на надмірну свободу волевиявлення власників командитного товариства, запроваджених законодавцем та закріплених в ч. 1 аналізованої статті. За аналогією із повним товариством власники після вибуття вкладників мають право на перетворення командитного товариства в повне. Але це знову ж таки, на наше переконання, суперечить доктрині захисту прав кредиторів, оскільки у випадку вибуття вкладників вимоги кредиторів не зможуть бути забезпечені за рахунок майна такого товариства або його повних учасників. Тому наполягаємо на презумпції обов'язкової

зміни правового статусу командитного товариства, що пропонується закріпити в ч. 1 ст. 139 ЦК України, виклавши її в наступній редакції:

«1. Командитне товариство ліквідовується при вибутті усіх вкладників та на підставах, встановлених статтею 132 цього Кодексу. Повні учасники у разі вибуття всіх вкладників зобов'язані протягом трьох місяців перетворити командитне товариство у повне товариство.».

Таким чином, суттєво детермінуються законодавчі процедури та регулювання процедур ліквідації вказаних категорій підприємницьких товариств з чітким акцентом на захист прав інших учасників господарсько-правових відносин, як кредиторів, так і органів державної влади.

Що ж стосується ліквідації акціонерних товариств, то слід звернути увагу на певні особливості продиктовані особливим правовим режимом обігу акцій, закріплених на рівні спеціального законодавчого акту – Закону України «Про акціонерні товариства». Зокрема аналіз положень ст. 135 вказаного закону підтверджує зроблені вище висновки про те, що існує дві загальні форми ліквідації: добровільна (за рішенням та волевиявленням власника без дії або з мінімальною дією екзогенних факторів) та «примусова» (ліквідація за волевиявленням кредиторів підприємницького товариства без урахування волі його власника або уповноважених осіб). Так, вказана вище норма взагалі регулює виключно добровільну ліквідацію акціонерних товариств, яка можлива або за рішенням загальних зборів акціонерів, або після досягнення мети створення такого товариства.

Щоправда ч. 1 ст. 135 Закону України «Про акціонерні товариства» містить бланкетну норму щодо того, що «інші підстави та порядок ліквідації товариства визначаються законом» [130]. Вочевидь це стосується дії положень КУЗПБ, але пряме посилення на вказаний кодекс в аналізованому законі відсутнє. Власне, як і сам КУЗПБ не містить особливого регулювання процедури ліквідації акціонерних товариств, що дає підстави стверджувати про те, що його регуляторна сила є універсальною по відношенню до всіх

суб'єктів господарювання, що можливо у випадку чіткої акцентуації уваги на захисті прав кредиторів, а не боржника.

Повертаючись до Закону України «Про акціонерні товариства», зазначимо на наявності деяких особливостей ліквідації акціонерного товариства у порівнянні із загальним алгоритмом закріпленим в ст. 111 ЦК України. Так, відповідно до ст. 136 вказаного закону після оприлюднення рішення про ліквідацію акціонерного товариства відбувається подання уповноваженими особами товариства, що ліквідується, офіційним каналом зв'язку до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (далі – НКЦПФР) заяви, рішення про ліквідацію акціонерного товариства і всіх необхідних документів для зупинення обігу акцій такого товариства. Після чого НКЦПФР зупиняє обіг акцій, а після розподілу майна акціонерного товариства, що ліквідується – скасовує реєстрацію випуску цінних паперів товариства [130]. Таким чином, на відміну від інших форм підприємницьких товариств під час ліквідації акціонерних товариств більш активну участь відіграє держава, оскільки вона здійснює вивід такого суб'єкта з фондового ринку.

Вочевидь це суттєво впливає і на зміст, і на характер ліквідаційної процедури, що провадиться відповідно до ст. 136 Закону України «Про акціонерні товариства». Мова йде про додаткові заходи контролю з боку держави за процесами виходу з ринку акціонерного товариства, в тому числі в частині задоволення вимог всіх акціонерів, навіть тих, які не беруть активну участь в управлінні таким товариством, але мають у власності його акції. Така ж увага та контроль стосується і діяльності операторів ринку цінних паперів, які є фактичними тримачами цінних паперів акціонерного товариства без набуття права власності на них, а відтак права прямої вимоги до нього. І перша, і друга ситуації є доволі частим явищем, враховуючи динаміку розвитку відносин на фондового ринку та ринку цінних паперів. Тому держава забезпечує участь в процедурі ліквідації акціонерного товариства НКЦПФР – орган, що є регулятором і фондового ринку, і ринку

цінних паперів, а також органу, що здійснює контроль за процедурами лістингу та має повноваження притягнення до відповідальності товариства, що порушують законодавство в аналізованій сфері.

Вважаємо, що роль НКЦПФР повинна бути розширена і в процедурі ліквідації акціонерного товариства в порядку, передбаченому КУзПБ, зокрема, шляхом наділення регулятора повноваженнями брати участь у відповідних справах про банкрутство із дорадчим голосом, а в окремих випадках – провадити додаткові контрольні заходи по відношенню до акціонерного товариства, що ліквідується.

Окремо слід звернути увагу на позицію О. В. Гарагонич, який вважає принциповою особливістю ліквідаційної процедури у рамках провадження у справі про банкрутство на відміну від припинення господарської правосуб'єктності акціонерного товариства шляхом ліквідації у загальному порядку детальну регламентацію правового статусу ліквідатора. Так, законодавець у книзі другій та ст. 61 КУзПБ детально визначив вимоги до ліквідатора, його права та обов'язки, гарантії його незалежності, порядок контролю за діяльністю ліквідатора, підстави та форми відповідальності, порядок усунення та припинення діяльності ліквідатора. З урахуванням цього припинення господарської правосуб'єктності акціонерного товариства внаслідок банкрутства – це визначена господарським законодавством процедура, застосування якої передбачає послідовне настання юридичних фактів, що утворюють юридичний склад, і яка призводить до припинення існування акціонерного товариства – суб'єкта підприємництва, нездатність відновити господарської правосуб'єктності акціонерних товариств платоспроможність якого та задовольнити вимоги кредиторів була визнана господарським судом [142, с. 333-337]. Ми поділяємо таку позицію дослідника з тим зауваженням, що процедура ліквідації будь-якого суб'єкту господарювання в порядку, передбаченому КУзПБ створює не стільки та не тільки правові факти, а в більшій мірі правові наслідки неплатоспроможності такого суб'єкту насамперед для його кредиторів.

В цьому ми визначаємо найсуттєвішу особливість та відмінність процедури припинення підприємницького товариства шляхом ліквідації в порядку, передбаченому КУзПБ. Так, відповідно до результатів аналізу положень ст. 58-69 КУзПБ, слід виділити наступні особливості ліквідації підприємницького товариства внаслідок запровадження процедури банкрутства:

- по-перше, така процедура реалізується спеціальним суб'єктом – арбітражним керуючим у статусі ліквідатора, що покладає на останнього певний обсяг правосуб'єктності і головним чином – відповідальність за дотримання законодавства при здійсненні такої процедури. Ліквідатор є фактично особою нейтральною по відношенню і до кредиторів, і до боржника-банкрута, і повинен забезпечувати насамперед дотримання законодавства;

- по-друге, активним учасником процедури банкрутства є суд, який власними рішеннями закріплює основоположні елементи процесу ліквідації підприємницького товариства: затверджує розмір кредиторських вимог; встановлює значимі юридичні факти; легітимізує шляхом ухвалення відповідних рішень процес визнання недійсними та скасування окремих договорів, що завдали найбільшої шкоди платоспроможності боржника та вплинули на ухвалення рішення про оголошення його банкрутом;

- по-третє, до підприємницького товариства, що ліквідується запроваджується особливий правовий режим – банкрутство – визнана господарським судом нездатність боржника, крім страховика або кредитної спілки, відновити свою платоспроможність за допомогою процедури санації та реструктуризації і погасити встановлені у порядку, визначеному КУзПБ, грошові вимоги кредиторів інакше, ніж через застосування ліквідаційної процедури або процедури погашення боргів боржника [141];

- по-четверте, модель господарсько-правових відносин під час банкрутства підприємницького товариства має яскраво виражений акцент на захист та забезпечення прав насамперед кредиторів та держави (в особі

відповідних органів) з метою максимізації виконання боржником зобов'язань перед ними. Такий акцент і дає підстави стверджувати про «примусовий» характер такої процедури припинення підприємницького товариства у формі ліквідації в порядку, передбаченому КУЗПБ;

- по-п'яте, в окремих випадках (головним чином після залишення майна у боржника) суд може ухвалити рішення про закінчення ліквідаційної процедури без фактичного припинення юридичної особи за наявності відповідного рішення її власника про продовження господарської діяльності.

Наразі ефективність правового регулювання процедур ліквідації в порядку, передбаченому КУЗПБ є спірною, оскільки КУЗПБ набув чинності лише в кінці 2019 року, але в 2020 та особливо в 2022 роках запроваджувались особливі процедури ліквідації, пов'язані із обмежувальними заходами через COVID-19 та особливим режимом воєнного стану відповідно.

Що ж стосується регулювання порядку ліквідації підприємницьких товариств за законодавством Європейського Союзу, слід наголосити на тому, що воно забезпечується керуючими принципами ЄБРР щодо ефективної системи врегулювання неплатоспроможності та положеннями низки Директив ЄС. Так, слід акцентувати увагу на наступних принципах ЄБРР, що стали основоположними під час розробки та прийняття відповідних Директив ЄС:

- законодавство країни про неплатоспроможність має відповідати потребам основних учасників ринку, включаючи мікро-, малі та середні підприємства;

- ефективне законодавство про неплатоспроможність має передбачати як ліквідацію, так і реорганізацію, а також дозволяти перехід між цими двома видами процедур;

- правова система країни повинна підтримувати консенсусну фінансову реструктуризацію бізнесу поза офіційною процедурою банкрутства [143].

Таким чином, законодавство ЄС акцентує основну увагу не стільки на процесі ліквідації підприємницьких товариств, скільки на попередженні причин такої ліквідації, і головним чином – причин настання неплатоспроможності суб'єктів господарювання.

Необхідно наголосити на тому, що аналіз законодавства про ліквідаційні процедури ЄС провадиться з урахуванням положень Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС. І хоча прямо норми процедури банкрутства не згадуються у ст. 51(2) вказаної Угоди як предмет для негайної гармонізації з правом ЄС, законодавство про банкрутство є важливим показником ринкових відносин, а тому для європейських партнерів виступає певною мірою індикатором успішності здійснення реформ у сфері економіки і права [144, с. 45-47]. Слід підтримати даний висновок І. В. Булижина, наголошуючи на тому, що законодавство в сфері регулювання процедур банкрутства в Україні останнім часом розвивається якраз з урахуванням положень Директив ЄС. Сам КУЗПБ розроблено та прийнято з урахуванням низки гарантій, що запроваджені Директивами Європейського Парламенту та Ради № 2008/94/ЄС від 22.10.2008 року «Про захист працівників у разі неплатоспроможності їх роботодавця» [145] та № 2009/138/ЄС від 25.11.2009 року «Про започаткування та ведення діяльності зі страхування та перестрахування» [146]. Перша з них спрямована на захист прав працівників у разі неспроможності роботодавця, а друга регламентує окремі особливості здійснення ліквідації страхових організацій та банківських установ.

Тобто номінально Україна дотримується вимог ч. 1 ст. 57 Угоди про асоціацію України з ЄС щодо «узгодження галузевого та горизонтального законодавства України, інституцій та стандартів з галузевим і горизонтальним законодавством, інституціями та стандартами ЄС» [147].

Але найбільшого регуляторного впливу на процедури банкрутства має Директива ЄС 2019/1023 від 20.06.2019 року «Про засади превентивної реструктуризації, про погашення боргів та позбавлення прав, а також заходів

щодо підвищення ефективності процедур щодо реструктуризації, банкрутства та погашення боргів» [148]. Основний регуляторний ефект Директиви ЄС 2019/1023 проявляється в контексті реалізації механізмів раннього виявлення неплатоспроможності. Відповідно до положень вказаної Директиви держава повинна створити умови, за яких ризик неплатоспроможності буде виявлятися на початкових етапах. Для цього держава регламентує діяльність арбітражних керуючих, не тільки як спеціальних суб'єктів в процесі банкрутства, але як окремої категорії антикризових менеджерів, чия діяльність визначається принципом «best-interest-of-creditors test». Сутність даного принципу розкривається через обов'язок боржника забезпечити такий рівень превентивного виявлення ознак неплатоспроможності, який забезпечить сталу економічну активність в частині задоволення вимог кредиторів та виконання зобов'язань перед ними.

Крім того, відповідно до положень Директиви ЄС 2019/1023 реструктуризація повинна найкраще відповідати інтересам насамперед кредиторів. Держава повинна створити умови, за яких фінансування, яке надається в процедурі реструктуризації, та транзакції, що пов'язані з реструктуризацією, будуть захищені від визнання недійсними чи іншого оспорювання. Так само мають бути створені умови для захисту від можливої юридичної відповідальності осіб, які надають таке фінансування боржнику.

Також важливе місце в системі законодавства ЄС в сфері регулювання процедури ліквідації займає Регламент Європейського Парламенту та Ради № 2015/848 від 20.05.2015 року «Про процедури банкрутства», відповідно до якого застосовується два види процедур: основні та неосновні. Так, основні процедури стосуються ліквідації боржника, в той час як неосновні процедури передбачають застосування такого комплексу заходів з відновлення платоспроможності, які мають переважно стимулюючий характер, сприяючи відновленню платоспроможності, але під контролем та наглядом, як кредиторів, так і держави [149]. Доречно наголосити на тому, що Регламент

№ 2015/848 на відміну від Директиви ЄС 2019/1023 тяжіє до врегулювання питань платоспроможності суб'єкта господарювання шляхом його ліквідації.

Це означає, що законодавство ЄС в сфері регулювання процедури ліквідації суб'єктів господарювання останнім часом не тільки акцентує увагу на захисті прав кредиторів, але і робить утилітарним систему державних гарантій дотримання всіма учасниками господарських відносин власних зобов'язань. Саме тому потребує детального аналізу механізми захисту прав кредиторів при реорганізації підприємницьких товариств за законодавством України та Європейського Союзу.

2.3. Захист прав кредиторів при реорганізації підприємницьких товариств за законодавством України та Європейського Союзу

Національне законодавство в сфері припинення підприємницьких товариств та, зокрема ліквідації їх шляхом банкрутства має різне суб'єктне спрямування. Так, норми ЦК України, що регулюють форми припинення, окрім ліквідації, тяжіють до акценту на правах власника такого товариства. Натомість законодавство в сфері ліквідації, і, зокрема, КУЗПБ навпаки, центром регуляторного впливу визначає захист прав та інтересів кредиторів. Така різновекторність призводить до дисбалансу прав та інтересів учасників відносин щодо припинення підприємницьких товариств, що фактично ставить кредиторів перед вибором на користь моделі, в якій їх права захищаються в найбільш повному обсязі. Тобто мова йде про пріоритетність вибору останніх на користь процедури банкрутства або запровадження інших процедур, передбачених КУЗПБ (розпорядження майна, санації).

Натомість нами обстоюється точка зору, щодо наявності значно більшого економіко-правового потенціалу в процедурі реорганізації підприємницького товариства як для кредиторів, так і для економіки держави в цілому. Обираючи між регулюванням відносин щодо припинення товариства за цивільним законодавством та спеціальним законом, яким є

КУЗПБ, кредитори виходять насамперед з критерію реальності гарантій власних прав, широти можливостей реалізувати власні інтереси та максимізації процесу задоволення власних вимог за рахунок боржника. Тобто основна проблема під час запровадження процедур реорганізації підприємницьких товариств полягає головним чином в слабкості механізмів реалізації та захисту прав кредиторів. Ця проблема підлягає вирішенню насамперед шляхом запровадження низки положень права ЄС в сфері регулювання процесу припинення товариств, а також через доктринальний перегляд моделі відносин з приводу процедури реорганізації підприємницьких товариств.

Вітчизняне законодавство регламентує порядок реорганізації підприємницьких товариств, диверсифікуючи правові підстави та формальний вираз відповідних процедур наступним чином:

- злиття, приєднання, перетворення здійснюється шляхом підписання передавального акту, який складається комісією з перетворення підприємницького товариства за результатами прийнятого його власниками (ч. 2 ст. 107 ЦК України);

- поділ, виділ здійснюється шляхом підписання розподільчого балансу, який формується також за результатами прийнятого власниками товариства, що поділяється чи виділяється, та лише приймається товариством, до якого воно приєднується або уповноваженими особами виділеного товариства (ч. 2 ст. 107, ст. 109 ЦК України). Причому в останньому випадку фактичними власниками виділеного товариства та того, зі складу якого воно було виділено можуть бути одні й ті ж самі особи.

Наведена ситуація свідчить про те, що вітчизняний законодавець дає повну свободу дій власнику підприємницького товариства, що реорганізується в частині майнового наповнення новоствореного або реорганізованого товариства. Тобто обсяг прав та обов'язків, що переходить в результаті фактичного правонаступництва є результатом вольового рішення особи власника. Урахування інтересів кредиторів може і не

відбуватися взагалі або опосередковано на розсуд власника товариства. Законодавство не висуває жодних вимог до змісту розподільчого балансу та передавального акту, закріплюючи лише обов'язок включення до нього обсяг зобов'язань перед кредиторами, які з них передаються, а які залишаються за тими чи іншими товариствами. Подібний підхід законодавця свідчить про слабку позицію кредиторів в контексті захисту їх прав та низький рівень гарантій невідворотності виконання зобов'язань, що повинні забезпечуватись державою.

Окрім наведеного вище, подібна ситуація створює ризики зловживання правом з боку власника підприємницького товариства в процесі його реорганізації, що проявляється, зокрема, шляхом акумуляції найбільш ліквідних активів на реорганізованому товаристві, а зобов'язань – на тому, з якого відбувався виділ чи перетворення. Що ж стосується приєднання та злиття, слід говорити про наявність повного правонаступництва, тобто обов'язку передачі всіх без виключення вимог кредиторів та зобов'язань новому підприємницькому товариству від такого, що реорганізується. Але в такому випадку, ризики скорочення платоспроможності чи можливостей виконання зобов'язань таким (новоствореним) товариством несуть вже кредитори того суб'єкта господарювання, до якого відбулось приєднання, або яке стало базовим для злиття. Відбувається, так би мовити, розмивання зобов'язань товариства перед такими кредиторами, що може призвести в подальшому до їх невиконання в повному обсязі чи частково.

Означене демонструє неефективність підходу вітчизняного законодавця до регулювання відносин в сфері припинення підприємницьких товариств та необхідності розміщення головних акцентів на захисті прав кредиторів. Такий підхід тяжіє до доктрини господарського права, оскільки на перше місце виносить критерії економічної доцільності та невідворотності виконання зобов'язань. Натомість доктрина цивілістики насамперед орієнтується на правах власника підприємницького товариства, свободі його волі в частині вирішення долі такого товариства. Узгодження цих недоліків

та діаметральних векторів правового впливу на відповідні відносини вбачаємо у запровадженні договірної моделі відносин щодо реорганізації підприємницьких товариств.

Подібна модель дасть змогу суттєво підвищити рівень захисту прав кредиторів без зменшення обсягу правосуб'єктності власників підприємницького товариства, що реорганізується, та власне самого товариства, як самостійного суб'єкта господарських відносин.

Хоча знаходимо згадки про договірний характер вирішення питання реорганізації підприємницьких товариств в Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Так, відповідно до ст. 53 вказаного закону «товариства, які беруть участь у припиненні, можуть укласти договір про припинення, який визначатиме умови передачі майна, прав та обов'язків юридичним особам – правонаступникам, розмір часток кожного учасника у статутному капіталі кожної юридичної особи – правонаступника або коефіцієнти конвертації часток в акції (якщо правонаступниками є акціонерні товариства), склад органів юридичних осіб - правонаступників та інші умови припинення» [68]. Аналіз даної норми свідчить, що законодавець свідомо уникає залучення до таких договірних відносин кредиторів підприємницького товариства, що припиняється, у тому числі шляхом реорганізації.

Натомість, слід відмітити і позитивну рису даної норми – запровадження інституту договірних відносин в сфері припинення підприємницьких товариств, що відкриває можливість для реалізації принципів договірного права шляхом оскарження кредиторами таких договорів у випадку, якщо їх права порушуються. Але винесення самих кредиторів за межі таких договірних відносин створює певні ризики, зокрема, в частині потенційного пропущення строків позовної давності в силу неможливості знати про наявність такого договору, зазначеного в ст. 53 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Крім того, важливо відмітити, що вказаний договір про

припинення має загальний характер, а зі змісту самої норми важко зробити однозначний висновок про випадки його застосування щодо конкретної форми припинення підприємницького товариства.

Важливо зауважити і на тому, що законодавець наділяє правом на укладення такого договору товариства, які беруть участь у припиненні. Вважаємо, що укладення такого договору повинно бути введено в ранг обов'язку підприємств, що беруть участь у припиненні.

Підтвердження тези про недостатність захисту прав кредиторів під час реорганізації підприємницьких товариств знаходимо в процесі системного аналізу положень законодавства, яке регулює дані процедури. Зокрема звертає на себе увагу положення ст. 55 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», якою регулюється захист прав кредиторів під час виділу та припинення товариства. Щоправда дана норма стосується лише таких форм реорганізації, як злиття, приєднання та виділ, що прямо слідує з положення частини першої вказаної статті. Вона передбачає наступне коло обов'язків товариства, що реорганізується [68]:

- по-перше, письмове повідомлення кредиторів протягом 30 днів з дати прийняття рішення про припинення товариства;
- по-друге, обов'язок товариства не завершувати процедуру припинення до задоволення вимог, заявлених кредиторами;
- по-третє, обов'язок розподілу відповідальності (запровадження інституту субсидіарної відповідальності) між усіма суб'єктами господарювання, що були створені в процесі реорганізації підприємницького товариства та виступають його правонаступником.

Так само законодавець наділяє і певними, але надзвичайно фрагментарними правами, і самих кредиторів. Зокрема відповідно до положень ч. 2 ст. 55 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» кредитор товариства, що реорганізується, у випадку, якщо його вимоги до нього не забезпечені договором забезпечення, має право звернутись до такого товариств з однією із вимог:

- надання забезпечення виконання зобов'язання;
- дострокового припинення або виконання зобов'язання (зобов'язань) перед кредитором та відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором між товариством та кредитором [68].

Вважаємо, що подібна вимога повинна мати лише одну форму – дострокового настання моменту виконання зобов'язання з боку товариства, що реорганізується. В іншому випадку виникають ризики втрати платоспроможності таким товариством, а отже – незадоволення чи в не в повній мірі задоволення прав та вимог кредиторів.

Подібні інструменти захисту прав кредиторів застосовуються і до кредиторів акціонерних товариств. Так, відповідно до ст. 116 Закону України «Про акціонерні товариства» [130] кредитори таких товариств мають такий же обсяг прав, а самі товариства – обов'язків – які визначені в ст. 55 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», за певними винятками.

Так, положення ст. 116 Закону України «Про акціонерні товариства» стосуються абсолютно всіх форм реорганізації та припинення підприємницького товариства. В той же час законодавець в п. 5 ч. 2 вказаної вище статті чітко зазначає, що «якщо розподільний баланс або передавальний акт не дає можливості визначити, до кого з правонаступників перейшло зобов'язання або чи залишилося за ним зобов'язаним товариство, з якого здійснено виділ, правонаступники та товариство, з якого здійснено виділ, несуть солідарну відповідальність за таким зобов'язанням» [130]. Така конфігурація дає розуміння того, що в договорі про припинення акціонерного товариства прямо передбачено обов'язок його сторін визначення меж та обсягів відповідальності кожного із суб'єктів господарювання, зокрема, перед кредиторами того товариства, яке реорганізується.

Так само слід звернути увагу і на положення ч. 3 ст. 116 Закону України «Про акціонерні товариства», відповідно до якого власники боргових цінних паперів (незалежно від умов проспекту або рішення про

емісію) у разі припинення товариства мають право на: достроковий викуп (погашення); конвертацію належних їм цінних паперів у цінні папери товариства – правонаступника [130]. Подібна норма оцінюється як доволі вагомий механізм гарантії прав кредиторів під час реорганізації, однак і він потребує уточнення, зокрема, шляхом переміщення подібних відносин в договірну площину. Тобто дані випадки повинні становити частину договору про припинення (реорганізацію) підприємницького товариства.

В цьому контексті необхідно згадати пропозиції висунуті Н. І. Шевченко ще в 2011 році, тобто до змін внесених в ст. 107 ЦК України в квітні 2011 року, стосовно необхідності запровадження субсидіарної відповідальності у випадках, коли правонаступниками юридичної особи є декілька юридичних осіб і точно визначити правонаступника щодо конкретних обов'язків юридичної особи, що припинилася, неможливо. Зокрема вчена наголошувала, що договірний характер відносин в сфері припинення підприємницьких товариств головним чином важливий для закріплення на певному формальному рівні обсягу розподілених повноважень, а головне – обсягу взятих на себе зобов'язань перед кредиторами товариства, що було реорганізовано [150, с. 147-149]. Така своєрідна функція упорядкування зобов'язань для договору про реорганізацію підприємницького товариства цілком укладається в концепцію доктрини господарського права в контексті закріплення та формалізації обов'язків боржника перед кредиторами.

В свою чергу Є. В. Петров та Ю. М. Белуга, погоджуючись з необхідністю подібного гарантування прав кредиторів, наголошували на доцільності законодавчого закріплення обов'язку юридичної особи задовольнити законні вимоги кредитора до моменту припинення господарського товариства, якщо інше не передбачено домовленістю між товариством та кредитором. На думку вчених, це обумовлене тим, що на практиці нерідкі ситуації, коли господарське товариство проводить реорганізацію для того, щоб одному з новостворених суб'єктів

господарювання передати більшість зобов'язань, а іншому – основну частину майна. Крім того, в результаті реорганізації може відбутися виключення або зменшення відповідальності певних осіб (наприклад, при перетворенні товариства з додатковою відповідальністю у виробничий кооператив) [151, с. 119-122]. Але на відміну від Н. І. Шевченко позиція згадуваних вище вчених тяжіє до захисту прав новоствореного підприємницького товариства, а не прав кредиторів. З одного боку це пояснюється тим, що ЦК України, маючи на меті захистити інтереси кредиторів, залишив відкритим питання про захист товариства від недобросовісних дій контрагентів. Власне тому питання забезпечення інтересів сторін навряд чи можна визнати збалансованими: кредиторам надається право вимагати припинення або дострокового виконання всіх зобов'язань боржника з відшкодуванням всіх збитків [151, с. 121].

В цьому контексті цікавою видається позиція Ю. М. Жорнокуй, який наголошує на тому, що договір про реорганізацію не визначає правосуб'єктність новостворених суб'єктів господарювання, оскільки він не є установчим. Ознаками такого договору є можливість участі в ньому лише юридичних осіб, мета – створення нового (для злиття) або реорганізація (для приєднання) юридичної особи – правонаступника учасників договору, що припиняють свою діяльність у результаті виконання договору, безоплатний характер і відсутність істотної умови про поєднання внесків для здійснення спільної діяльності [152, с. 31-32]. Така позиція дозволяє досліднику винести договір про реорганізацію за межі доктрини суто цивілістики та наділити його ознаками господарсько-правового договору. Хоча вчений і тяжіє до точки зору про те, що договір про реструктуризацію в більшості своїй нагадує інститут правонаступництва.

В цьому контексті наголошуємо на тому, що обов'язковою умовою вказаного типу договору повинна бути участь в якості сторони кредитора (кредиторів) товариства, що реорганізується для закріплення (визнання) їх вимог новоствореним суб'єктом господарювання, яке фактично є

правонаступником. За такого формулювання необхідно наголосити на тому, що договір про реструктуризацію набуває ознаки, зокрема, і договору відступлення права вимоги або заміни боржника. Важливо наголосити, що заміна боржника внаслідок припинення первинного не може вважатися імперативом про недопущення такої заміни, що міститься в окремих нормах ЦК України про окремі види договорів, оскільки причиною заміни є волевиявлення власника такого боржника про його припинення. Вольовий елемент в таких договорах походить не від його прямих учасників – підприємницьких товариств, що реорганізуються та створюються – а від суб’єктів, що стоять за межами договірних відносин.

Це дає підстави віднести договори про реструктуризацію до непоіменованих цивільно-правових договорів, головною особливістю, яких є те, що вони укладаються між юридичними особами, що зливаються, які, внаслідок виконання договірних зобов’язань, припиняють своє існування (ліквідуються). З іншого ж боку проведення реорганізації юридичних осіб шляхом укладення відповідних договорів, опосередковує процедуру універсального правонаступництва та відрізняє їх від договорів про створення нового суб’єкта права [152, с. 31].

Водночас питання захисту прав кредиторів при реорганізації підприємницьких товариств в ЄС врегульовано Директивою 2017/1132. Так, статті 99, 146 Директиви 2017/1132 покладають на законодавство держав-членів забезпечення належної системи захисту інтересів кредиторів компаній, що беруть участь у злитті/поділі публічних акціонерних компаній, чий вимоги були заявлені до опублікування проєкту умов злиття/поділу, і при цьому строк сплати за такими вимогами не настав на момент такого опублікування. Законодавство держав-членів повинне передбачати, що такі кредитори мають право отримати належні гарантії, якщо фінансовий стан компаній, що беруть участь у злитті/поділі, робить такий захист необхідним та, якщо такі кредитори ще не мають таких гарантій. У будь-якому випадку держави-члени забезпечують, щоб кредитори мали право звертатися до

відповідного адміністративного чи судового органу для отримання відповідних гарантій, за умови, що вони можуть довести, що злиття/поділ ставить під загрозу задоволення їхніх вимог і що від компанії не отримано належних гарантій [121].

Зокрема статтями 86j, 126b, 160j Директиви 2017/1132 встановлено, що держави-члени повинні забезпечити належну систему захисту інтересів кредиторів, чиї вимоги були заявлені до розкриття проєкту умов транскордонного перетворення/злиття/поділу компаній з обмеженою відповідальністю, і при цьому строк сплати за такими вимогами не настав на момент такого розкриття. Держави-члени забезпечують, щоб кредитори, незадоволені гарантіями, запропонованими у проєкті умов транскордонного перетворення/злиття/поділу, могли звертатися протягом трьох місяців після розкриття проєкту умов транскордонного перетворення/злиття/поділу до відповідного адміністративного чи судового органу для отримання належних гарантій, за умови, що такі кредитори можуть довести, що транскордонне перетворення/злиття/поділ ставить під загрозу задоволення їхніх вимог і що вони не отримали належних гарантій від компанії. Держави-члени можуть вимагати, щоб адміністративний орган або орган управління компанії надав декларацію, що містить достовірну інформацію про її поточний фінансовий стан на дату не більше ніж за один місяць до розкриття такої декларації. У декларації зазначається, що на підставі інформації, наявної в адміністративного органу чи органу управління компанії на дату складення цієї декларації, та після належного з'ясування обставин такому адміністративному органу чи органу управління невідомо про будь-яку причину, з якої компанія після набуття чинності перетворенням/злиттям/поділом не змогла б виконувати свої зобов'язання у встановлений для їх виконання строк. Декларація підлягає розкриттю разом із проєктом умов транскордонного перетворення/злиття/поділу [121].

Із системного аналізу вищевказаних норм Директиви 2017/1132 вбачається наявність ширших правових можливостей захисту кредиторами

при реорганізації публічних акціонерних компаній та компаній з обмеженою відповідальністю власних прав, ніж за законодавством України, що головним чином пояснюється суттєво вищою ефективністю судової системи, як на рівні окремих країн-членів ЄС, так і на рівні арбітражних та інших інстанцій загальноєвропейського рівня.

Натомість, вважаємо, що для посилення правового статусу та можливостей кредиторів у захисті власних прав під час реорганізації підприємницьких товариств доцільно залучати фахівця з числа арбітражних керуючих до відповідних процесів поза межами регуляторного впливу КУЗПБ, що значно підвищить рівень гарантій прав кредиторів в процедурах припинення підприємницьких товариств шляхом реорганізації до рівня захисту їх прав за законодавством про банкрутство.

Висновки до розділу 2

Дослідивши правове регулювання припинення підприємницьких товариств за законодавством України та Європейського Союзу, можна дійти наступних висновків:

1. Єдиним кодифікованим актом, в якому залишилася регламентація форм припинення підприємницьких товариств являє собою ЦК України.
2. Економіко-правова природа приєднання полягає в тому, що один суб'єкт господарювання продовжує свою економічну активність, але набуває більше можливостей за рахунок активів іншого, який приєднується до нього.
3. Доктрина права ЄС відрізняється від вітчизняної цивілістичної доктрини та господарсько-правової науки у сфері припинення підприємницьких товариств. Головна відмінність полягає в тому, що законодавець ЄС фактично ототожнює злиття та приєднання, водночас вітчизняне законодавство навпаки відокремлює ці дві форми припинення підприємницьких товариств.

4. Для ЄС приєднання уявляється формою злиття, оскільки за своїм економічним змістом обидві процедури тотожні, адже в обох випадках кількість економічних агентів зменшується до одного. Вітчизняний законодавець надає значно більше уваги саме приєднанню, виділяючи його не як окрему форму злиття, а як форму правової узгодженості між різними суб'єктами господарювання в процесі припинення одного або декількох з них.

5. Законодавець, розробляючи положення КУЗПБ, мав на меті максимальну економічну вигоду, якою є недопущення скорочення кількості економічно активних суб'єктів господарювання.

6. Процедура ліквідації будь-якого суб'єкта господарювання в порядку передбаченому КУЗПБ створює не стільки та не тільки правові факти, а в більшій мірі правові наслідки неплатоспроможності такого суб'єкта в першу чергу для його кредиторів.

7. Законодавство ЄС акцентує основну увагу не стільки на процесі ліквідації підприємницьких товариств, скільки на попередженні причин такої ліквідації, і головним чином – причин настання неплатоспроможності суб'єктів господарювання.

8. Основна проблема під час запровадження процедур реорганізації підприємницьких товариств полягає в слабкості механізмів реалізації та захисті прав кредиторів.

9. Вітчизняний законодавець дає повну свободу дій власнику підприємницького товариства, що реорганізується в частині майнового наповнення новоствореного або реорганізованого товариства, оскільки обсяг прав та обов'язків, що переходить в результаті фактичного правонаступництва є результатом вольового рішення особи власника. Урахування інтересів кредиторів при цьому може і не відбуватися взагалі або опосередковано на розсуд власника товариства.

РОЗДІЛ 3. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИПИНЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

3.1. Правове регулювання припинення господарських об'єднань шляхом реорганізації за законодавством України

Проблематика правового регулювання припинення господарських об'єднань, на відміну від підприємницьких товариств, полягає в їх складній структурній будові та у відсутності детермінованих взаємозв'язків між учасниками. Господарські об'єднання, як господарсько-правовий феномен, є скоріше ситуативним ринковим явищем, що пояснюється через консолідацію спільних зусиль різних підприємницьких товариств в залежності від кон'юнктурних умов розвитку економічної підсистеми держави. Зрозуміло, що такі об'єднання повинні бути гнучкими задля оперативного реагування на зміни ринкового середовища, але разом з тим і адаптивними до потреб їх учасників.

Перебування підприємницьких товариств в складі об'єднань не повинно призводити до втрати економічного суверенітету та господарсько-правової правосуб'єктності його учасників. Натомість господарські об'єднання передбачають певні обмеження окремих складових економічного суверенітету своїх учасників, що пояснюється необхідністю кооперації зусиль останніх для досягнення спільних цілей господарювання. Це означає, що для розуміння процесів правового забезпечення припинення господарських об'єднань необхідно розуміти не тільки механізм його існування, а й питому вагу участі чи роль кожного із його учасників в спільній кооперації. Беззаперечним є теза про те, що в даному випадку право виступає інструментом легітимізації та урегулювання тих економічних процесів та явищ, джерелом або природою яких є об'єднання різних суб'єктів господарювання в єдине утворення. Для цілей даного дисертаційного

дослідження має значення правова складова процесу припинення господарських об'єднань шляхом реорганізації, але для розуміння окремих аспектів цього процесу матиме ключове значення економічний зміст тих чи інших феноменів та явищ економіко-правового характеру.

Первинним питанням, яке виникає при припиненні господарських об'єднань шляхом реорганізації є питання щодо ефективності їх функціонування в цілому з урахуванням визначених до їх створення цілей. Такими цілями виступають не лише суто економічні, хоча вони і мають фундаментальне значення. Інколи такими цілями виступають інші орієнтири просторового розвитку суб'єктів господарювання. Так, на думку М. О. Харченко мотиви до об'єднання можна поділити на: персональні (пов'язані із мотивами менеджменту суб'єктів господарювання); виробничі (пов'язані із оптимізацією виробничо-сировинної бази); фінансові (пов'язані із пошуком нових джерел фінансування); технічні (пов'язані із пошуком дешевого доступу до технологій та інновацій) [153, с. 174-175]. Кожна із зазначених цілей обумовлює відповідний механізм взаємодії підприємницьких товариств в господарському об'єднанні, що в свою чергу впливає на розподіл між ними обов'язків, а головне – відповідальності за спільними зобов'язаннями об'єднання. Для цілей господарсько-правового регулювання саме визначення обсягу зобов'язань та невідворотність їх виконань є принциповим при вирішенні питання припинення господарських об'єднань. Принциповість полягає в необхідності чіткого розуміння, який саме суб'єкт господарсько-правових відносин набуває статусу боржника при припиненні таких об'єднань, оскільки чинне законодавство містить доволі загальне визначення категорії «господарське об'єднання».

Так, відповідно до ст. 119 ГК України та ст. 5 Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб», таким є об'єднання підприємств/юридичних осіб, утворене за ініціативою підприємств/юридичних осіб, незалежно від їх виду, які на добровільних

засадах об'єднали свою господарську діяльність [64; 154]. Таке визначення закріплює лише добровільність входження підприємств/юридичних осіб до складу об'єднання та вольовий характер його створення. Натомість розподіл ролей, функцій, повноважень та відповідальності відбувається вже в залежності від кожного конкретного типу чи виду такого об'єднання. В цьому контексті доцільно звернутись до позиції О. М. Вінника, який вважає, що ключовою ознакою господарських об'єднань є їх організаційно-правова форма, відмінна від відповідної форми кожного з її учасників [155, с. 17-19]. Щоправда дослідник не розкриває власне самі особливості такої організаційно-правової форми, а звертається лише до їх диференціації, яка закріплена в законодавстві України.

Важливою є й позиція В. О. Джуринського, який звертає увагу на окрему суб'єктність таких об'єднань, яка виражається в діяльності органів їх управління, а не в об'єднанні в цілому. Більше того, вчений стверджує, що саме органи управління визначають і характер господарсько-виробничих зв'язків між учасниками об'єднання [43, с. 16-18]. Системний підхід до визначення сутності дослідженого явища застосовує І. М. Кравець, який розглядає господарське об'єднання в якості єдиної системи, в якій підприємницькі товариства складають його складові елементи, а отже впливають на визначення сутності правового режиму їх функціонування [156, с. 41-42].

Цікаву позицію займає М. М. Радева, яка під «об'єднаннями підприємств» розуміє взаємообумовлену комбінацію підприємств технологічно-виробничого характеру однієї або декількох галузей, пов'язаних між собою різними виробничими, економічними, фінансовими, організаційними й управлінськими зв'язками, що потенційно включають науково-виробничі центри [157, с. 20-22]. Дане визначення відображає в більшій мірі економічний зміст господарських об'єднань, а тому воно потребує правової інтерпретації засобами господарсько-правової науки. З іншого боку, саме такий підхід відображає саму природу об'єднання товариств як засобу

підвищення їх економічної ефективності. В цьому контексті на себе звертає увагу підхід західних фахівців до проблеми господарських об'єднань. Вони ототожнюють категорії «об'єднання» та категорію «злиття» [158, с. 114]. Такий підхід пояснює зміст правового регулювання такого феномену, як господарські товариства, зокрема в праві ЄС.

Слід наголосити, що вітчизняна доктрина господарсько-правової науки, на відміну від європейської, засвідчує, що господарські об'єднання не є формою припинення товариств, а лише їх тимчасовою кооперацією, з метою консолідації наявних ресурсів та господарсько-виробничих можливостей.

Своїм логічним втіленням такі розбіжності отримали в прийнятті Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств», затвердженого Наказом Мінфін України від 07.07.1999 № 163 [159]. В ньому, зокрема, містяться стандарти обліку операцій щодо об'єднання підприємств та/або видів їх діяльності, які: поєднуються для створення спільного підприємства; перебувають під спільним контролем; поєднуються шляхом злиття. Останній вид господарських об'єднань не є типовим для вітчизняного господарського законодавства, але він прямо кореспондує із нормами ЄС, а саме із положеннями Третьої директиви 78/855/ЄЕС від 09.10.1978 року, якою регулюються особливості фінансового обліку та звітності при злитті публічних компаній. В подальшому дана Директива 78/855/ЄЕС була об'єднана в єдиний загальний стандарт ЄС Директивою 2017/1132 від 14.06.2017 року щодо деяких аспектів корпоративного права (кодифікація) [75]. Таким чином, наголошуємо на важливому аспекті правового регулювання процесу припинення господарських об'єднань, як власне і всього їх функціонування, який стосується унікальності та автентичності вітчизняної правової доктрини науки господарського права стосовно того, що об'єднання господарських товариств не можуть розглядатись як спосіб припинення будь-якого з них, а лише формою їх кооперації з метою досягнення заздалегідь визначених та узгоджених між учасниками цілей.

На таку особливість звертає увагу в своїх роботах і С. Г. Дзюба, щоправда дослідник доходить висновку про те, що під час об'єднання господарських товариств в незалежності від організаційно-правової форми завжди утворюється конгломерат, який фактично переслідує цілі одного із своїх учасників, який займає провідне місце за виробничою, фінансовою чи іншою базою, натомість інші учасники переважно приймають участь в розподілі прибутку, передаючи в управління першому власні ресурси та потужності [160, с. 114-117]. Така ситуація дійсно була характерна для періоду становлення вітчизняної економічної моделі, але вже І. М. Кравець акцентує увагу на тому, що такі об'єднання формують нові центри господарських систем, а тому від їх стійкості та стабільності залежить і стійкість всієї економічної системи [156, с. 42]. Але такої стабільності не можна досягнути без заздалегідь визначених та встановлених на законодавчому рівні умов та особливостей правового статусу господарських об'єднань.

В свою чергу В. Н. Петрина взагалі пропонує відмовитися від концепції об'єднань підприємств як певної організаційно-правової форми юридичних осіб та замінити її на «концепцію господарського об'єднання, яке повинно бути загальним поняттям, що означає будь-яку групу суб'єктів господарювання, пов'язаних між собою відносинами контролю в розумінні Закону України «Про захист економічної конкуренції» [161, с. 125]. Відповідно до наведеного Закону, контроль розуміється як «можливість однієї чи декількох юридичних та/або фізичних осіб чинити вирішальний вплив на господарську діяльність суб'єкта господарювання чи його частини, який здійснюється безпосередньо або через інших осіб, зокрема завдяки: праву володіння чи користування всіма активами чи їх значною частиною; праву, яке забезпечує вирішальний вплив на формування складу, результати голосування та рішення органів управління суб'єкта господарювання; укладенню договорів і контрактів, які дають можливість визначати умови господарської діяльності, давати обов'язкові до виконання вказівки або

виконувати функції органу управління суб'єкта господарювання» [162]. Отже, ключовим елементом в системі відносин між учасниками господарського об'єднання є міра впливу, який вони здатні здійснювати один на одного, а також міра впливу суб'єкту, що має провідне положення в такому об'єднанні.

Міра та спосіб розподілу впливу визначається з урахуванням організаційно-правової форми господарського об'єднання, яка в свою чергу залежить від мети його створення. Саме вплив, на думку О. М. Ясиновської, визначає механізм розподілу відповідальності та характер встановлених зв'язків між учасниками господарського об'єднання. Це два ключові аспекти в питанні його припинення, оскільки вони об'єктивують характер подальших процедур, особливо якщо мова йде про припинення шляхом реорганізації [163, с. 112]. І хоча дослідниця прямо не говорить, про те, що контроль всередині господарського об'єднання, встановлений одним із його учасниками над іншими, є фактичною перешкодою на шляху трансформаційних процесів, в тому числі і процесу припинення, але такий висновок необхідно враховувати з огляду на правову природу контролю. Подолання такої протидії закладається в самих підвалинах процесу створення господарського об'єднання договірним шляхом, коли його учасники мають змогу узгодити ключові аспекти подальшого функціонування на етапі визначення стратегії діяльності та особливостей розподілу й використання ресурсів та прибутку.

Так, І. Я. Кулиняк звертає увагу, що управлінський вплив або контроль, про який зазначає О. М. Ясиновська, завдячує своїм походженням наявністю спільних економічних інтересів через які і відбувається поєднання виробничої, науково-технічної, комерційної діяльності членів об'єднання, централізація управлінських, координаційних функцій тощо [164, с. 200-203]. Такі рішення приймаються спільно та добровільно усіма учасниками господарського об'єднання, а згодом, за допомогою механізму делегування відбувається централізоване управління діяльністю всього об'єднання.

Як зазначає Н. Скопенко така централізація забезпечує повноту циклу «наука – технічні розробки – інвестиції – виробництво – збут – споживання», що є центральним елементом в системі всієї виробничо-господарської діяльності об'єднання [165, с. 46]. На нашу ж думку, тут криється найбільша проблема в питаннях припинення господарських об'єднань, оскільки не всі його учасники отримують однаковий рівень прибутку чи іншої форми економічного результату від спільної діяльності. Внесок окремих учасників господарських об'єднань є значно більший ніж в інших, а тому і їх зацікавленість у подальшому функціонуванні саме об'єднання є вищою.

За таких умов створюється ситуація, в якій окремі учасники господарського об'єднання відчують тиск, або вплив інших учасників, який обмежує правосуб'єктність останніх, але вже в штучний спосіб. З цього приводу Н. В. Гойло робить застереження, що хоча з точки зору правосуб'єктності об'єднання являє собою сукупність самостійних суб'єктів права, спільні майнові права та інтереси яких реалізує об'єднання, кожен його учасник повинен користуватися тим обсягом правосуб'єктності, який дає йому змогу на вольове рішення про вихід з такого об'єднання [166, с. 68-72]. Це надзвичайно слушне зауваження, оскільки в незалежності від характеру господарського об'єднання воно насамперед є формою тимчасової кооперації, яка повинна скінчитись за умови досягнення мети її створення. Щонайменше саме такою логікою послуговується вітчизняний законодавець.

В свою чергу Л. М. Яременко, І. М. Макарчук та О. В. Перчук йдуть далі у своїх дослідженнях, та визначають господарські об'єднання не просто як форму консолідації бізнесу, а і як особливу модель функціонування тих господарських товариств, які входять до нього. Фактично вчені кажуть про те, що така форма їх діяльності є одним із етапів їх виробничо-господарського циклу, на якому вони неспроможні досягнути максимального економічного ефекту в умовах наявних та обмежених ресурсів [167, с. 57-60]. Відповідну точку зору доцільно підтримати з декількома застереженнями:

- по-перше, необхідно погодитись, що господарські товариства, які входять до складу об'єднання не втрачають в повному обсязі своєї господарської правосуб'єктності, але частину її делегують на рівень центрального органу управління в об'єднанні;

- по-друге, їх участь в господарському об'єднанні жодним чином не може означати їх припинення чи в інший спосіб втрати своєї самостійності, з урахуванням тих обмежень та добровільних актів передачі повноважень, які передбачає відповідний організаційно-правовий статус господарського об'єднання. Це означає, що з точки зору господарського права припинення господарського товариства є окремою самостійною процедурою, яка може, але жодним чином не обов'язково, відбуватись вже в умовах вступу такого суб'єкта господарювання до господарського об'єднання. Натомість сам факт вступу в об'єднання жодним чином не свідчить про наміри припинення господарського товариства, а лише про еволюційний вибір наступного шляху розвитку;

- по-третє, припинення господарського об'єднання є самостійною процедурою і не ототожнюється із припиненням господарського товариства, що входить до його складу. Це означає, що під час створення такого об'єднання ключовим питанням є розподіл прав та обов'язків та визначення міри відповідальності перед контрагентами як новоутвореного суб'єкта господарювання, так і кожного окремого товариства, що входять до його складу. З точки зору доктрини господарського права процес припинення господарського об'єднання є окремою правовою процедурою, що підлягає самостійному регулюванню з урахуванням особливостей національного законодавства, але при цьому повинна ґрунтуватись на міжнародних принципах.

Таким чином, приходимо до висновку, що правова природа процесу припинення господарських об'єднань має самостійне походження, відрізняється від процесу припинення його учасників, але суттєво впливає на подальше їх функціонування, зокрема може стати причиною припинення

останніх, але жодним чином не може ототожнюватись із ним. За таких умов, правове регулювання припинення господарських об'єднань, слід поділити на реорганізацію та ліквідацію, оскільки результати таких процедур мають зовсім протилежні наслідки для виробничо-господарської діяльності та господарської правосуб'єктності їх учасників.

Переходячи безпосередньо до аналізу організаційно-правового забезпечення процесу припинення господарських об'єднань, зокрема шляхом реорганізації, слід насамперед звернути увагу на положення Глави 12 ГК України «Об'єднання підприємств», що втратять чинність 28 серпня 2025 року, та ст.ст. 4-10 Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб», які будуть введено в дію 28 серпня 2025 року. Це той масив правових норм, якими регулюються загальні засади відносин щодо створення, функціонування та припинення господарських об'єднань в законодавстві України.

Так, відповідно до положень ч.ч. 1, 2 ст. 118 ГК України та ч. 1 ст. 4 Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб», об'єднанням підприємств/юридичних осіб є організація, утворена у складі двох або більше підприємств/юридичних осіб з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань. Об'єднання підприємств утворюються підприємствами на добровільних засадах або за рішенням органів, які відповідно до ГК України та інших законів мають право утворювати об'єднання підприємств. В об'єднання підприємств можуть входити підприємства, утворені за законодавством інших держав, а підприємства України можуть входити в об'єднання підприємств, утворені на території інших держав [64; 154]. Аналіз окреслених положень дає підстави зробити наступні висновки.

- По-перше, господарські об'єднання з точки зору власне суб'єкту господарювання, який є їх потенційним учасником, можуть мати добровільний та примусовий характер. Добровільний характер мають об'єднання за участю суб'єктів приватного права, які мають приватний титул власності. Натомість примусовими або умовно примусовими є господарські об'єднання, що створюються за участі господарських товариств державної чи комунальної форми власності рішенням органу або органів управління такими суб'єктами. Вочевидь держава або органи місцевого самоврядування, які створюють такі господарські товариства мають всю повноту влади та управлінського впливу створити за їх рахунок або на їх базі господарські об'єднання, не змінюючи при цьому титул власності, тобто і господарське об'єднання також буде мати відповідно державну або комунальну форму власності. Цей висновок має важливе значення, оскільки проливає світло на єдність правової природи способів створення та припинення господарських об'єднань. Якщо таке об'єднання створюється за рішенням власника або уповноваженої особи, то відповідно і його припинення, зокрема шляхом реорганізації відбувається в такий же самий спосіб. Такий висновок є справедливим виключно для суб'єктів господарювання державної та/або комунальної форми власності. Враховуючи те, що створення господарського об'єднання приватного права відбувається виключно за рішенням його учасників, то саме таке рішення на етапі створення і повинно передбачати подальші шляхи розвитку та, зокрема, припинення такого об'єднання.

- По-друге, враховуючи те, що новостворений суб'єкт господарсько-правових відносин виступає в якості самостійної одиниці, не слід це ототожнювати із набуттям такого суб'єкта всім обсягом правосуб'єктності його членів. Такий висновок є хибним, оскільки втрата чи повна передача правосуб'єктності одним господарським товариством іншому є формою його припинення, про що йшла мова в попередніх розділах дослідження. Тому важливо усвідомлювати, що новостворене господарське об'єднання, хоча і виступає від імені його учасників, але поєднує в собі лише делеговані ними

елементи їх правосуб'єктності. Це також важливе застереження, оскільки в такому випадку учасники господарського об'єднання залишають за собою свободу волі на випадок прийняття рішення або про вихід зі складу учасників або про власне припинення. Натомість рішення про припинення всього об'єднання є виключним правом самого об'єднання із обов'язковим урахуванням позицій його учасників, що оформлюється в залежності від його організаційно-правового статусу.

Підтвердженням даних висновків є положення ч. 1 ст. 119 ГК України та ч. 1 ст. 5 Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб», відповідно до яких залежно від порядку заснування об'єднання підприємств/юридичних осіб можуть створюватися як господарські об'єднання або як державні чи комунальні господарські об'єднання [64; 154].

При цьому законодавець дає пряме визначення кожному із типів в ч. 2 та 4 ст. 119 ГК України:

– господарське об'єднання – об'єднання підприємств, утворене за ініціативою підприємств, незалежно від їх виду, які на добровільних засадах об'єднали свою господарську діяльність.

– державне (комунальне) господарське об'єднання – об'єднання підприємств, утворене державними (комунальними) підприємствами за рішенням Кабінету Міністрів України або, у визначених законом випадках, рішенням міністерств (інших органів, до сфери управління яких входять підприємства, що утворюють об'єднання), або рішенням компетентних органів місцевого самоврядування [64].

Зокрема в ч. 2 та 4 ст. 5 Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб»:

– господарське об'єднання – об'єднання юридичних осіб, створене за ініціативою юридичних осіб незалежно від їхнього виду, які на добровільних засадах об'єднали свою господарську діяльність.

– державне або комунальне господарське об'єднання – об'єднання юридичних осіб, створене юридичними особами, єдиним учасником (засновником) яких є держава або територіальна громада, та/або юридичними особами, у статутному капіталі яких частка держави або територіальної громади перевищує 50 відсотків, за рішенням Кабінету Міністрів України, а у визначених законом випадках - за рішенням міністерства (іншого органу, до сфери управління якого належать юридичні особи, що створюють об'єднання), або за рішенням уповноваженого органу місцевого самоврядування [154].

Тобто законодавець визначає способи створення господарських об'єднань приватної та державної (комунальної) форми власності, що в свою чергу стає передумовою для законодавчого регулювання процедури їх припинення шляхом реорганізації.

Так, відповідно до ч.ч. 3, 4 ст. 124 ГК України, припинення об'єднання підприємств відбувається в результаті його реорганізації в інше об'єднання або ліквідації. Реорганізація господарського об'єднання здійснюється за рішенням підприємств-учасників, а реорганізація державного (комунального) господарського об'єднання – за рішенням органу, що прийняв рішення про утворення об'єднання [64]. Згідно з ч.ч. 4, 5 ст. 10 Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб», припинення об'єднання юридичних осіб здійснюється в результаті його перетворення в інший вид об'єднання юридичних осіб або ліквідації. Перетворення господарського об'єднання здійснюється за рішенням юридичних осіб - учасників, а перетворення державного або комунального господарського об'єднання - за рішенням органу, що прийняв рішення про створення об'єднання [154]. Отже, доктринальні положення правової науки

стосовно характеру та правової природи способів утворення господарських підприємств знаходять своє відображення у вітчизняному законодавстві, але регулювання процедури їх припинення шляхом реорганізації є надзвичайно фрагментарним. Вочевидь сама по собі причина їх реорганізації – рішення підприємств-учасників або рішення органу, що прийняв рішення про утворення державного (комунального) господарського об'єднання – є об'єктивною правовою реальністю. На рівні законодавства згадка про це демонструє не стільки навіть фрагментарність правового регулювання, скільки надмірний формалізм законодавця у підходах до регулювання діяльності господарських об'єднань. Особливо яскраво це виглядає на тлі контрасту із положеннями Директиви ЄС 2017/1132 від 14.06.2017 року.

Що ж стосується регулювання процедури припинення шляхом реорганізації, слід наголосити на двох суттєвих недоліках:

- по-перше, вочевидь не вистачає деталізації процедур реорганізації господарських об'єднань з урахуванням диференціації їх організаційно-правових форм та особливостей побудови моделі відносин в межах внутрішньої організаційної кооперації;

- по-друге, відсутні законодавчі гарантії для контрагентів, учасників господарських об'єднань, а також їх працівників та держави в особі органів адміністрування податкових надходжень та ЄСВ на предмет врегулювання питань дотримання господарської, фінансової та іншої дисципліни. Тобто відсутні державні гарантії та законодавча регламентація питань відповідальності господарських об'єднань як єдиного суб'єкту господарювання.

Ці питання набувають підвищеної актуалізації з урахуванням положень ч. 3 ст. 119 ГК України та ч. 3 ст. 5 Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб», відповідно до яких «господарські об'єднання діють на основі установчого договору та/або статуту, який затверджується їх засновниками» [64; 154]. Фактично

законодавець визначає не тільки способи створення господарських об'єднань, але і визначає основні програмні документи (установчі акти), відповідно до яких відбувається сам процес функціонування аж до припинення. Вочевидь наявність таких двох альтернативних підходів – установчого та договірнього – створює передумови для надто низької ефективності регулювання процедур припинення господарських об'єднань шляхом реорганізації в цих двох різних випадках.

Причому, якщо дивитись на структуру ст. 119 ГК України та ст. 5 Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб», то можна зробити висновок, що логіка законодавця виходить із того, що господарські об'єднання приватної форми власності створюються на підставі установчого договору та/або статуту, в той час як державні (комунальні) господарські об'єднання мають статутний характер створення. Апелюючи до потенційних опонентів даної тези, слід звернути увагу на те, що держава чи орган місцевого самоврядування, виступаючи власником та фактичним управителем господарських товариств, які входять до складу державних (комунальних) господарських об'єднань є єдиним суб'єктом, тобто виступають однією стороною установчого процесу, а тому укладання договору неможливе. За таких обставин цілком зрозуміло, що особливості процедури припинення господарських об'єднань шляхом реорганізації визначаються в установчих документах останнього.

Що ж до господарських об'єднань приватної власності, то відмінність статутної та договірної форми є ключовими факторами, які впливають на характер, правову природу та модель відносин щодо їх припинення шляхом реорганізації, а тому потребують об'єктивно більшої уваги з боку законодавця.

Необхідно насамперед звернути увагу на сам спосіб утворення господарських об'єднань: договірний та статутний. Причому, якщо до перших законодавець відносить асоціацію та корпорацію, то статутними

типами об'єднань виступають консорціуми, концерни та холдинги. Цікавим є те, що ГК України та Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» приділяють вкрай мало уваги регулюванню питань створення, функціонування та припинення господарських об'єднань, але дещо більше такої уваги законодавець приділив в спеціальному нормативно-правовому акті – Закону України «Про холдингові компанії в Україні».

Аналіз останнього дає розуміння того, яким чином функціонує механізм господарських об'єднань статутного типу, оскільки холдинг це виключно і завжди суб'єкт господарювання, який здійснює свою діяльність виключно на підставі статуту та ще й має статус юридичної особи публічного права. Тобто простежити особливості припинення шляхом реорганізації господарських об'єднань статутного типу можна за аналогією закону, на відміну від тих, що створені на підставі установчого договору.

З іншого боку, договірні відносини детально врегульовані положеннями ЦК України, і через механізми аналогії права та закону також можна відповідні положення цивільного законодавства екстраполювати на відносини щодо припинення господарських об'єднань шляхом реорганізації.

Що стосується мети діяльності, то майже у всіх господарських об'єднань, окрім холдингу, загальна мета полягає в досягненні певних спільних економічних чи господарсько-виробничих результатів загальними зусиллями шляхом кооперації зусиль та консолідації ресурсної і виробничої бази. Натомість холдинг створюється з метою управління активами, тобто максимізація економічного результату холдингових компаній залежить виключно від їх керівництва, а не від здатності реалізовувати свою правосуб'єктність учасників такого холдингу. Для всіх інших господарських об'єднань саме від способу управління їх учасниками, міри делегування повноважень та механізму прийняття спільних рішень залежить й загальна ефективність об'єднання. Це дає важливе розуміння особливостей розподілу

відповідальності між всіма суб'єктами господарювання, що є учасниками господарських об'єднань перед власними контрагентами та перед учасниками відносин, де стороною виступає саме об'єднання.

Цей компонент уявляється нам ключовим під час реалізації процедури припинення шляхом реорганізації, в якому господарські об'єднання ставатимуть перед проблемою розподілу взятих ним зобов'язань між його учасниками. В цьому аспекті фундаментальну роль відіграватиме установчий документ (статут чи договір), який є основою утворення такого об'єднання. Причому слід наголосити на тому, що характер та повнота такого документу напряду впливатиме на спроможність учасників об'єднання виконати як власні, так і спільні зобов'язання перед третіми особами, а також перед державою.

Особливість вирішення цієї проблеми законодавець закріплює лише для холдингу, оскільки Законом України «Про холдингові компанії в Україні» прямо передбачена субсидіарна відповідальність останнього по зобов'язаннях тих суб'єктів господарювання, що входять у нього. Причому така відповідальність передбачається лише для процедури припинення господарських товариств шляхом банкрутства. Тобто законодавець створив доволі складну модель реалізації відносин в сфері припинення холдингових компаній, яка потребує значного спрощення та більшого рівня транспарентності.

Що ж стосується інших особливостей, слід звернутись до наукового дискурсу, що розгорнувся навколо проблеми управління, а отже й прийняття рішення про припинення господарських об'єднань, зокрема і шляхом реорганізації.

З іншого боку Ю. Б. Бек, І. Я. Верес, А. А. Герц звертають увагу на необхідність класифікувати господарські об'єднання не лише за способом створення, але і залежно від їхньої організаційно-правової форми, на: державні, недержавні, змішані. [168, с. 68]. Але подібна класифікація, з точки зору предмету даного дослідження не має великого значення, оскільки

об'єктивним є той факт, що державні (комунальні) господарські об'єднання припиняються за рішенням власника або за рішенням суду. Останній спосіб припинення є до речі справедливим і до всіх інших типів та видів господарських об'єднань.

Коректність даної тези доцільно продемонструвати на прикладі Державного концерну «Ядерне паливо». Так, відповідно до його Статуту, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2008 № 841 припинення діяльності Концерну здійснюється шляхом його реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації за рішенням Кабінету Міністрів України, а у випадках, передбачених законом, - за рішенням суду. Припинення діяльності Концерну шляхом реорганізації або ліквідації здійснюється відповідно до закону комісією з припинення (комісією з реорганізації, ліквідаційною комісією), призначеною Кабінетом Міністрів України, а в разі припинення діяльності Концерну за рішенням суду – комісією, утвореною відповідно до його рішення. Комісія з припинення (комісія з реорганізації, ліквідаційна комісія) здійснює в установленому законодавством порядку заходи з припинення діяльності Концерну [169]. Даний нормативно-правовий акт є типовим для усіх державних концернів, оскільки держава функціонує за принципом тотожності правових процедур, тому усі суб'єкти господарювання державної форми власності, які мають однакову організаційно-правову форму не можуть функціонувати в різні способи.

Отже, припинення шляхом реорганізації державних (комунальних) господарських об'єднань статутного типу відбувається в спосіб передбачений їх статутом за рішенням власника або суду. В процесі реорганізації створюється відповідна комісія з припинення, на яку покладається організаційно-розпорядчі та господарсько-виробничі функції в процесі такої реорганізації.

Єдиний ключовий аспект, на який необхідно звернути увагу є відповідальність таких господарських об'єднань перед їх контрагентами.

Цілком логічним є висновок про те, що державний концерн відповідає за своїми зобов'язаннями всім належним йому майном, на яке згідно із законодавством може бути звернено стягнення. Натомість виникає питання про субсидіарну відповідальність держави за зобов'язаннями такого концерну у випадку, якщо їх обсяг перевищує наявне майно останнього. Дане питання не має єдиної відповіді, оскільки на сьогодні судова практика в цій сфері відсутня через відсутність процедур припинення шляхом реорганізації чи ліквідації державних концернів чи консорціумів, а існуюче законодавство не дає прямої відповіді на питання розподілу зобов'язань після припинення такого суб'єкту господарювання. На наше глибоке переконання, подібний недолік потребує виправлення шляхом внесення відповідних змін в ГК України та в Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» в частині недопустимості притягнення органу управління державними концернами чи консорціумами до субсидіарної господарської відповідальності за зобов'язаннями останніх. В цьому механізмі криється багато корупційних ризиків, а також можуть бути реалізовані схеми доступу до активів держави через штучне доведення до банкрутства державних (комунальних) господарських об'єднань. Таким чином, доцільно доповнити частину 5 статті 119 ГК України абзацом другим та частину 5 статті 5 Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» абзацом другим наступного змісту:

«Державне (комунальне) господарське об'єднання відповідає за своїми зобов'язаннями всім належним йому майном, на яке згідно із законодавством може бути звернено стягнення. Органи, до сфери управління яких входять підприємства, що утворюють об'єднання, в тому числі органи державної влади та/або місцевого самоврядування за рішенням яких створені державні (комунальні) господарські об'єднання не відповідають своїм майном за

зобов'язаннями таких господарських організацій або господарських товариств, які входять до складу таких об'єднань».

На наше переконання, в такий спосіб найбільш ефективним є вирішення проблеми транспарентності в питаннях господарсько-правової відповідальності аналізованої категорії господарських об'єднань в процесі їх припинення, зокрема і шляхом реорганізації.

На подібний приклад, але вже щодо концерну звертає увагу Ю. М. Юркевич. Так, на прикладі освітньо-наукового об'єднання «Дніпровський консорціум університетів» [170] вчений звертає увагу на ту обставину, що відповідно до його статуту припинення консорціуму відбувається або за рішенням конференції, тобто представників учасників, які його створили, або за рішенням власників учасників консорціуму, або за рішенням суду. І хоча консорціум має менший рівень централізації, а його діяльність забезпечується виключно в межах ресурсів переданих учасниками для досягнення встановлених цілей, питання його припинення часто є важливим з точки зору подальшого функціонування саме його учасників. Таке функціонування передбачає в подальшому повну реалізацію господарської правосуб'єктності з отриманням додаткових економічних або інших результатів через досягнення спільної мети консорціуму [171, с. 182]. Тобто фактичним суб'єктом прийняття рішень про припинення консорціуму також є орган управління чи орган до сфери відання якого належать учасники такого консорціуму.

Натомість дещо іншою є ситуація із припиненням шляхом реорганізації господарських об'єднань договірною типу. За загальними правилами договірною права питання створення та припинення будь-якого цивільно- чи господарсько-правового утворення, феномену тощо, особливо колективного типу, є установчо-організаційним елементом діяльності такого утворення. Але питання законодавчого регулювання процедур, пов'язаних із прийняттям установчого договору господарського об'єднання позбавлені детальної уваги

законодавця, що викликає питання стосовно характеру рішення про припинення.

Вочевидь, якщо брати до уваги імператив, встановлений ч. 4 ст. 121 ГК України стосовно того, що «рішення про утворення об'єднання підприємств (установчий договір) та статут об'єднання погоджуються з Антимонопольним комітетом України в порядку, встановленому законодавством» [64], то виникає питання відносно повноти положення, викладеного в ч. 4 ст. 124 ГК України, яка визначає, що реорганізація господарського об'єднання здійснюється за рішенням підприємств-учасників. Тобто процедури створення та припинення шляхом реорганізації мають різні ступені залученості Антимонопольного комітету України (далі – АМКУ), що означає відсутність контролю держави за процесами припинення господарських об'єднань, в той час як на етапі їх створення такий контроль існує. На наше переконання, це суттєвий недолік законодавчого регулювання, оскільки внаслідок реорганізації господарське об'єднання не зникає, а лише трансформується в іншу форму з іншими установчими документами, в даному випадку – договором. Це може суттєво загрожувати розвитку ринкової конкуренції, оскільки в такий спосіб може бути створена чи сформована монополія.

Таким чином, наголошуємо на необхідності доповнити частину 4 статті 124 абзацом другим наступного змісту:

«Рішення про реорганізацію об'єднання підприємств та зміни до установчого договору/статуту реорганізованого об'єднання або прийняті нової редакції установчого договору/статуту погоджуються з Антимонопольним комітетом України в порядку, встановленому законодавством. Про будь-які зміни та доповнення до установчого договору об'єднання підприємств, які стосуються його діяльності повідомляється Антимонопольний комітет України, який наділяється правом оскарження таких змін, у встановленому законом порядку, якщо вони порушують принципи конкурентної поведінки або загрожують створенням монополій».

В такий спосіб пропонується мінімізувати ризики пов'язані із штучним створенням монополій шляхом реорганізації господарських об'єднань, а також підвищити рівень контрольно-наглядової функції держави з метою усунення ризиків, пов'язаних із штучною мінімізацією розміру обов'язкових платежів (платежів та зборів) шляхом укриття реальних фінансових відносин між господарськими товариствами, маскуючи їх відносинами внутрішньо організаційного характеру в господарських об'єднаннях.

3.2. Правове регулювання припинення господарських об'єднань шляхом ліквідації за законодавством України

Процедура припинення господарських об'єднань шляхом ліквідації є надзвичайно складним комплексом організаційно-правових дій та заходів, що має велике значення для подальшої юридичної долі учасників такого об'єднання, а також для його контрагентів, ринкової ситуації, а в деяких випадках, для всієї економічної системи держави. Саме тому повне припинення господарських об'єднань, їх вихід з ринку повинно регулюватись значно детальніше на законодавчому рівні та притягувати більшої уваги контрольно-наглядових органів держави. Останнє, зокрема пояснюється тим, що дуже часто через кооперацію та подальшу ліквідацію об'єднань господарських товариств відбувається ухилення його учасників від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів, а також вивід фінансових ресурсів з одного ринку на інший, або ж взагалі – вивід фінансових ресурсів із економіки держави.

Тому проблематику припинення господарських об'єднань шляхом ліквідації необхідно досліджувати з урахуванням наступних застережень:

– по-перше, увага повинна приділятися способу прийняття рішення про припинення такого об'єднання. Детермінація та алгоритмізація таких процедур з їх законодавчим закріпленням суттєво зменшує ризики тіньових

дій, а також підвищуватиме рівень транспарентності під час розподілу відповідальності за зобов'язаннями перед контрагентами такого об'єднання;

- по-друге, процедура припинення повинна мати настільки чітку регламентацію на законодавчому рівні, щоб уникнути затяжних та складних судових процесів із розв'язання спорів, що виникатимуть між учасниками такого об'єднання поміж собою, а також із контрагентами та контрольно-наглядовими органами;

- по-третє, особлива увага повинна приділятися ліквідації господарських об'єднань в процедурі банкрутства, що створює самостійну окрему модель господарсько-правових відносин, яка регулюється спеціальним законодавством в сфері банкрутства. Важливість цієї процедури полягає в тому, що вона спрямована на максимальний захист прав та інтересів кредиторів, через що у випадку, наприклад, із ліквідацією державних (комунальних) господарських об'єднань може бути нанесено шкода державі або територіальній громаді через втрату активів в судовому порядку.

Загалом, доцільно акцентувати головну увагу не стільки на самій процедурі припинення, скільки на трьох ключових аспектах: спосіб прийняття рішення про припинення шляхом ліквідації; гарантування дотримання зобов'язань перед третіми особами та державою; подальшою долею учасників господарського об'єднання, що припиняється. Ці елементи моделі відносин з припинення не мають чіткого регулювання на законодавчому рівні, оскільки ГК України та Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб», як і у випадку з реорганізацією господарських об'єднань мають доволі фрагментарний характер та позбавлені системності.

Частково слід застосовувати аналогію закону чи права, при вирішенні проблем тотожних процесу припинення господарських товариств, але частково необхідно запропонувати нові підходи та вирішення для створення

більш усталеної правореалізаційної та правозастосовної практики в аналізованих питаннях.

Проблематика припинення господарських об'єднань шляхом ліквідації має ще й тому таку актуальність, оскільки законодавець закріплює, з одного боку, унітарну юридичну правосуб'єктність для кожного окремого об'єднання в незалежності від його типу. З іншого ж – законодавець наділив деякі з організаційно-правових форм ознаками, які жодним чином не виділяють їх серед інших. Відповідно до ч. 4 ст. 118 ГК України, об'єднання підприємств є юридичною особою [64]. Згідно з ч. 3 ст. 4 Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб», об'єднання юридичних осіб є юридичною особою [154]. Це означає, що з точки зору припинення шляхом ліквідації вони розглядаються в такій же якості, як і будь-яке товариство, що також є єдиним суб'єктом з точки зору правосуб'єктності. Ми не говоримо про унітарність чи складність у розумінні положень ЦК України, а наголошуємо на самостійності та повній суб'єктності господарських об'єднань.

Натомість О. В. Ясиновська акцентує увагу, що за задумом законодавця, асоціація має своєю ознакою «постійну координацію», хоча у визначенні поняття об'єднання підприємств, що міститься в ч. 1 ст. 118 ГК України координація діяльності є безпосередньою метою створення їх усіх. Представництво інтересів підприємств у державних органах також не можна вважати особливою ознакою асоціації та концерну, оскільки зовсім не зрозуміло, чому таке право не може належати корпорації чи консорціуму. Так само і поділ господарських об'єднань на «договірні» та «статутні», яке має місце в ст. 120 ГК України, є незрозумілим критерієм ні поділу, ні особливості їх статусу [163, с. 112-115]. Частково дану дискусію можна підтримати тим аргументом, що будь-яка юридична особа повинна мати свої установчі документи, причому традиційно ними виступають саме такі статuti. Більше того, не має відповіді на питання чи є необхідним статут для

господарських об'єднань, які утворені договором? Законодавець ніби оминає дане питання, але тоді виникає інше питання: яким самим чином визначаються обсяг повноважень та власне сама структура органів управління?

Якщо вони визначаються в договірній формі, тоді, виходячи із природи договірного права саме ті сторони, що його уклали мають найвищий управлінський вплив та визначальну роль в діяльності самого господарського об'єднання, що дозволяє різним його структурним одиницям та навіть самим учасникам апелювати до такого центру прийняття рішень при виникненні спірних ситуацій. Це, в свою чергу, нівелює роль самих органів управління, оскільки ті ж самі рішення щодо господарського управління також можуть бути оскаржені поза структурою господарського об'єднання.

Тут слід навести точки зору В. В. Петрини, відповідно до якої є потенційно правильним надати організаційно-правовим формам господарських об'єднань значення, які вони мають у міжнародному праві [172, с. 140]. Значно більшої критики ст. 120 ГК України зазнає з боку Д. М. Опришко, яка зазначає, що видається логічним взагалі виключити слова «статутний» і «договірний» із тексту вказаної статті, тим самим надавши можливість засновникам господарських об'єднань вибирати найбільш відповідну організаційно-правову форму в кожному конкретному випадку, не залежачи від імперативу закладеному законодавцем щодо того, що їх організаційно-правова форма є похідною від мети їх створення [173, с. 47-48]. Дана точка зору має відповідне логічне обґрунтування та доцільність, оскільки мета створення фактично стає ідентифікатором і організаційно-правової форми, і характеру подальшої діяльності господарського об'єднання, нівелюючи при цьому ті положення, що визначають їх учасники в установчих документах.

Тому логічним вбачається і позиція С. В. Войтко, О. А. Гавриш та інших стосовно того, що формування господарського законодавства України має одну негативну тенденцію – копіювання іноземних понять і конструкцій

без урахування реалій вітчизняних традицій та економіко-правових особливостей, що заважає їх ефективному правовому регулюванню. Отже, варто досліджувати не назви організаційно-правових форм, а їх внутрішній зміст, структуру, будову та особливості реалізації господарської правосуб'єктності [174, с. 114-115]. З точки зору ліквідації господарських об'єднань ця теза є ключовою, оскільки вона виводить на перший план не аморфні, важко детермінуючі ознаки, а саму правосуб'єктність господарських об'єднань, як юридичної особи, що і визначає характер управління ними.

Наголошуємо, що саме характер управління є визначальним для пошуку найбільш ефективних механізмів організаційно-правового забезпечення процедури припинення господарських об'єднань шляхом їх ліквідації. Це пояснюється двома ключовими аспектами, які жодним чином не можуть бути притаманні для підприємницьких товариств, а отже вимагають й інших підходів самого законодавця до врегулювання процедур ліквідації господарських об'єднань в спосіб, який повинен мати власну особливість з урахуванням базових принципів та засад закладених Кодексом України з процедур банкрутства:

- по-перше, механізм ухвалення рішення про припинення шляхом ліквідації та відповідальність суб'єкту, органу чи іншого учасника господарського об'єднання, який таке рішення приймає;

- по-друге, доля учасників господарських об'єднань, що ліквідуються з урахуванням вирішення питання із відповідальністю такого об'єднання за власними зобов'язаннями перед третіми особами та державою і подальший розподіл його майна, активів між учасниками.

Ці дві тези є ключовими з урахуванням тих невдалий, на наш погляд, норм, які заклав законодавець в ГК України та Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб». Перша стосується положень ч. 5 ст. 122 ГК України та ч. 5 ст. 8 Закону України

«Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб», де передбачена можливість доручення здійснення управління поточною діяльністю об'єднання підприємств/юридичних осіб адміністрації одного з підприємств/юридичних осіб, щоправда на умовах, передбачених установчими документами відповідного господарського об'єднання [64; 154]. Дана норма доволі складно уявляється в концепції господарського об'єднання як юридичної особи. Друга ж стосується положень ч. 4 ст. 123 ГК України та ч. 4 ст. 9 Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб», які також позбавлені однозначності, закріплюючи правило про те, що об'єднання підприємств/юридичних осіб не відповідає за зобов'язаннями його учасників, а підприємства/юридичні особи-учасники не відповідають за зобов'язаннями об'єднання, якщо інше не передбачено установчим договором або статутом об'єднання [64; 154]. Подібні норми, на наше переконання, уніфікують підходи законодавця до регулювання діяльності господарських об'єднань, і без спеціального закону суттєво ускладнюють процедуру їх ліквідації.

Власне відповідний проєкт, а саме – проєкт Закону України «Про господарські об'єднання» від 27.08.2010 р. № 7057 вже давно знаходиться на розгляді у Верховній Раді України. Він, зокрема, передбачає: визначити поняття господарського об'єднання, та їх види; врегулювати порядок утворення господарського об'єднання; встановити права та обов'язки учасників господарського об'єднання; визначити органи управління господарського об'єднання, їх повноваження, порядок утворення та прийняття рішень; встановити правовий режим майна господарського об'єднання; визначити умови та підстави виходу учасника із господарського об'єднання; врегулювати порядок припинення господарського об'єднання; встановити особливості утворення, діяльності, припинення та управління державного господарського об'єднання.

Проект Закону містить різні підходи до врегулювання діяльності державних і комунальних господарських об'єднань та господарських об'єднань, створених суб'єктами господарювання, заснованими на приватній власності. Крім того, передбачається можливість утворення так званих «змішаних» господарських об'єднань, тобто таких, що утворені за участю державних суб'єктів господарювання та суб'єктів господарювання інших форм власності. Однак, щодо припинення господарських об'єднань шляхом ліквідації, то вказаний законопроект фактично дублює положення ст. 124 ГК України без жодної алгоритмізації чи деталізації процедури [175]. На що необхідно звернути увагу з метою подальшої оптимізації та уточнення положень сучасного вітчизняного законодавства в частині припинення шляхом ліквідації господарських об'єднань, так це на спеціальний суб'єкт їх управління, який пропонує запровадити законодавець – Рада учасників господарського об'єднання. Саме ця Рада і повинна приймати рішення про припинення шляхом ліквідації господарських об'єднань.

Наразі таке рішення, відповідно до законодавства приймається органами управління господарських об'єднань, які є тотожними і за назвою, і за повноваженнями до відповідних органів господарських товариств. Так, дійсно Ю. М. Юркевич вказує, що статутні господарські об'єднання мають вищі органи управління та утворюють виконавчі органи, передбачені статутом, наділяючи при цьому такий вищий орган об'єднання наступними повноваженнями: затвердження статуту та змін до нього; вирішення питання про прийняття в господарське об'єднання нових учасників та виключення учасників з його складу; утворення виконавчих органів; вирішення фінансових та інших питань відповідно до установчих документів господарського об'єднання; прийняття рішення про припинення такого об'єднання [171, с. 182-183]. Але необхідно зауважити на тому, що таке твердження є справедливим лише для статутних господарських об'єднань, оскільки ті, що функціонують на підставі договору припиняються в такий же спосіб, в який і створюються – рішенням учасників.

Однак, як вказує А. І. Шпомер, питання про прийняття такого рішення після створення господарського об'єднання суперечить концепції господарської правосуб'єктності, оскільки при створенні господарського об'єднання, його учасники – господарські товариства – делегують установчу функцію новому суб'єкту господарювання. На думку дослідника, це означає, що у випадку, якщо установчим договором прямо не передбачено спосіб, момент чи механізм припинення господарського об'єднання шляхом ліквідації, то приймати таке рішення органи його управління не можуть [176, с. 178-180].

Дійсно, ГК України та Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» чітко передбачають, що підприємства/юридичні особи – учасники господарського об'єднання – зберігають статус юридичної особи незалежно від організаційно-правової форми об'єднання, і на них поширюється дія законів України щодо регулювання діяльності юридичних осіб. Однак, беручи до уваги тимчасовий характер діяльності господарських об'єднань, слід наголосити на тому, що після їх ліквідації учасники таких об'єднань будуть мати зовсім інше ринкове, майнове та, можливо, юридичне становище, ніж те, яке вони мали до вступу в об'єднання. Тому слушною є позиція Міністерства економіки України стосовно того, що господарське об'єднання лише консолідовано представляє інтереси своїх учасників без заміщення функцій здійснення господарської діяльності від власного імені, надаючи можливість для більшої кооперації та реалізації власного економічного потенціалу всім учасникам об'єднання [177]. На нашу думку, це означає, що рішення про припинення господарського об'єднання шляхом ліквідації не може приймати жоден із органів його управління на відміну від рішення про його припинення шляхом реорганізації. Це б означало примусову зупинку господарської діяльності його учасників, яку вони розпочали, перебуваючи у складі господарського об'єднання та у кооперації із іншими його учасниками.

Слід наголосити, натомість, що нами сприймається як однозначна позиція стосовно того, що припинення господарського об'єднання можливе в примусовому порядку, але, як і у випадку із реорганізацією, за рішенням відповідного контролюючого органу у випадку порушення таким об'єднанням умов чи вимог чинного законодавства до своєї діяльності.

Цікавою, на наш погляд, є позиція викладена в роботах І. І. Криштопи, стосовно того, що господарська діяльність інтегрованих структур бізнесу, якими є господарські об'єднання за своєю сутністю, є сукупною підприємницькою діяльністю, що здійснюється ними сумісно (узгоджено), і охоплюється поняттям «об'єднаний бізнес». Саме поняття «об'єднаний бізнес» є властивою ознакою функціонування інтегрованих структур бізнесу, що найкращим чином характеризує складність такої діяльності, і потребує особливого підходу до стратегічного управління нею, бо поєднує окремих її учасників в органічне ціле [178, с. 87-91]. Тобто дослідник ставить категорію «об'єднаний бізнес» в центр проблематики функціонування господарських об'єднань, що екстраполює на неї критерій «об'єднання зусиль різних суб'єктів господарювання» в значно більшій мірі, ніж критерій ідентифікації господарського об'єднання як єдиної юридичної особи.

Це дає нам змогу розкрити організаційну складність управління діяльністю інтегрованих структур, якими є господарські об'єднання, через просте поєднання виробничих та економічних можливостей без акцентування на питанні концентрації повноважень. Так, дійсно, повноваження делегуються і частково концентруються, але повноваження насамперед та головним чином, які стосуються досягнення економічних цілей існування такого об'єднання, а не установчих. Вся установча функція зводиться до створення господарського об'єднання.

На законодавчому рівні об'єднання підприємств, що ведуть асоційований бізнес, не мають можливості користуватись тим обсягом повноважень та опцій, що їх мають відповідні структури в західних країнах. Усе різноманіття назв форм об'єднання підприємств є проявом розходжень в

етимологічному походженні цих термінів, що пояснюється їхнім історичним розвитком (і відповідно назвою) у різних країнах, умовами, на яких здійснюється те або інше об'єднання, цілями, які переслідують господарські товариства в разі об'єднання. Межа між всіма формами господарського об'єднання підприємств достатньо розпливчата, оскільки основу процесу об'єднання багатьох капіталів в один складає акціонерний (пайовий) капітал [160, с. 118], який отримав відповідне організаційно-правове закріплення у вітчизняному законодавстві у вигляді акціонерного товариства. Відповідно всі інші, окрім холдингу, види господарських об'єднань не мають чіткої детермінації, що і породжує вказані нами вище недоліки в процесі їх припинення шляхом ліквідації, і які потребують усунення. Наголошуємо, що господарська діяльність об'єднаних підприємств є сукупною підприємницькою діяльністю, що здійснюється ними взаємоузгоджено. Відтак і рішення щодо їх ліквідації повинно прийматись виключно учасниками такого об'єднання.

Звертає на себе увагу неоднозначність позиції законодавця, який зазначає, що відповідно до ч. 5 ст. 124 ГК України та ч. 6 ст. 10 Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб», ліквідація господарського об'єднання здійснюється за рішенням підприємств/юридичних осіб - учасників, а ліквідація державного (комунального) об'єднання – за рішенням органу, що прийняв рішення про утворення об'єднання. Майно, що залишилося після ліквідації об'єднання, розподіляється між учасниками згідно з установчим документом об'єднання підприємств/юридичних осіб [64; 154]. Дані норми, вважаємо, не є цілісними. Так, якщо, законодавець зауважує на тому, що ліквідація господарського об'єднання здійснюється за рішенням підприємств/юридичних осіб - учасників, то яким же чином вона може відбуватись в такий же спосіб, в який і ліквідація господарського товариства, де таке рішення приймає його

власник. У господарського об'єднання не має власника, а є лише учасники, які мають зовсім інший статус, ніж власники.

Таким чином, законодавець суперечить собі, визнаючи господарське об'єднання з одного боку як унікальну форму ведення господарської діяльності, яка можлива виключно за рахунок об'єднання інших суб'єктів господарювання. З іншого ж, він намагається спростити деякі процедурні моменти, порівнюючи такі об'єднання фактично за статусом з їх учасниками, а формально, уникаючи питання деталізації процедур припинення перших шляхом волевиявлення других. Тобто ліквідація господарського об'єднання у спосіб передбачений законодавцем не можлива не тільки тому, що вони не мають власників, а і тому, що при їх ліквідації повинна вирішуватись доля не тільки майна та активів, але і власне юридичної долі учасників такого об'єднання. Причому остання норма, відповідно до якої майно, що залишилося після ліквідації об'єднання, розподіляється між учасниками згідно зі статутом об'єднання підприємств чи договором також свідчить про фрагментарність підходу законодавця, оскільки дає можливість зробити висновок, що ті господарські об'єднання, які створені відповідно до договору, не мають статуту. Це суттєво обмежує право таких об'єднань на врегулювання всіх аспектів своєї діяльності, якраз у спосіб, передбачений для господарських товариств – тобто шляхом розробки та прийняття статуту.

Законодавець уникає вирішення й іншої проблеми – забезпечення прав та інтересів кредиторів господарського об'єднання, яке ліквідується, але позбавлено можливості виконати свої зобов'язання перед ними. Тобто, якщо буквально розуміти норму ч. 5 ст. 124 ГК України та ч. 6 ст. 10 Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб», то ліквідація господарського товариства, як аналогія до ліквідації господарського об'єднання, у випадку його неспроможності виконати свої зобов'язання здійснюється у встановлений КУзПБ спосіб за участю господарського суду та спеціального суб'єкту – арбітражного керуючого.

Причому процедури, які визначені в КУзПБ та застосовуються до господарського товариства, наприклад, розпорядження майном та санація, не можуть бути застосовані до господарського об'єднання, оскільки прямо суперечитимуть положенню ст.ст. 118-123 ГК України, а також ст.ст. 4-9 Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» щодо недопустимості обмеження в будь-який спосіб правосуб'єктності господарських товариств, які є учасниками відповідних господарських об'єднань. Натомість і санація, і розпорядження майном передбачають певні обмеження органів управління банкрутом, а також – обмеження свободи розпорядження ним своїми активами. Враховуючи положення про те, що мета створення господарських об'єднань є тимчасове досягнення певних цілей для чого його учасниками передається, а не відчужується чи в інший спосіб змінює форму власності, майно та активи, то обмеження свободи розпорядження ними під час процедури банкрутства господарських об'єднань напряду обмежуватиме і майнові права того з його учасників, якому ці активи належало до його створення.

Всі ці проблеми потребують вирішення на законодавчому рівні з урахуванням тих особливостей, які нами не заперечуються та вже визначені на рівні законодавства.

Вбачається, що холдингова компанія, оскільки вона є юридичною особою в розумінні юридичної особи для господарського товариства, ліквідується у спосіб передбачений окремо і ГК України, і спеціальним законодавчим актом Законом України «Про холдингові компанії в Україні», і власне положеннями КУзПБ, тотожними для процедури ліквідації господарського товариства у формі акціонерного товариства.

Власне процедура ліквідації холдингових компаній теж потребує більш чіткої детермінації, оскільки характер їх діяльності має потенційні ризики для економічної системи держави. Так, Я. О. Менів вказує, що поява холдингових компаній в Україні зумовлена низкою причин економічного

характеру, а також необхідністю модифікації старої моделі вертикального управління державними підприємствами на засадах ринкової економіки та загальною тенденцією країни з перехідною економікою до високої концентрації капіталів. Як правило, мотивами створення холдингових компаній серед господарських організацій великого бізнесу є консолідація значних коштів, що дозволяє полегшити проведення деяких бізнесових процесів фірми; консолідація діяльності групи підприємств з метою зменшення податкових платежів, що досягається шляхом укладення угод між підприємствами, відповідно до яких їх прибутки чи збитки переводяться безпосередньо до головної компанії, що дає можливість враховувати збитки одного підприємства та прибутки іншого для сплати податків з решти частини прибутку [179, с. 158-161]. Тобто їх зникнення внаслідок ліквідації може негативно вплинути на обсяги податкових надходжень та суттєво деформувати ринок праці. А ліквідація холдингових компаній без урахування інтересів кредиторів може спричинити ланцюгову реакцію втрати платоспроможності великою кількістю суб'єктів господарювання.

Тому Н. Р. Мартинюк і говорить про те, що сучасні об'єднання підприємств холдингового типу великого бізнесу, що за ступенем консолідації активів, кількісними та якісними показниками їх питомої ваги в масштабі економіки України як такої потребують більш чіткого законодавчого врегулювання. Створення таких груп у сфері господарювання ґрунтується на використанні диспозитивності правового регулювання відносин організації господарської діяльності такої форми [180, с. 151-152]. Слід погодитись із тезою про те, що така диспозитивність не повинна існувати у питаннях захисту прав кредиторів.

Таку ж думку поділяє і Д. В. Задихайло, який стверджує, що суттєві недоліки законодавства дозволяють холдинговим компаніям, реалізовувати окремі економічні стратегії. Наприклад, це трансфертне ціноутворення, створення офшорних центрів прибутку тощо. Крім того, недосконале правове регулювання діяльності великих суб'єктів господарювання призводить до

зниження ефективності, а іноді до унеможливлення контролю за їх діяльністю. Крім того, на практиці це призводить до тінізації діяльності організацій великого бізнесу. А Закон України «Про холдингові компанії України» має своїм основним призначенням створення правової форми функціонування державних холдингових компаній [181, с. 53-55]. Таким чином, погоджуючись із позицією про те, що процедура ліквідації холдингової компанії потребує більш чіткої детермінації, вважаємо за необхідним викласти ст. 10 вказаного вище Закону в наступній редакції:

«Стаття 10. Ліквідація холдингової компанії

1. Ліквідація холдингової компанії здійснюється у разі:

ліквідації всіх корпоративних підприємств холдингової компанії та залишення у статутному капіталі холдингової компанії холдингового корпоративного пакета акцій (часток, паїв) тільки одного корпоративного підприємства;

скасування відповідним органом Антимонопольного комітету України або Кабінетом Міністрів України дозволу на концентрацію, узгоджені дії суб'єктів господарювання;

прийняття загальними зборами акціонерів холдингової компанії рішення про її ліквідацію;

в порядку передбачену Кодексом України з процедур банкрутства у випадку неспроможності холдингової компанії виконати свої грошові зобов'язання, строк виконання яких настав.

2. Ліквідація холдингової компанії за рішенням загальних зборів акціонерів холдингової компанії відбувається відповідно до положень Господарського та Цивільного кодексу України.

У випадку, якщо холдингова компанія під час припинення за рішенням загальних зборів акціонерів неспроможна виконати свої грошові зобов'язання, строк виконання яких настав, або який настає у зв'язку із прийняттям зборами акціонерів рішення про ліквідацію, ліквідація

холдингової компанії відбувається відповідно до положень передбачених Кодексом України з процедур банкрутства для ліквідації юридичної особи.».

В такий спосіб ми не ускладнюватимемо законодавчого регулювання ліквідації аналізованого типу об'єднань підприємств, але суттєво детермінуємо його шляхом імперативного закріплення законодавчо визначеної КУЗПБ процедур ліквідації юридичної особи і для холдингової компанії.

Що ж стосується інших господарських об'єднань створених як асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, слід зауважити на необхідності детермінації процедури їх ліквідації шляхом запровадження окремої особливої процедури ліквідації в КУЗПБ. Але перед цим необхідно внести певні зміни в ч. 5 ст. 124 ГК України, виклавши її в такій редакції:

«5. Ліквідація господарського об'єднання провадиться за рішенням підприємств-учасників, а ліквідація державного (комунального) об'єднання – за рішенням органу, що прийняв рішення про утворення об'єднання. Ліквідація об'єднання підприємств здійснюється в порядку, встановленому цим Кодексом, з особливостями, передбаченими Кодексом України з процедур банкрутства. Захист прав та інтересів кредиторів господарського об'єднання, яке ліквідується відбувається із залученням органу, ким було погоджено рішення про утворення об'єднання підприємств (установчий договір) та статут об'єднання. Майно, що залишилося після ліквідації об'єднання та погашення заборгованості перед кредиторами та іншими особами, які мають до такого об'єднання грошові вимоги, розподіляється між учасниками згідно зі статутом об'єднання підприємств чи договором.».

Зокрема потребує внесення змін в ч. 6 ст. 10 Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб», виклавши її в наступній редакції:

«6. Ліквідація господарського об'єднання здійснюється за рішенням юридичних осіб - учасників, а ліквідація державного або комунального

об'єднання – за рішенням органу, що прийняв рішення про створення об'єднання. Ліквідація господарського об'єднання здійснюється в порядку, встановленому цим Законом, з особливостями, передбаченими Кодексом України з процедур банкрутства. Захист прав та інтересів кредиторів господарського об'єднання, яке ліквідується відбувається із залученням Антимонопольного комітету України. Майно, що залишилося після ліквідації об'єднання та погашення заборгованості перед кредиторами та іншими особами, які мають до такого об'єднання грошові вимоги, розподіляється між учасниками згідно з установчим документом об'єднання юридичних осіб.».

В такий спосіб ми імплементуємо фактично бланкетну норму в ГК України та Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб», з метою визначення того нормативно-правового акту, яким регулюватиметься процедура ліквідації господарських об'єднань. Натомість важливим є залучення АМКУ в якості певного гаранту захисту прав кредиторів господарських об'єднань, що ліквідуються. Логіка полягає в тому, що законодавець визначив в ГК України АМКУ тим органом, який погоджує, а фактично, дозволяє створення господарського об'єднання, оцінюючи ризики від його діяльності для ринку та економіки країни на підставі вивчених та проаналізованих установчих документів, установчих договорів, статуту тощо. Тобто АМКУ повинен нести відповідальність за дозвіл, який ним надається та за погодження, яке він дає під час створення господарського об'єднання. До того ж АМКУ є державною інституцією, що дасть змогу державі прийняти участь в реалізації власних гарантій невідворотності виконання господарських зобов'язань, зокрема під час ліквідації суб'єкту господарювання.

Що ж стосується КУЗПБ, то його пропонується доповнити статтею 96-1 наступного змісту:

«Стаття 96-1. Особливості банкрутства господарського об'єднання створеного у формі асоціації, корпорації, консорціуму або концерну.

1. До господарського об'єднання створеного у формі асоціації, корпорації, консорціуму або концерну, у випадку визнання такої юридичної особи банкрутом у розумінні цього Кодексу, застосовується лише процедура ліквідації.

2. Ліквідація державного (комунального) господарського об'єднання відбувається у спосіб та в порядку визначеному статтею 96 цього Кодексу.

3. Ліквідація господарського об'єднання, до складу якого входять банки відбувається в спосіб та порядок визначений для ліквідації банків Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб».

4. Арбітражний керуючий у справі про банкрутство господарського об'єднання, до складу якого входять учасники ринку фінансових послуг повинен скласти іспит за програмою підготовки арбітражних керуючих у справах про банкрутство небанківських фінансових установ.

5. Рішення про ліквідацію господарського об'єднання приймається Радою учасників господарського об'єднання, до складу якої входять керівники учасників господарського об'єднання, із подальшим зверненням до господарського суду в порядку передбаченому статтею 34 цього Кодексу або за зверненням кредиторів такого господарського об'єднання, у випадку неспроможності виконати свої грошові зобов'язання, строк виконання яких настав.

6. Після прийняття відповідного рішення судом для господарського об'єднання настають наслідки передбачені статтею 59 цього Кодексу з урахуванням наступних особливостей:

арбітражний керуючий складає реєстр всього майна господарського об'єднання шляхом проведення інвентаризації за участі осіб, призначених Радою учасників господарського об'єднання;

за результатами складання такого реєстру арбітражний керуючий надає першочергове право на викуп майна за ринковою ціною, визначеною відповідним звітом про оцінку, тому учаснику господарського об'єднання, який його передав під час входження до складу такого об'єднання;

у випадку відмови такого учасника господарського об'єднання про першочерговий викуп майна, його реалізація відбувається за загальними правилами встановленими цим Кодексом.

7. У випадку, якщо статутом та/або установчим договором господарського об'єднання передбачено, що підприємства-учасники відповідають за зобов'язаннями об'єднання, арбітражний керуючий складає реєстр кредиторських вимог господарського об'єднання та пропонує учасникам погасити кредиторські вимоги кредиторів за власною ініціативою або укласти договір про заміну сторони зобов'язання, замінивши собою господарське об'єднання.

У випадку, якщо такого добровільного погашення не відбувається або не відбувається добровільної заміни сторони зобов'язання, арбітражний керуючий погашає кредиторські вимоги господарського об'єднання в першу чергу за рахунок реалізації його майна та/або майнових прав.

У випадку, якщо майна та/або майнових прав господарського об'єднання не вистачило для погашення вимог кредиторів за умови, що статутом та/або установчим договором господарського об'єднання передбачено, що підприємства-учасники відповідають за зобов'язаннями об'єднання, то арбітражний керуючий подає відповідні позовні заяви до суду до учасників господарського об'єднання про стягнення кредиторських вимог пропорційно до внеску кожного учасника такого об'єднання до його статутного капіталу чи внеску господарського товариства до складу господарського об'єднання відповідно до уставу та/або установчого договору. Розгляд таких позовних заяв відбувається в межах справи про банкрутство господарського об'єднання.

8. У випадку, якщо статутом та/або установчим договором господарського об'єднання не передбачено, що підприємства-учасники відповідають за зобов'язаннями об'єднання, арбітражний керуючий здійснює процедуру ліквідації в порядок передбачений цим Кодексом.».

Таким чином, пропонується застосувати процедуру ліквідації господарського об'єднання за участі арбітражного керуючого, як суб'єкту професійної діяльності, що значно підвищить і її прозорість, і рівень захисту прав кредиторів такого господарського об'єднання.

3.3. Правова природа припинення господарських об'єднань за законодавством Європейського Союзу

Регулювання відносин щодо припинення господарських об'єднань в ЄС знаходиться в тій же правовій площині, що і процеси притаманні корпораціям, оскільки європейський законодавець розглядає будь-якого учасника економічних відносин як суб'єкта корпоративного права. Відтак складається ситуація, за якої законодавством ЄС господарські об'єднання розглядаються як окремий вид корпорацій, тобто суб'єктів, які підлягають регулюванню як класичний учасник ринку приватного або публічного права. При цьому приналежність їх до державної чи муніципальної форми власності взагалі не відіграє жодної ролі з точки зору правореалізаційної практики, оскільки за класичним ринковим принципом – всі учасники ринку є рівними між собою в обсязі своїх можливостей. Хоча, слід зауважити на дійсно існуючій різниці обсягу правосуб'єктності, але це залежить не від титулу та приналежності корпорацій, а від їх організаційно-правової форми та складу учасників.

Законодавець ЄС не розглядає господарські об'єднання настільки відокремлено, наскільки це притаманно вітчизняній доктрині господарсько-правової науки. Вони уявляються об'єктивним результатом еволюційного розвитку суб'єктів господарювання з урахуванням особливостей ринкової ситуації, що складається в економіці держав-членів ЄС. Більше того, аналоги господарських об'єднань, які функціонують в ЄС частіше за все є більш стабільними за своєю структурою, архітектонікою господарсько-виробничих процесів та моделлю взаємодії із іншими учасниками ринкової економіки,

ніж це притаманно вітчизняним реаліям. Можна стверджувати, що законодавство ЄС розглядає господарські об'єднання, особливо транснаціональні корпорації та концерни як стабільних та довготривалих учасників ринкових процесів, а тому і регулювання їх діяльності відбувається з урахуванням їх потенційного впливу на інших учасників та суб'єктів господарювання.

Найбільш важливим аспектом, на який нами спрямовуватиметься головна увага в контексті імплементації досвіду ЄС у вітчизняне господарське законодавство, стосується питань припинення господарських об'єднань шляхом ліквідації. На сьогоднішній день, ЄС запровадило практику економічних маркерів моніторингу ризиків неплатоспроможності, яка закріплена в Директиві ЄС 2019/1023 [148]. Ця Директива не є об'єктом даного дослідження, оскільки стосується процедури банкрутства підприємницьких товариств, але її прийняття змусило законодавців ЄС розробити нові регулятори для впорядкування процедур розподілу відповідальності між господарськими об'єднаннями та їх учасниками в процесі припинення перших. Загалом, традиційним для права ЄС є не стільки втручання у питання ведення бізнесу чи функціонування підприємницьких товариств та об'єднань, скільки реальні механізми реалізації гарантій захисту прав їх кредиторів та контрагентів на етапі запровадження будь-якої форми та виду процедури припинення чи то реорганізацією, чи то ліквідацією.

Вітчизняний законодавець навпаки, приділяє значно більшій увазі законодавчому регулюванню питань створення та діяльності аналізованих суб'єктів, однак в питаннях виконання ними своїх зобов'язань в процедурах припинення покладається більше на існуючу та усталену судову практику та спеціальне законодавство в сфері банкрутства. Однак, вектор на євроінтеграцію України та гармонізацію вітчизняного законодавства із законодавством ЄС демонструє, що вирішувати необхідно саме проблему посилення гарантій прав контрагентів та досягнення неухильного виконання господарськими об'єднаннями своїх зобов'язань перед третіми особами.

Слід звернути головну увагу на те, які саме принципи є відмінними стосовно застосування положень Директиви Ради ЄС 2017/1132 до господарських об'єднань та власне товариств. В першому випадку, під час запровадження процедур припинення, законодавець ЄС зобов'язує розкрити інформацію не тільки про кредиторів та контрагентів самого об'єднання, але і про кредиторів його учасників та фінансові потоки між самими учасниками об'єднання та їх контрагентами. Цією вимогою законодавець ЄС досягає одразу дві ключові цілі:

- по-перше, превентивного запобігання потенційно ризиковим та/або тіньовим операціям із фінансовими та іншими ресурсами господарського об'єднання. Оскільки його учасники знають про обов'язок розкриття інформації, вони уникатимуть сумнівних та тіньових відносин і правочинів;
- по-друге, відбувається формування чіткого розуміння обсягу зобов'язань, за якими новостворені господарські об'єднання або ті їх учасники, які в процедурах *merger by formation a new company* чи *division by acquisition* вийдуть з його складу, нестимуть першочерговий обов'язок виконання.

Подібну практику доцільно запровадити і в законодавстві України, особливо, враховуючи існуючу та зростаючу проблему корупційних проявів та намаганням суб'єктів господарювання виводити активи шляхом нібито співфінансування або консолідації фінансових ресурсів задля досягнення цілей розвитку господарських об'єднань.

Слід зауважити також і на тому, що регулювання припинення господарських об'єднань регулюється також внутрішнім законодавством держав-членів ЄС, зокрема: у Франції складає Комерційний кодекс від 15.09.1807 року, Закон «Про торгові товариства» від 24.06.1966 року, Закон «Про відновлення підприємств та ліквідацію майна в судовому порядку» від 25.01.1985 року, Закон «Про конкурсних керівників, ліквідаторів і експертів по визначенню стану підприємств» від 25.01.1985 року; у Німеччині становить Торгові уложення 1861 та 1897 років, Німецьке цивільне уложення

від 18.08.1896 року, Закон «Про акціонерні товариства» від 6 вересня 1965 року, Закон «Про реорганізацію» від 28.10.1994 року; у Чехії – Закон «Про перетворення торгових товариств і кооперативів» від 16.04.2008 року, Цивільний кодекс від 03.02.2012 року, у Польщі – Кодекс торговельних товариств від 15.09.2000 року; у Литві – Цивільний кодекс від 18.07.2000 року, Закон «Про акціонерні товариства» від 13.07.2000 року [132, с. 40]. Однак національні законодавці країн-членів ЄС вкрай мало уваги приділяють питанням припинення саме господарських об'єднань. З іншого боку, наявність масиву правових актів ЄС з аналізованої проблематики дає можливість країнам-членам ЄС регулювати відносини з приводу припинення господарських об'єднань шляхом прямого застосування відповідних норм Директив та Регламентів ЄС.

На що слід звернути увагу, на нашу думку, це на те, що навіть національний законодавець країн-членів ЄС насамперед звертає увагу на питання відповідальності господарських об'єднань та їх учасників по зобов'язаннях, набутих під час участі в них. При цьому ефективної моделі регулювання виключно на рівні законодавства не представлено в жодній країні, натомість в цих питаннях активну участь приймають судові інстанції, як національні, так і міжнародні, зокрема комерційні та інші арбітражі. Означене свідчить про те, що навіть законодавство ЄС або країн-членів ЄС не можна сприймати як єдине джерело для пошуку ефективних механізмів регулювання відносин щодо припинення господарських об'єднань для їх подальшої імплементації у вітчизняне законодавство. Окремі елементи та засоби дійсно потребують уваги та подальшої розробки на предмет впровадження вже у вітчизняній практиці. Таким чином, доцільно перейти до детального аналізу положень законодавства ЄС щодо припинення конкретних типів господарських об'єднань.

Що стосується правової природи припинення господарських об'єднань за законодавством ЄС, то в загальному вимірі, слід зауважити на тому, що воно базується на кількох основних принципах. Ключовими принципами

правової природи припинення господарських об'єднань в ЄС, слід назвати наступні:

- принцип гармонізації правових стандартів. ЄС прагне до гармонізації процедур припинення господарських об'єднань між країнами-членами, аби забезпечити узгодженість норм і процедур. Це відбувається через директиви, які мають імплементуватися в національне законодавство кожної країни-члена. Найважливішими є Директива 2017/1132/ЄС щодо корпоративного права, яка містить правила стосовно реорганізації (злиття, поділу) та ліквідації підприємств;

- принцип унікальності статусу юридичної особи та її припинення. Господарські об'єднання за законодавством ЄС мають статус юридичної особи, тому їх припинення передбачає ліквідацію або реорганізацію такого статусу. З юридичної точки зору, припинення об'єднання означає, що воно втрачає свою здатність брати участь у цивільних та господарських правовідносинах, а його активи повинні бути належно розподілені між його учасниками;

- принцип уніфікації процедури припинення. Припинення будь-якого типу чи виду господарських об'єднань може відбуватися за такими сценаріями: добровільне припинення – рішення приймається загальними зборами учасників або акціонерів компанії; припинення через реорганізацію (злиття, поділ) – регулюється, зокрема, Директивами ЄС щодо злиття та поділу підприємств (це стосується як внутрішньодержавних, так і транскордонних реорганізацій); примусове припинення – у випадку банкрутства, неплатоспроможності або порушення законодавства;

- принцип захисту зацікавлених сторін. Законодавство ЄС встановлює жорсткі вимоги щодо захисту прав акціонерів, працівників, кредиторів та інших зацікавлених сторін під час припинення господарського об'єднання;

- принцип обов'язкового залучення національних судів і реєстрів. Національні суди або адміністративні органи країн-членів ЄС відіграють важливу роль у контролі за законністю процедури припинення. Після

завершення процедури, господарські об'єднання повинні бути виключені з торгових реєстрів відповідної країни, а їх члени навпаки – повернутись туди;

– принцип транскордонності. Особливою правовою характеристикою є можливість транскордонних злиттів та реорганізацій. Це дозволяє господарським об'єднанням з різних країн ЄС об'єднуватися або припиняти діяльність в рамках єдиного ринку ЄС за спрощеними процедурами.

Окрім традиційних для ЄС принципів транскордонності, уніфікації чи захисту зацікавлених сторін, нашу увагу привертає закладена в Директиві Ради ЄС 2017/1132 можливість примусового припинення господарського об'єднання у випадку порушення законодавства. Вочевидь, мова йде про антимонопольне та конкурсне законодавство, що означає неприпустимість порушення базових принципів ринкової економіки, транспарентності та прозорості ведення бізнесу й звітності. Уявляється, що створення господарських об'єднань призводить до серйозних трансформацій на різних ринках та в різних секторах економіки ЄС через тримання окремими новоствореними суб'єктами додаткових можливостей через кооперацію та консолідацію ресурсів їх учасників.

Приклад України демонструє, що установчі документи та/або статuti господарських об'єднань погоджуються АМКУ, але вітчизняне законодавство позбавляє контролюючі органи повноважень з примусового припинення таких об'єднань через порушення ними законодавства або умов статуту чи установчого договору. Так, більшість контролюючих органів в Україні обмежені лише застосуванням заходів господарсько-правової або адміністративної відповідальності до суб'єктів господарювання. Нами пропонувалось внести зміни в законодавство з метою розширення наглядових функцій під час припинення господарських об'єднань шляхом реорганізації, але, враховуючи наведену практику законодавчого регулювання в ЄС доцільно розширити функції АМКУ та наділити їх відповідними повноваженнями із примусового припинення.

Таким чином, доцільно доповнити частину 5 статті 124 ГК України та частину 6 статті 10 Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» абзацом другим наступного змісту:

«У випадку порушень з боку господарських об'єднань умов установчого договору/статуту, а також інших грубих порушень законодавства України в сфері ведення господарської діяльності, яка визначена такими об'єднаннями основною, або порушення вимог до прозорості фінансової звітності Антимонопольний комітет України має право припинити діяльність таких господарських об'єднань в примусовому порядку шляхом їх припинення у формі ліквідації. Порядок такого примусового припинення регулюється у встановленому законом порядку».

Що стосується самої деталізації процедури прийняття відповідного рішення, слід зауважити на необхідності її закріплення в спеціальному законодавстві, що регулює діяльність самого АМКУ, а механізм передбачити тотожній, яким послуговуються фіскальні органи під час виявлення порушень суб'єктами господарювання податкової дисципліни. Тобто спочатку передує процедура винесення припису із накладенням заборон на будь-яку діяльність господарських об'єднань із подальшим накладенням арешту на фінансові ресурси та інше майно таких суб'єктів господарювання. У випадку неможливості довести господарськими об'єднаннями правомірності тих чи інших дій, або внаслідок судового оскарження дій АМКУ, але прийняття судом рішення на користь останнього, господарські об'єднання підлягають припиненню шляхом ліквідації.

Саме прийняття рішення щодо припинення господарських об'єднань доцільно передбачити у формі скасування їх державної реєстрації, а також скасування реєстрації чи погодження установчого договору та/або статуту. Причому при зверненні до суду із оскарженням такого рішення АМКУ з боку припинених господарських об'єднань необхідно передбачити на законодавчому рівні обов'язок останніх довести правомірність тих дій, які

стали причиною прийняття АМКУ подібного рішення. Більше того, з метою мінімізації корупційних проявів перевірка АМКУ повинна провадитись комісійно з випадковим вибором членів комісії, які не знатимуть про повний склад відповідної комісії, а сам факт участі в комісії із перевірки тих чи інших господарських об'єднань повинен на законодавчому рівні отримати статус обмеженої інформації із подальшими юридичними наслідками для кожного конкретного посадовця у випадку його розголошення.

Отже, законодавство ЄС, зокрема через Директиви, створює збалансовані правові механізми, які дозволяють ефективно та прозоро припиняти діяльність господарських об'єднань, зберігаючи стабільність ринку та забезпечуючи захист прав зацікавлених сторін. Разом з тим, воно запроваджує уніфіковані процедури для всіх без виключення організаційно-правових форм господарських об'єднань, але з певними особливостями, притаманними не стільки самим об'єднанням, скільки потенційним наслідкам їх припинення, особливо шляхом ліквідації.

Говорячи про процедури припинення господарських об'єднань конкретного типу, слід зауважити на тому, що найбільш простою за задумом законодавців ЄС є процедура припинення асоціацій. Так, регулювання даної процедури за законодавством ЄС та країн-членів Європейського Союзу ґрунтується на гармонізованих принципах, що забезпечують узгодженість між країнами-членами. Важливою частиною цього процесу є положення Директиви Ради ЄС 2017/1132, які регулюють наступні етапами припинення діяльності господарських об'єднань у вигляді асоціацій:

- прийняття рішення про припинення – регулювання якого тотожне до процедур діяльності загальних зборів учасників господарських товариств, з тією відмінністю, що склад визначається на підставі установчого договору, в залежності від вкладу кожного учасника господарського об'єднання в його функціонування на первинному етапі;

- виявлення кредиторів та захист їх прав – який передбачає обов'язок асоціацій повідомляти кредиторів про припинення їх діяльності й надання їм

можливості пред'явити свої вимоги або пропозиції щодо подальшого розподілу активів асоціації або юридичної долі учасників такого господарського об'єднання. Цікаво, що за законодавством ЄС прямо передбачена можливість переходу господарських товариств, що є учасниками асоціацій зі складу однієї до іншої під час процедур їх припинення. Натомість добровільний вихід зі складу асоціації без отримання погодження з боку інших учасників неможливий. Але такі учасники наділяються правом звернутись до суду чи до арбітражної установи, яка визначена в установчому договорі задля вирішення такого питання;

– власне процедура злиття та поділу асоціацій – регламентуються Директивою Ради ЄС 2017/1132 щодо транскордонного злиття компаній у рамках ЄС. Дана директива дозволяє асоціаціям з різних країн-членів ЄС зливатися або ділитися на спрощених умовах, при цьому забезпечується рівний захист для працівників, акціонерів та кредиторів. Однак, слід звернути увагу, що у разі злиття декількох асоціацій виникає проблема вибору місця їх реєстрації у випадку, якщо вони знаходяться в різних країнах членах ЄС. Така проблема вирішується шляхом прямого втручання регуляторних органів як ЄС, так і національних інституцій країн походження таких асоціацій;

– ліквідація та розподіл активів – є класичним з точки зору положень Директиви Ради ЄС 2017/1132, але для асоціацій є особливість, що розкривається в нагляді з боку держави чи органів ЄС або навіть їх прямого втручання в якості медіатора процесу розподілу активів;

– реєстрація та опублікування – характеризується обов'язком після припинення діяльності асоціацій, виключення їх з відповідних реєстрів, про що офіційно оприлюднюється інформація з метою пошуку для учасників асоціацій нових форм кооперації.

Загалом, в контексті процедур припинення асоціацій європейське законодавство намагається балансувати між свободою ведення бізнесу та захистом прав працівників, кредиторів і партнерів таких асоціацій, що припиняються, а також забезпечувати стабільність ринку шляхом

забезпечення економічної активності її колишнім учасникам, зокрема, стимулюючи їх самостійний розвиток.

Законодавче регулювання процесу припинення корпорацій в ЄС відбувається в межах вже наведених вище гармонізованих принципів корпоративного права, однак у випадку корпорацій ЄС прагне до уніфікації процесу їх припинення між країнами-членами, що сприятиме прозорості та правовій визначеності, а також уніфікуватиме подальше функціонування членів таких корпорацій. Справа в тому, що в залежності від країни-члена ЄС учасники корпорацій можуть як продовжувати свою діяльність, так і підпадати під жорсткий фінансовий моніторинг, що може суттєво ускладнити подальшу економічну діяльність останніх. Зрозуміло, що це пов'язано із мірою боротьби з відмиванням фінансових ресурсів та протидії фінансування тероризму тощо, однак ЄС прагне до економічного відродження учасників корпорацій задля того, щоб вони змогли хоча б в якомусь обсязі замінити собою той рівень економічного результату, який ЄС отримувало від діяльності власне самої корпорації.

Отже, за законодавством ЄС припинення корпорацій через реорганізацію відбувається під час їх злиття чи поділу, які не призводять до ліквідації корпорації, а лише змінюють її правовий статус або структуру, не змінюючи організаційно-правову форму. Добровільне припинення корпорацій, як і у випадку з асоціаціями відбувається за рішенням учасників корпорації, як правило, через загальні збори. Корпорація може вирішити припинити свою діяльність через досягнення мети, завершення бізнесу або інші економічні причини, але в такому випадку виключно шляхом ліквідації. Для корпорацій, що мають дочірні компанії або активи в різних країнах ЄС, застосовуються правила транскордонної ліквідації. Цей процес регулюється як національним законодавством кожної країни-члена, так і директивами ЄС щодо транскордонних злиттів і ліквідацій.

До корпорацій активніше, ніж до асоціацій можуть застосовуватись примусове припинення у формі ліквідації. Суд або адміністративний орган

країни, в якій така корпорація провадить основну діяльність можуть ухвалити рішення про припинення корпорації у випадках банкрутства, неспроможності виконувати зобов'язання перед кредиторами або порушення правових норм та процедур ведення бізнесу.

Причому акціонери мають бути повідомлені про будь-які рішення щодо припинення в примусовий спосіб корпорацій самими органами, які приймають відповідне рішення, а працівники зберігають свої права відповідно до трудового законодавства аж до моменту їх звільнення. Причому саме на державі органи покладається обов'язок гарантування повноти процедур стягнення з таких корпорацій всіх вимог кредиторів.

Після завершення процесу припинення корпорацій шляхом ліквідації вони припиняють своє існування як юридичні особи. Це означає, що вона більше не може укладати договори, вести бізнес або бути стороною судових процесів. Але на відміну від процедур припинення асоціацій важливо зазначити, що дані про ліквідовані корпорації залишаються в реєстрах, аби забезпечити прозорість ринку та захист зацікавлених сторін.

Більше того, в окремих випадках, наприклад, законодавство Франції, Німеччини та Швеції передбачає можливість запровадження тимчасової державної адміністрації в корпораціях, які через негативні економічні показники заходяться на межі свого припинення. Така адміністрація запроваджується в тих корпораціях, що мають важливе значення для економіки країни, або має великий обсяг соціальних зобов'язань.

Процес припинення корпорацій за законодавством ЄС є детально регламентованим і спрямованим на забезпечення балансу між інтересами компаній, їхніх кредиторів, акціонерів та працівників. Європейські директиви встановлюють чіткі правила для ліквідації, реорганізації та злиття корпорацій, забезпечуючи прозорість та ефективність цього процесу в усіх країнах-членах.

Особливо відрізняється від інших процедура припинення консорціумів за законодавством ЄС. Консорціуми не є окремою юридичною особою в

класичному розумінні, тому їхня ліквідація не завжди підпадає під ті ж самі правила, як ліквідація компаній. Однак ЄС регулює аспекти діяльності консорціумів і, зокрема, їх припинення через загальні положення корпоративного права та права щодо реорганізацій. Так, відповідно до законодавства ЄС консорціуми можуть створюватися як тимчасові об'єднання для виконання конкретних проєктів або завдань (наприклад, у сфері досліджень або промисловості), а також як більш довготривалі альянси між підприємствами для співробітництва. Правовий статус консорціуму може відрізнятися залежно від країни-члена та форми організації (наприклад, чи створено його як договірне об'єднання або як юридичну особу).

Більшість консорціумів утворюються на основі договору між учасниками, тому їх ліквідація відбувається відповідно до умов цього договору. Зазвичай консорціуми розпускаються після завершення проєкту або досягнення цілей, для яких їх створено. Якщо в договорі передбачено механізм ліквідації, то цей механізм має бути дотриманий усіма учасниками.

Учасники консорціуму можуть добровільно ухвалити рішення про його ліквідацію, особливо, якщо всі зобов'язання виконані або продовження діяльності стає економічно недоцільним. У цьому випадку важливо дотриматися всіх договірних умов щодо розподілу активів та обов'язків, а також повідомлення зацікавлених сторін, якщо це передбачено законодавством країни. При цьому, слід наголосити, що консорціум не може припинити своє існування через злиття з іншим об'єднанням або реорганізацію. Натомість до них частіше за інших господарських об'єднань застосовуються процедури примусової ліквідації за порушення антимонопольного законодавства.

Такі процедури, пов'язані із недопустимістю створення антиконкурентних умов на тих ринках, на яких функціонують консорціуми, оскільки частіше за все це галузі економіки, які країни прагнуть стимулювати. Тому примусове припинення може бути ініційоване

адміністративним органом, на який покладені функції контролю та нагляду у відповідній сфері.

Зазначимо, що як і у випадку з іншими формами господарських об'єднань, права кредиторів повинні бути захищені під час ліквідації консорціуму. Учасники консорціуму несуть відповідальність за зобов'язання перед кредиторами відповідно до укладеного договору або відповідного законодавства країни, де консорціум зареєстрований або діє. При цьому доволі часто гарантії, передбачені в національному законодавстві щодо захисту прав кредиторів саме консорціумів є більш жорсткими, ніж вимоги передбачені Директивою Ради ЄС 2017/1132. За таких обставин держави користуються національним законодавством і консорціум, позбавлений права оскаржити рішення адміністративних органів в частині забезпечення вимог кредиторів, якщо такі заходи навіть суперечать положенням вказаної Директиви.

Хоча насправді практика примусового припинення консорціумів демонструє згоду його учасників на процедури державних органів із забезпечення вимог кредиторів, оскільки часто такі вимоги за умовами установчого договору забезпечуються, зокрема і за рахунок спеціальних фондів господарських товариств його учасників. Тому передбачає можливість участі держави в якості певного медіатора відносин припинення, яка виступатиме гарантом дотримання прав всіх сторін відповідних процесів.

У випадку транскордонних консорціумів, які діють у кількох країнах-членах ЄС, процедури ліквідації можуть бути складнішими через необхідність узгодження дій між різними національними законодавствами. Такі випадки можуть вимагати координації через європейські регуляторні органи або міжнародні угоди між учасниками. У деяких випадках законодавство ЄС може вимагати певної звітності або оприлюднення інформації про ліквідацію консорціуму, особливо якщо консорціум брав участь у державних або міжнародних проєктах, що фінансуються ЄС.

Але частіше за все припинення консорціумів шляхом ліквідації у ЄС відбувається в основному за договором між учасниками та регулюється національним законодавством країн-членів. Важливо зазначити, що на відміну від вітчизняного законодавства, законодавці майже всіх країн-членів ЄС затвердили типові установчі договори та статутні документи для консорціумів, визначивши на рівні законодавства ті вимоги, які висуваються до відповідного типу господарських об'єднань. Так само затверджені і межі, рамкові можливості функціонування консорціумів, порушення яких і тягне за собою примусову ліквідацію.

Для України такий досвід: розробки та закріплення в законодавстві типового установчого договору для створення консорціуму – є важливим кроком на шляху підвищення ефективності організаційно-правового забезпечення процедур функціонування господарських об'єднань в цілому. Окрім того, що в такий спосіб можна було б досягти і певного рівня контролю з боку держави за діяльністю консорціумів, уніфікація установчих договорів дала б змогу створити єдину правореалізаційну та правозастосовну практику, що суттєво підвищило б ефективність реалізації ними економічної функції.

Разом з тим, слід чітко усвідомлювати й існуючі ризики, наприклад, на відміну від ЄС вітчизняний законодавець не має відповідної практики, а тому правовим регулюванням можуть бути охоплені не всі ключові аспекти функціонування консорціумів. Крім того, сама установча форма договору може передбачати виключення окремих регуляторних процедур, наприклад, нагляду за діяльністю суб'єктів, що входять до складу консорціуму, оскільки вони втрачають частину своєї правосуб'єктності. В таких умовах перевірку їх діяльності робити недоцільно, оскільки більшість інформації стосуватиметься комерційної таємниці самого консорціуму як окремого суб'єкту господарювання.

Однак, саме на рівні затвердження типової форми установчого договору для створення консорціуму можна уникнути більшості проблем,

пов'язаних із правовою невизначеністю щодо процедур ухвалення рішень учасниками такого консорціуму, його фінансової звітності, його діяльності та головне – припинення. Слід розуміти і той факт, що цей типовий договір під час його підписання стане вже індивідуальним і може бути предметом судового оскарження на той випадок, якщо його учасники перевищуватимуть межі допустимої поведінки.

Надзвичайно складною, на відміну від усіх інших процедур є процедура припинення концернів. Так, добровільна ліквідація концерну відбувається у випадку, коли учасники (компанії, що входять до концерну) вирішують завершити спільну діяльність. Це може статися через досягнення цілей, економічні труднощі або стратегічні зміни в управлінні бізнесом. Процедура добровільної ліквідації включає низку самостійних дій, які регламентуються переважно національним законодавством країн-членів ЄС:

- прийняття рішення акціонерами або керівництвом материнської компанії концерну про його припинення. Важливо зауважити, що статутом концерну не можуть передбачатись жодні інші процедури поза рішенням материнської компанії;
- повідомлення зацікавлених сторін, таких як кредитори та працівник, а також повідомлення контролюючих органів всіх країн, з яких походять учасники концерну;
- призначення ліквідаторів, які відповідають за завершення операцій концерну та розподіл активів.

Важливо зауважити на тому, що такими ліквідаторами виступають професійні управлінці, а не ліквідаційна комісія. Вони здійснюють свою діяльність окремо в різних сферах: податкові зобов'язання; дебіторська та кредиторська заборгованість, аудит тощо. При цьому загальну координацію здійснюють органи управління самим концерном, які позбавляються права приймати рішення без згоди чи участі таких ліквідаторів.

Для вітчизняної практики припинення концернів шляхом ліквідації запровадження подібного професійного управління на етапі, коли

відбувається розподіл активів, виконання зобов'язань перед кредиторами – це важливий крок на шляху подолання корупційних проявів та ризиків уникнення оподаткування. Але інститут арбітражного керуючого, який існує на сьогодні в Україні не здатен задовольнити подібні потреби в силу відсутності і досвіду, і регуляторного впливу з боку держави на відповідні процеси. Тому доцільно запроваджувати процедуру припинення концерну шляхом ліквідації за участі аудиторів, незалежних суб'єктів, що надають аудиторські послуги.

Доцільно при цьому передбачити обов'язкову участь закордонних аудиторів, можливо навіть із традиційної Топ-5 аудиторських компаній світу з метою підвищення якості управління активами. Це одночасно дасть розуміння міжнародним партнерам про рівень транспарентності умов ведення бізнесу в Україні, а отже сприятиме залученню додаткових інвестицій. Подібну норму слід імплементувати в типову форму статуту концерну, яку буде розроблено та затверджено Кабінетом Міністрів України. Причому однаково для державних (комунальних) та приватних концернів.

Повертаючись до регламентації процедури припинення концернів за законодавством ЄС, слід звернути увагу, що у разі порушення правових норм, неплатоспроможності або банкрутства концерн може бути примусово ліквідований. Цей процес регулюється законодавством країни, де зареєстрована материнська компанія, але з урахуванням загальних директив ЄС щодо неплатоспроможності та банкрутства, наприклад, Регламент ЄС 2015/848 про транскордонне банкрутство. Його цінність полягає в тому, що він запроваджує особливі механізми захисту прав кредиторів на етапі виявлення потенційних ризиків неплатоспроможності та передбачає можливість запровадження тимчасової допоміжної адміністрації до керівництва концерну.

Відповідно до положень Директиви Ради ЄС 2017/1132/ЄС, припинення діяльності концерну потребує особливої уваги до захисту прав зацікавлених сторін, що проявляється по-різному в залежності від їх статусу:

- захист прав кредиторів досягається через обов'язкові вимоги до концерну забезпечити, щоб усі борги та зобов'язання перед кредиторами були виконані перед ліквідацією;

- акціонери материнської компанії і господарських товариств, які є учасниками концерну, повинні бути забезпечені інформацією про процес припинення та на гарантовану власну частку в залишкових активах концерну. Важливо зауважити, що Директива Ради ЄС 2017/1132/ЄС передбачає для концерну створення спеціального стабілізаційного фонду, який повинен забезпечити певний граничний мінімально визначений обсяг вимог його учасників у випадку припинення шляхом ліквідації та браку основних активів;

- захист прав працівників відбувається відповідно до Директиви 2001/23/ЄС про захист прав працівників у разі зміни власника компанії, працівники концерну мають право на збереження своїх трудових прав у випадку його ліквідації.

Слід наголосити на двох ключових особливостях, непритаманних українському законодавству. По-перше, вітчизняні концерни не мають обов'язку створення спеціального фонду; по-друге, захист прав працівників відбувається в загальному порядку, натомість законодавство ЄС передбачає обов'язкові гарантії з боку держави та в деяких випадках з боку товариств, учасників концерну на обов'язкове гарантоване працевлаштування частини працівників самого концерну, що припиняється.

Після завершення процесу ліквідації концерн повинен бути офіційно виключений з реєстрів компаній у відповідних країнах. Це означає, що він більше не існує як юридична особа або господарське об'єднання. Важливо також, що вся інформація про процес ліквідації повинна бути доступною для громадськості відповідно до вимог прозорості. Таким чином, процес припинення концернів за законодавством ЄС залежить від правового статусу концерну, внутрішньої структури та характеру його діяльності. Європейське законодавство забезпечує гармонізовані процедури для ліквідації,

реорганізації концернів, гарантує захист прав зацікавлених сторін і створює умови для прозорого та ефективного завершення діяльності таких об'єднань.

Таким чином, можемо констатувати, що законодавство ЄС в частині регулювання процедур припинення господарських об'єднань має три ключові відмінності від вітчизняного, які потребують імплементації з метою підвищення рівня гарантій кредиторів таких об'єднань:

- запровадження процедури примусового припинення за рішенням органів державної влади або суду;
- залучення спеціальних сторонніх ліквідаторів при припиненні шляхом ліквідації концернів та консорціумів;
- підвищений рівень захисту прав працівників господарських об'єднань, що ліквідуються.

Отже, реалізація вказаних процедур відповідно до положень Директиви Ради ЄС 2017/1132/ЄС забезпечується додатковим ефектом від національного законодавства країн-членів ЄС, що створює усталену та уніфіковану модель взаємовідносин в сфері припинення господарських об'єднань.

Висновки до 3 розділу

За результатами аналізу сучасного стану правового регулювання припинення господарських об'єднань за законодавством України та ЄС доцільно зробити наступні висновки.

1. Правова природа процесу припинення господарських об'єднань має самостійне походження, відрізняється від процесу припинення його учасників, але суттєво впливає на подальше їх функціонування, зокрема може стати причиною припинення останніх, але жодним чином не може ототожнюватись із ним. За таких умов, правове регулювання припинення господарських об'єднань, слід поділити на реорганізацію та ліквідацію, оскільки результати таких процедур мають зовсім протилежні наслідки для

виробничо-господарської діяльності та господарської правосуб'єктності їх учасників. Аналіз сучасного стану законодавчого закріплення, аналізованих процедур продемонстрував необхідність його доповнення, зокрема в частині наділення повноважень АМКУ на примусове припинення таких об'єднань у випадку порушення ними законодавства про конкуренцію та монополії.

2. Правове регулювання припинення господарських об'єднань шляхом ліквідації за законодавством України демонструє свою несистемність, відсутність транспарентності та законодавчої визначеності в багатьох процедурах. Усунення цих недоліків можливо шляхом розробки спеціальних процедур ліквідації та запровадження їх до спеціального законодавства в сфері банкрутства. Це суттєво підвищить рівень забезпеченості виконання зобов'язань перед кредиторами, а також детермінує більшість процедур за аналогією із процедурами ліквідації підприємницьких товариств з урахуванням непохитності умов продовження господарської діяльності їх учасників після завершення таких процедур ліквідації.

3. Аналізуючи правову природу припинення господарських об'єднань за законодавством ЄС встановлено, що основним джерелом законодавчого регулювання, аналізованих процедур є Директива Ради ЄС 2017/1132/ЄС. Законодавець ЄС запроваджує дві процедури припинення господарських об'єднань шляхом реорганізації застосовно до асоціацій та корпорацій: шляхом реорганізації: злиття шляхом створення нового товариства (*merger by formation a new company*); поділ шляхом придбання (*division by acquisition*). При цьому ні концерни, ні консорціуми не можуть бути реорганізовані, вони припиняються виключно шляхом ліквідації. Крім того, звертає на себе увагу широке застосування примусових процедур припинення господарських об'єднань за рішенням контролюючого органу, а в деяких випадках і за його участі в порядку здійснення державного нагляду.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного аналізу теоретико-методологічних засад та сучасного стану правового забезпечення припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та ЄС зроблено наступні висновки.

1. Розкриваючи методологію дослідження правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та ЄС через сукупність підходів, принципів і методів пізнання, які утворюючи взаємозумовлену, інтегративну теоретико-практичну систему знань, направлених на комплексне вирішення наукової проблеми, концептуалізовано структуру та систему пізнання аналізованого явища. Так, методологічний плюралізм демонструє необхідність структурного поєднання наукових підходів (антропологічний, цивілізаційний, порівняльний, аксіологічний (ціннісний), феноменологічний, герменевтичний, комплексний, системно-генетичний, функціонально-структурний), що ґрунтуються на принципах наукового пізнання (об'єктивності, усесторонності, історизму, єдності теорії і практики) із спеціальним методологічним інструментарієм пізнання, систематизованими за такими групами: філософські; загальнонаукові (логічний, системний, історичний); спеціально-наукові методи юридичної науки (формально-юридичний, порівняльно-правовий, спеціально-юридичний, теоретико-юридичний).

2. Обґрунтовано необхідність детермінації процесу становлення правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань в Україні на наступні ключові історичні періоди та етапи: перший період та етап (XIX ст. – 1917 рік) – характеризується зародженням законодавчого регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань на українських землях у складі Російської імперії, за якого норми законодавства не містили поняття

«ліквідація» та «реорганізація», а натомість застосовувався загальний термін «припинення»; другий період (1922 рік – 1991 рік) відзначається розвитком законодавства у період входження України до складу СРСР, у який вирізняється два основні етапи: перший етап (1922 рік – 1963 рік) позначається першою кодифікацією цивільного законодавства УРСР; другий етап (1963 рік – 1991 рік) характеризується новою кодифікацією цивільного законодавства УРСР; третій період (1991 рік – дотепер) характеризується становленням національного законодавства після проголошення незалежності України, який поділяється на три етапи: перший етап (1991 рік – 2003 рік), пов'язаний з прийняттям низки нормативно-правових актів, які встановлювали форми, підстави та порядок припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань; другий етап (2003 рік – 2008 рік) ознаменувався сучасною кодифікацією цивільного та господарського законодавства, якими визначено загальні засади припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань; третій етап (з 2008 року й донині) відзначається прийняттям спеціальних законодавчих актів, що мають на меті деталізувати норми щодо припинення окремих видів підприємницьких товариств.

Що ж до періодизації становлення правового забезпечення припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань в рамках ЄС обґрунтовано виділення наступних періодів: перший період (1978-1992) – характеризується прийняттям Директиви Ради 78/855/ЄЕС від 9 жовтня 1978 року та Директиви Ради 82/891/ЄЕС від 17 грудня 1982 року, які заклали підвалини уніфікації національних законодавств в аспекті припинення підприємницьких товариств; другий період (1993-2005) – ознаменувався трансформаційними процесами переважно в національних законодавствах, а також формуванням єдиного правового поля ЄС, що вимагало удосконалення положень, прийнятих Третьої та Шостої директив; третій період (2006-2016) – характеризується прийняттям Десятої директиви про транскордонні злиття компаній з обмеженою відповідальністю та Директиви 2011/35/ЄС про

злиття публічних акціонерних товариств, що ознаменувало собою створення розгалуженої системи права ЄС в аспекті регулювання процедури припинення всіх без виключення видів суб'єктів господарювання; четвертий період (2017 – по теперішній час) – характеризується завершенням кодифікації та систематизації законодавства ЄС в сфері регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань, за результатами якої відбулося прийняття Директиви 2017/1132 та подальші процеси уніфікації національного законодавства країн-членів ЄС до вимог загальноєвропейської системи права.

3. Встановлено, що припинення підприємницького товариства в якості правової категорії являє собою процес, який виникає на підставі рішення про припинення підприємницького товариства, внаслідок проведення якого відбувається припинення підприємницького товариства як суб'єкта цивільних правовідносин, що тягне за собою внесення запису про припинення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. Фактично, поняття припинення господарського об'єднання слід розуміти як юридичний факт, з настанням якого господарська організація втрачає право провадити господарську діяльність та припиняє своє існування як суб'єкт господарських правовідносин. Разом з тим, наголошується на необхідності уніфікації термінологічного інструментарію науки цивільного та господарського права, зокрема шляхом уточнення таких понять як: «ліквідація юридичної особи», «ліквідація суб'єкта господарської діяльності», а також використання в правовій науці та у законодавстві терміну «припинення юридичної особи» та «припинення суб'єкта господарювання», якщо йдеться про припинення суб'єкта господарювання та припинення юридичної особи як учасників правовідносин і суб'єктів права. Загалом, доводиться, що спільною рисою всіх визначень поняття ліквідації є відсутність переходу прав та обов'язків у порядку правонаступництва до інших осіб.

4. Встановлено, що сучасне вітчизняне законодавство розрізняє наступні форми припинення підприємницьких товариств як реорганізація (шляхом злиття, приєднання, поділу, перетворення) та ліквідація. Однак сучасний стан законодавчого забезпечення припинення підприємницьких товариств характеризується як несистемний, оскільки єдиним кодифікованим актом, в якому залишилась регламентація форм припинення підприємницьких товариств залишається ЦК України. Натомість регламентація процедур припинення відбувається в залежності від особливостей правового режиму підприємницьких товариств, які припиняються, що створює надмірне обтяження правовими конструкціями з невеликими диференціаціями за рахунок великого різновиду суб'єктів господарювання. Аналіз положень Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» демонструє, що припинення має як добровільну, так і примусову форми, що залежить не від волі самого підприємницького товариства, а від його кредиторів. Тобто, якщо товариство припиняється в добровільний спосіб, то воно само обирає форму такого припинення, у випадку ж примусового припинення за ініціативи кредиторів, то і вибір форми припинення здійснюється ними. Встановлено, що найбільш простою формою припинення підприємницьких товариств є приєднання, оскільки логіка цього процесу укладається в концепцію взаємодії двох суб'єктів господарювання: власники чи уповноважений орган того, що припиняється, приймають відповідне рішення, формуючи при цьому передавальний акт, який визначає сукупність активів, що набуде другий суб'єкт – підприємницьке товариство до якого приєднується перше; власник чи уповноважений орган другого підприємницького товариства, до якого приєднується перше, приймають рішення про включення його активів до складу власних, а до обсягу зобов'язань та прав – відповідно зобов'язання та права (особливо права вимоги до третіх осіб), якими володіло товариство, що припиняється. Доведено, що вітчизняна доктрина господарського та цивільного права, відокремлюють «приєднання» від «злиття» шляхом

зміщення акцентів на волевиявлення суб'єктів господарювання. Так, під час приєднання акцентується увага на волевиявленні того підприємницького товариства, яке прийняло рішення приєднатися. Волевиявлення його власників є первинним, а товариства до якого воно приєднується – вторинним. Натомість злиття характеризується активністю та волевиявленням декількох суб'єктів, які намагаються акумулювати власні зусилля задля отримання максимального ефекту від об'єднання потенціалів. Але в обох випадках кінцевий результат є однаковим – зникають окремі суб'єкти господарювання шляхом передачі активів, прав та обов'язків або новоствореному одному суб'єкту, або вже існуючому (у випадку приєднання). Натомість законодавство ЄС, зокрема, положення Директиви РЄ № 2017/1132 демонструють ототожнення обох процедур – злиття та припинення – в одній формі, а саме: «злиття».

5. Аналіз законодавчого забезпечення ліквідації підприємницьких товариств за законодавством України демонструє наявність двох ключових аспектів: ліквідація відповідно до норм та положень ЦК України в добровільному порядку завжди означає фактичне припинення існування підприємницького товариства без переходу його прав чи обов'язків до третіх осіб; ліквідація підприємницьких товариств відповідно до КУЗПБ може передбачати повернення такого товариства на певному етапі реалізації процедур з відновлення платоспроможності до господарської діяльності. Тобто положення КУЗПБ передбачають можливість певного економічного та фінансового оздоровлення підприємницького товариства, що може мати своїми наслідками зникнення причин для ліквідації останнього.

Також обґрунтовується алгоритм реалізації процедури ліквідації юридичної особи за положеннями ЦК України, який демонструє, що на певному його етапі – встановлення факту недостатності коштів для задоволення вимог кредиторів – підприємницьке товариство ліквідується вже за спеціальними нормами КУЗПБ. В цьому вбачається головна відмінність між дією двох нормативно-правових актів. Наголошується, що за загальним

правилом ліквідація будь-якої юридичної особи відбувається в межах та на засадах регуляторного впливу ЦК України. Однак відповідно до ст. 110 ЦК України у випадку, якщо дійсно ліквідована особа не має здатності виконати в повному обсязі власні зобов'язання перед третіми особами, то настає момент, коли правовий режим процедури ліквідації переходить в площину регуляторного впливу КУЗПБ. Це пояснюється тим, що положення КУЗПБ насамперед захищають права кредиторів, діючи в якості системи гарантій з боку держави в аспекті дотримання принципу невідворотності виконання зобов'язань.

Окремо обґрунтовується теза щодо доцільності покладання функцій з ліквідації підприємницького товариства на відповідного фахівця в сфері арбітражного управління, що забезпечить значно швидший перебіг такої процедури, а також концентрує відповідальність за дотримання законодавства під час процедури ліквідації. З точки зору фінансового навантаження на власника, питання винагороди арбітражного керуючого повинно вирішуватись у той же самий спосіб, як і в процесі ліквідації юридичної особи відмінної від підприємницького товариства – на договірних засадах або шляхом призначення винагороди, виходячи із розміру середньомісячної заробітної плати членів ліквідаційної комісії.

В свою чергу законодавство ЄС акцентує основну увагу не стільки на процесі ліквідації підприємницьких товариств, скільки на попередженні причин такої ліквідації, і головним чином – причин настання неплатоспроможності суб'єктів господарювання. Найбільшого регуляторного впливу на процедури банкрутства має Директива ЄС 2019/1023, яка проявляється в контексті реалізації механізмів раннього виявлення неплатоспроможності. Відповідно до положень вказаної Директиви держава повинна створити умови, за яких ризик неплатоспроможності буде виявлятися на початкових етапах. Для цього держава регламентує діяльність арбітражних керуючих, не тільки як спеціальних суб'єктів в процесі банкрутства, але як окремої категорії антикризових менеджерів, чия

діяльність визначається принципом «best-interest-of-creditors test». Сутність даного принципу розкривається через обов'язок боржника забезпечити такий рівень превентивного виявлення ознак неплатоспроможності, який забезпечить сталу економічну активність в частині задоволення вимог кредиторів та виконання зобов'язань перед ними.

6. Аналізуючи правове забезпечення захисту прав кредиторів при реорганізації підприємницьких товариств за законодавством України доведена недопустимість диференціації моделей такого захисту в незалежності від форм реорганізації. Вітчизняне законодавство регламентує порядок реорганізації підприємницьких товариств, диверсифікуючи при цьому правові підстави та формальний вираз відповідних процедур наступним чином: злиття, приєднання, перетворення здійснюється шляхом підписання передавального акту, який складається комісією з перетворення підприємницького товариства за результатами прийнятого його власниками (ч. 2 ст. 107 ЦК України); поділ, виділ здійснюється шляхом підписання розподільчого балансу, який формується за результатами прийнятого власниками товариства, що поділяється чи виділяється, та лише приймається товариством, до якого воно приєднується або уповноваженими особами виділеного товариства (ч. 2 ст. 107, ст. 109 ЦК України). Не зважаючи на формалізовані відмінності самих наведених процедур, обстоюється точка зору щодо необхідності посилення правових гарантій захисту прав кредиторів, зокрема через наділення рівними правами кредиторів товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю та акціонерних товариств, а також всіх інших різновидів суб'єктів господарювання. Аналіз законодавства ЄС в сфері захисту прав кредиторів при реорганізації підприємницьких товариств демонструє наявність значно ширших правових можливостей реалізації останніми власних прав, ніж за законодавством України, що головним чином пояснюється суттєво вищою ефективністю судової системи, як на рівні окремих країн-членів ЄС, так і на рівні арбітражних та інших інстанцій загальноєвропейського рівня.

7. Проблематика правового регулювання припинення господарських об'єднань шляхом реорганізації на сучасному етапі розвитку господарського законодавства України залишається такою, що фактично позбавлена уваги законодавця. Разом з тим, зростання активності розвитку таких видів господарських об'єднань: асоціація, корпорація, консорціум, концерн, а також інтенсифікація входження на вітчизняні ринки транснаціональних корпорацій, консорціумів демонструють необхідність розробки законодавчого регулювання процедур їх припинення. Зокрема розроблено модель припинення різних видів господарських об'єднань з урахуванням особливостей правового режиму кожного з них, а також специфіки взаємозв'язку учасників господарського об'єднання або учасників господарського об'єднання і господарського об'єднання. Доводиться необхідність розширення можливостей запровадження різних поєднань та аспектів інституту правонаступництва у відносинах між відповідними учасниками господарських об'єднань. Особливу увагу в контексті євроінтеграційних процесів приділено розробці моделі припинення концернів та корпорацій у вітчизняному законодавстві. Порівняльний аналіз із правом ЄС, натомість свідчить про відсутність ефективних форм реалізації та методів правового регулювання такого припинення, що пояснюється трансюрисдикційністю різних учасників таких господарських об'єднань. Це піднімає питання доктринального перегляду підходів застосування юрисдикції як до самих об'єднань, так і до різних його учасників в залежності від обсягу набутих прав та обов'язків в межах таких об'єднань.

8. Доведена необхідність законодавчого закріплення моделі відносин щодо припинення господарських об'єднань шляхом ліквідації в Україні, зокрема в положеннях КУзПБ. Враховуючи різні взаємозв'язки учасників господарського об'єднання або учасників господарського об'єднання і самого господарського об'єднання, обґрунтовується необхідність законодавчого обмеження участі суб'єктів господарювання, що були учасниками певних господарських об'єднань в подальшому в таких формах консолідації

господарського потенціалу у випадку їх участі в об'єднаннях, що ліквідовані. Основна позиція дослідження в даному аспекті полягає в тому, щоб уникнути потенційні зловживання господарськими правами та обов'язками підприємницьких товариств, які об'єднуються у відповідні види господарських об'єднань. Власне саме в такій конфігурації і вбачаються основні ризики ліквідації господарських об'єднань, а також здійснення ними основного виду діяльності з урахуванням ризиків, пов'язаних із штучною мінімізацією їх учасниками власного обов'язку виконання господарських зобов'язань. Саме тому запропоновані зміни до КУЗПБ характеризуються переважно превентивними заходами та санкціями застосовними не тільки до господарських об'єднань, що ліквіднуються, а також і до їх учасників в залежності від ступеня залученості до відповідних наслідків.

9. Аналіз правової природи припинення господарських об'єднань за законодавством ЄС демонструє, що наразі останнє перебуває на етапі становлення, що багато в чому пояснює низьку ефективність правових конструкцій та моделей розподілу відповідальності та зобов'язань перед кредиторами між різними учасниками господарських об'єднань, що припиняються. Аналоговий підхід, який законодавство ЄС застосовує до процедур припинення як самих підприємницьких товариств, так і їх об'єднань демонструє низьку ефективність, особливо в контексті суттєвої відмінності правового режиму діяльності асоціацій, корпорацій, консорціумів та концернів за національним законодавством країн-членів ЄС. Доведена доцільність подальшого наукового дискурсу та практичного дослідження моделювання взаємовідносин між кредиторами та господарськими об'єднаннями, що ліквіднуються в напрямку підвищення рівня захисту прав перших та унеможливлення уникнення відповідальності окремими учасниками таких об'єднань. Така позиція обстоюється і щодо вітчизняної практики законодавчого забезпечення припинення господарських об'єднань, як шляхом ліквідації, так і шляхом реорганізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Павліченко В. М. Проблеми гармонізації національного нормативно-правового забезпечення праці державних службовців до міжнародного законодавства : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2018. 446 с.
2. Методологія в праві : монографія / І. Безклубий, І. Гриценко, М. Козюбра та ін. ; за ред. І. Безклубого. Київ : Грамота, 2017. 658 с.
3. Дзьобань О. П. Герменевтичний метод у сучасних цивілістичних дослідженнях : до питання про доцільність застосування / О. П. Дзьобань, В. Л. Яроцький // *Інформація і право*. 2017. № 2. С. 5-12.
4. Скоробагатько А. В. Єдність та диференціація правового регулювання пенсійного забезпечення в Україні : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.05. Київ. 2020. 479 с.
5. Жаровська І. М. Щодо проблем методології теорії держави і права. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки : зб. наук. праць*. 2015. № 827. С. 138-141.
6. Словник української мови / ред. кол. : І. К. Білодід, А. А. Бурячок, В. О. Винник та ін. Т. 4. К., 1973. 840 с.
7. Костицький М. В. Ключові підходи до методології пізнання української історико-правової дійсності. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Вип. 12. 2015. С. 12-17.
8. Загальна теорія держави і права : [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
9. Скаун О. Ф. Теорія держави і права : Підручник. / Пер. з рос. Харків : Консум, 2009. 656 с.

10. Гусарєв С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності). Навч. посіб. К. Знання, 2005. 655 с.
11. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Львів : Край, 2007. 192 с.
12. Кельман М. С. Методологія сучасного правознавства : становлення та основні напрями розвитку. *Психологія і суспільство*. № 4. 2015. С. 33-46.
13. Тополь Ю. О. Деякі проблеми методології сучасної юридичної науки. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2002. № 1. С. 8-12.
14. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : Підручник. Харків : Еспада, 2006. 776 с.
15. Теорія держави і права. Академічний курс : Підручник / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. 2-е вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
16. Майданик Р. А. Вчення про методологію приватного (цивільного) права України. Загальні положення. *Право України*. 2019. Вип. 1. С. 58-74.
17. Рабінович П. М. Наука філософії права : до характеристики предмета й методології. Проблеми філософії права. 2003. Т. 1. С. 22-26.
18. Сердюк І. А. Інтерпретація поняття «методологічний підхід» у сучасній правничій науці. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 52-58.
19. Кельман М. С. Осмислення методологічних підходів у сучасному правознавстві. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2018. № 894. С. 24-30.
20. Бехруз Х. Порівняльне правознавство : підручник. Одеса. Фенікс, 2009. 464 с.
21. Основи методології та організації наукових досліджень : Навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. А. Є. Конверського. К. : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.

22. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
23. Теорія держави і права : підручник / [О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.
24. Наливайко Л. Р. Конспект лекцій з дисципліни «Теорія держави і права». Дніпро. ДДУВС, 2018. 555 с.
25. Щербакова Н. В. Правове регулювання злиття та приєднання господарських товариств : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2006. 20 с.
26. Саветчук В. М. Правове регулювання злиття та приєднання юридичних осіб за правом України та Європейського Союзу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Івано-Франківськ, 2018. 207 с.
27. Зубатенко О. М. Припинення суб'єктів господарювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2008. 25 с.
28. Повар П. О. Історія розвитку законодавства про ліквідацію підприємств. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки»*. 2007. № 77-78. С. 68-73.
29. Повар П. О. Правове регулювання ліквідації підприємств в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2009. 19 с.
30. Скоропис О. М. Цивільно-правове регулювання ліквідації юридичних осіб : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2010. 20 с.
31. Адамович О. В. Ліквідація юридичних осіб за цивільним законодавством України : дис... доктора філос. 081. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. 227 с.

32. Анненков К. Система русского гражданского права. Т. 1 : Введение и Общая часть. 2-е изд., пересмотр. и доп. СПб. : Тип. М.М. Стасюлевича, 1899. 672 с.
33. Змирлов К. П. О недостатках наших гражданских законов // Журнал гражданского и уголовного права : Октябрь. Издание С. Петербургского Юридического Общества. 1886. Кн. 8. С. 75-116.
34. Квачевский А. О. О товариществах вообще и акционерных обществах в особенности по началам права, русским законам и судебной практике. Журнал гражданского и уголовного права. 1880. Кн. 6. Ноябрь-декабрь. 185 с.
35. Хоменко В. О. Припинення господарських товариств у цивільному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2019. 284 с.
36. Писемский П. Акционерная компания с точки зрения гражданского права. М. : Тип. Грачева и Ко, 1876. 231 с.
37. Рябота В. В. Реалізація прав акціонерів при злитті, приєднанні та поглинанні акціонерних товариств в Україні : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2008. 16 с.
38. Петражицкий Л. Акционерная компания. Акционерные злоупотребления и роль акционерных компаний в народном хозяйстве. По поводу предстоящей реформы акционерного права. СПб. : Типография Министерства Финансов (В. Киршбаума), 1898. 220 с.
39. Лукач І. В. Господарсько-правове регулювання корпоративних відносин в Україні : теоретичні проблеми : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04/ Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2016. 474 с.
40. Венедиктов А. В. Слияние акционерных компаний // Труды студентов экономического отделения Петроград. политех. ин-та. № 15. Пг. : Изд. Петроград. политех. ин-та, 1914. 371 с.

41. Щодо введення в дію Цивільного кодексу УРСР : Постанова ВУЦВК від 16.12.1922. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. 1922. № 55. ст. 780.

42. Гражданское уложение : проект высочайше учрежденной Редакционной комиссии по составлению Гражданского уложения (с объяснениями, извлеченными из трудов Редакционной комиссии и с приложением законопроекта об авторском праве, одобренного Государственной Думой) / Под ред. И.М. Тютрюмова ; Сост. А. Л. Саатчиан. Т. 2. СПб. : Законоведение, 1910.

43. Джуринський В. О. Правове становище господарських об'єднань в Україні : монографія. К. : Юрінком Інтер, 2010. 224 с.

44. Каминка А. И. Предпринимательские союзы (очерки картельного права). СПб. : Тип. т-ва «Обществ. польза», 1909. 183 с.

45. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1925 рік / Народний комісаріат юстиції. Харків : Друкарня ПУ УВО ім. М. Фрунзе, 1925. 1785 с.

46. Ландкоф С. Н. Товарищества и акционерные общества : теория и практика. Харьков. Юрид. изд-во Наркомюста УССР, 1926. 371 с.

47. Постанова ЦВК СРСР та РНК СРСР від 29.06.1927 «Про затвердження Положення про державні промислові трести» (втратила чинність) // 33 СРСР. 1927. № 39. Ст. 391, 392.

48. Постанова ЦВК СРСР та РНК СРСР від 17.08.1927 «Про затвердження Положення про акціонерні товариства» (втратила чинність) // 33 СРСР. 1927. № 49. Ст. 499.

49. Збірник законів та розпоряджень робітничо-селянського уряду СРСР. 1928. № 16. Отд. 1. Ст. 129.

50. Цивільний кодекс Української РСР : Кодекс Української РСР від 18 липня 1963 р. № 1540-VI / Верховна Рада УРСР (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1540-06> (дата звернення: 10.02.2025).

51. Постанова Ради Міністрів СРСР від 02.09.1982 № 816 «Про порядок створення, реорганізації і ліквідації підприємств, об'єднань, організацій і установ» // ЗП СРСР. 1982. № 25. Ст. 130.

52. Про порядок створення, реорганізації і ліквідації підприємств, об'єднань, організацій і установ республіканського та місцевого підпорядкування : Постанова Ради Міністрів Української РСР від 11 липня 1983 р. № 299 / Рада Міністрів УРСР (втратила чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/299-83-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.02.2025).

53. Про державне підприємство (об'єднання) : Закон СРСР від 30 червня 1987 р. № 7284-XI / Верховна Рада СРСР (втратив чинність). *Відомості Верховної Ради СРСР*. 1987. № 26. Ст. 385.

54. Про кооперацію в СРСР : Закон СРСР від 26 травня 1988 р. № 8998-11 / Верховна Рада СРСР (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v8998400-88> (дата звернення: 10.02.2025).

55. Про підприємства в СРСР : Закон СРСР від 4 червня 1990 р. № 1529-I / Верховна Рада СРСР (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1529400-90> (дата звернення: 10.02.2025).

56. Про підприємництво : Закон України від 07.02.1991 № 698-XII / Верховна Рада УРСР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text> (дата звернення: 10.02.2025).

57. Про підприємства в Україні : Закон України від 27.03.1991 № 887-XII / Верховна Рада УРСР (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/887-12#Text> (дата звернення: 10.02.2025).

58. Про господарські товариства : Закон України від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12> (дата звернення: 10.02.2025).

59. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців : Закон України від 10 жовтня 2013 р. № 642-VII

/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/642-18#Text> (дата звернення: 10.02.2025).

60. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення процедур припинення юридичних осіб та підприємницької діяльності фізичних осіб - підприємців за їх рішенням : Закон України від 19 травня 2011 р. № 3384-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3384-17#Text> (дата звернення: 10.02.2025).

61. Про банкрутство : Закон України від 14 травня 1992 р. № 2343-XII / Верховна Рада України (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12/ed19920514#Text> (дата звернення: 10.02.2025).

62. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України від 30 червня 1999 р. № 2343-XII / Верховна Рада України (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12/ed19990630#Text> (дата звернення: 10.02.2025).

63. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 10.02.2025).

64. Господарський кодекс України : Кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 10.02.2025).

65. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15> (дата звернення: 10.02.2025).

66. Про кооперацію : Закон України від 10 липня 2003 р. № 1087-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text> (дата звернення: 10.02.2025).

67. Про акціонерні товариства : Закон України від 17 вересня 2008 р. № 514-VI / Верховна Рада України (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17> (дата звернення: 10.02.2025).

68. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 6 лютого 2018 р. № 2275-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19> (дата звернення: 10.02.2025).

69. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 21 липня 2020 р. № 819-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20> (дата звернення: 10.02.2025).

70. Товкун І. М. Законодавче регулювання корпоративних відносин у Європейському Союзі. *Форум права*. 2013. № 3. С. 657-665.

71. Third Council Directive 78/855/EEC of 9 October 1978 based on Article 54 (3) (g) of the Treaty concerning mergers of public limited liability companies. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31978L0855> (Last accessed: 10.02.2025).

72. Sixth Council Directive 82/891/EEC of 17 December 1982 based on Article 54 (3) (g) of the Treaty, concerning the division of public limited liability companies. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31982L0891> (Last accessed: 10.02.2025).

73. Directive 2005/56/EC of the European Parliament and of the Council of 26 October 2005 on cross-border mergers of limited liability companies. URL: <https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:02005L0056-20140702> (Last accessed: 10.02.2025).

74. Directive 2011/35/EU of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 concerning mergers of public limited liability companies. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32011L0035> (Last accessed: 10.02.2025).

75. Directive (EU) 2017/1132 of the European Parliament and of the Council of 14 June 2017 relating to certain aspects of company law (codification).

URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32017L1132>
(Last accessed: 10.02.2025).

76. Кібенко О. Р. Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин : порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2006. 527 с.

77. Реферативний огляд європейського права / за заг. ред. В. О. Зайчука. Вип. 22. Київ, 2011. 52 с.

78. Council Regulation (EC) No 2157/2001 of 8 October 2001 on the Statute for a European company (SE). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32001R2157> (Last accessed: 10.02.2025).

79. Council Regulation (EC) No 1435/2003 of 22 July 2003 on the Statute for a European Cooperative Society (SCE). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32003R1435> (Last accessed: 10.02.2025).

80. Зубатенко О. М. Щодо запозичення зарубіжного досвіду правового регулювання припинення суб'єктів господарювання. *Форум права*. 2009. № 2. С. 185–191.

81. Стратюк О. М. Етапи становлення законодавства про припинення підприємницьких юридичних осіб. *Право і суспільство*. 2020. № 2-1. С. 231-236.

82. Дорошенко Л. М. Поняття припинення суб'єкта господарювання. *Університетські наукові записки*. 2008. № 1 (25). С. 138-143.

83. Цивільне право України. Альбом схем : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / заг. ред. Є. О. Мічурін. 2-ге вид., перероб. та доп. Х. : Юрсвіт, 2008. 352 с.

84. Г. В. Смолин, О. А. Туркот, Л. В. Хомко Господарське право України. Загальна частина : підручник / за заг. ред. Г. В. Смолина. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 484 с.

85. Щербина В. С. Господарське право : підручник / В. С. Щербина. 6-те вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2013. 640 с.
86. Кравчук В. М. Корпоративне право : науково-практичний коментар законодавства та судової практики. Київ : Істина, 2005. 720 с.
87. Цивільне право України : підручник : в 2 т. / за ред. Г. Б. Яновицької, В. О. Кучера. Львів : Новий Світ-2000, 2014. Т. 1. 444 с.
88. Жеков Д. В. Припинення юридичних осіб за цивільним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2015. 20 с.
89. Ільницька Н. Ф. Припинення юридичних осіб за законодавством України : питання термінології. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 4 (3). С. 96-102.
90. Постанова Верховного Суду від 18.05.2023 р. у справі № 904/4203/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111095933> (дата звернення: 10.02.2025).
91. Гражданское право Украины [Текст] : учеб. для вузов : в 2-х ч. / под ред. : проф. А. А. Пушкина, доц. В. М. Самойленко ; Ун-т внутр. дел. Х. : Основа, 1996. 440 с.
92. Вінник О. М. Господарське право : курс лекцій (загальна частина). Київ : Видавництво Ліра-К, 2017. 240 с.
93. Старцев О. В. Підприємницьке право : навчальний посібник / О. В. Старцев. К. : Істина, 2006. 208 с.
94. Хозяйственный кодекс Украины : науч.-практ. коммент. / под общ. ред. А. Г. Бобковой. Х. : Издатель ФЛ-П Вапнярчук Н.Н., 2008. 1296 с.
95. Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України : Лист від 07.04.2008 № 01-8/211 / Вищий господарський суд України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_211600-08#Text (дата звернення: 10.02.2025).

96. Щербина В. С. Суб'єкти господарського права : монографія / В. С. Щербина. К. : Юрінком Інтер, 2008. 264 с.
97. Цивільний кодекс України : Науково-практичний коментар / За ред. розробників проекту Цивільного кодексу. К. : Істина, 2004. 928 с.
98. Шевченко Н. І. Правове регулювання припинення господарських товариств шляхом реорганізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2012. 20 с.
99. Юркевич Ю. М. Припинення юридичних осіб з правонаступництвом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Львів, 2009. 209 с.
100. Жеков Д. В. правонаступництво як елемент реорганізації юридичної особи. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 74. С. 281-287.
101. Коверзнів М. Правовий аспект реорганізації юридичних осіб. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 29-31.
102. Стратюк О. М. Цивільно-правове регулювання припинення підприємницьких юридичних осіб : дис... доктора філос. / Стратюк Ольга Миколаївна ; Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2021. 232 с.
103. Постанова Верховного Суду від 26.09.2018 р. у справі № 138/1847/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76972362> (дата звернення: 10.02.2025).
104. Постанова Верховного Суду від 23.09.2021 р. у справі № 807/2322/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99860875> (дата звернення: 10.02.2025).
105. Правові засади створення, діяльності та припинення юридичних осіб в Україні : навч. посібник / Ю. М. Юркевич, У. Б. Андрусів, О. Б. Верба-Сидор та ін. ; за ред. Ю. М. Юркевича. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 412 с.
106. Кулаков В. В. До питання про поняття ліквідації товариства з обмеженою відповідальністю. *Право.ua*. 2019. № 2. С. 172-176.

107. Фесюра М. В. Ліквідація, реорганізація, банкрутство підприємства, установи, організації в сучасний період: поняття та юридична сутність. *Публічне право*. 2013. № 1. С. 310-317.

108. Гнатів О. М. Поняття та види ліквідації як способу припинення юридичних осіб за цивільним законодавством України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. Вип. 2. С. 105-111.

109. Адамович (Макаревич) О. В. Ліквідація юридичних осіб і її види за цивільним законодавством України. *Jurnalul juridic national : teorie și practică*. 2018. № 1-1 (29). С. 109-112. (Національний юридичний журнал : теорія і практика. Кишинів, Республіка Молдова).

110. Новохацька М. Ю. Юридичні аспекти припинення суб'єктів господарювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 37. С. 69-73.

111. Жуков С. В. Правові основи здійснення процедур ліквідації підприємства. *Право і Безпека*. 2009. № 5. С. 175-180.

112. Швець О. В. Правова природа процедури ліквідації юридичної особи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2014. № 10-1. Т. 1. С. 233-236.

113. Directive 2001/17/EC of the European Parliament and of the Council of 19 March 2001 on the reorganisation and winding-up of insurance undertakings. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32001L0017> (Last accessed: 10.02.2025).

114. Directive 2001/24/EC of the European Parliament and of the Council of 4 April 2001 on the reorganisation and winding up of credit institutions. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32001L0024> (Last accessed: 10.02.2025).

115. L. C. B. Gower Gower's principles of modern company law. 4th ed. 1979. p. 770.

116. Кочин В. В. Майбутні метаморфози регулювання відносин припинення юридичної особи : «рівняння» з кількома невідомими. *Проблеми цивільного права та процесу*. № 3. 2018. 158-163.

117. Постанова Верховного Суду від 04.12.2019 р. у справі № 757/16460/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86364887> (дата звернення: 10.02.2025).

118. Постанова Верховного Суду від 08.02.2023 р. у справі № 910/16900/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108875128> (дата звернення: 10.02.2025).

119. Постанова Верховного Суду від 16.03.2023 р. у справі № 922/3979/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109589378> (дата звернення: 10.02.2025).

120. Постанова Верховного Суду від 07.02.2023 р. у справі № 912/1266/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108848499> (дата звернення: 10.02.2025).

121. Щодо деяких аспектів корпоративного права (кодифікація) : Директива Ради ЄС № 2017/1132 від 14.06.2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_014-17/ed20170614#n1055 (дата звернення: 10.02.2025).

122. Саветчук В. М. Поняття та сутність злиття та приєднання : законодавчий та доктринальний аспекти. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2016. Вип. 40. С. 104-113.

123. Загребельний О. М. Актуальні проблеми адаптації правового регулювання злиття та поглинання компаній в Україні до права ЄС. *Теорія та практика державного управління*. 2012. Вип. 3 (38). С. 464-469.

124. Рябота В. В. Захист прав акціонерів при злитті та поглинанні акціонерних товариств в Україні : монографія. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 159 с.

125. Вербов С. В. Правове регулювання «М&А» в праві західних держав. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 101. (Частина I). С. 152-156.

126. Тюленєва Ю. В. Нормативно-правова база регулювання процесів злиття та поглинання підприємств в Україні. *Бізнес інформ*, 2013. № 13. С. 49-54.

127. Коломієць-Людвіг Є. П. Правове регулювання злиття та поглинання суб'єктів господарювання в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук ; 12.00.04. К. : КНЕУ ім. В. Гетьмана. 2014. 21 с.

128. Про узгодження законів, підзаконних нормативно-правових актів і адміністративних положень щодо компаній колективного інвестування в переказні цінні папери (UCITS) : Директива РЄ № 2009/65/ЄС від 13.07.2009 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_038-09/ed20210802#n52 (дата звернення: 10.02.2025).

129. Бочарова О. І. Правові аспекти поглинання акціонерних товариств : автореф. дис. ... канд. юрид. наук ; 12.00.04. Д. : Донецький національний університет, 2012. 20 с.

130. Про акціонерні товариства : Закон України від 27.07.2022 № 2465-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text> (дата звернення: 10.02.2025).

131. Петров Є. В. До питання про форми реорганізації господарських товариств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 24. Т. 2. С. 82-88.

132. Кирпань Б. В. Еволюція правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством Європейського Союзу. Збірник наукових праць науково-практичної конференції (м. Рівне, 1-2 грудня 2023 р.). Рівне. 2023. С. 36-41.

133. Постанова Верховного Суду від 23.12.2019 р. у справі № 910/15101/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86570211> (дата звернення: 10.02.2025).

134. Постанова Верховного Суду від 17.10.2023 р. у справі № 904/3074/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114453948> (дата звернення: 10.02.2025).

135. Постанова Верховного Суду від 16.11.2023 р. у справі № 15/471-б. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115061536> (дата звернення: 10.02.2025).

136. Постанова Верховного Суду від 07.03.2023 р. у справі № 908/1946/15-г. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109747233> (дата звернення: 10.02.2025).

137. Постанова Верховного Суду від 10.06.2021 р. у справі № 910/3919/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98391258> (дата звернення: 10.02.2025).

138. Постанова Верховного Суду від 09.11.2023 р. у справі № 910/14804/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114994042> (дата звернення: 10.02.2025).

139. Постанова Верховного Суду від 10.05.2023 р. у справі № 905/229/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110997954> (дата звернення: 10.02.2025).

140. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.11.2022 р. у справі № 911/3135/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107834207> (дата звернення: 10.02.2025).

141. Кодекс України з процедур банкрутства : Кодекс України від 18.10.2018 № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#n948> (дата звернення: 10.02.2025).

142. Гарагонич О. В. Господарська правосуб'єктність акціонерних товариств : проблеми теорії і практики : монографія. К. : НАН України. 2019. 406 с.

143. НААКУ та Проект ЄС «Право-Justice» провели форум щодо неплатоспроможності та банкрутства в Україні. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/naaku-ta-proekt-es-pravojustice-proveli-forum-shchodo->

neplatospromozhnosti-ta-bankrutstva-v-ukrayini.html (дата звернення: 10.02.2025).

144. Булижин І. В. Правове регулювання процедур банкрутства у країнах Європейського Союзу. *Приватне та публічне право*. 2017. № 4. С. 44-48.

145. Directive 2008/94/EC of the European Parliament and of the Council of 22 October 2008 on the protection of employees in the event of the insolvency of their employer (Codified version). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32008L0094> (Last accessed: 10.02.2025).

146. Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32009L0138> (Last accessed: 10.02.2025).

147. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_UkraineEU_Association_Agreee (дата звернення: 10.02.2025).

148. Directive (EU) 2019/1023 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on preventive restructuring frameworks, on discharge of debt and disqualifications, and on measures to increase the efficiency of procedures concerning restructuring, insolvency and discharge of debt, and amending Directive (EU) 2017/1132 (Directive on restructuring and insolvency). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/1023/oj> (Last accessed: 10.02.2025).

149. Regulation (EU) 2015/848 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on insolvency proceedings (recast). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32015R0848> (Last accessed: 10.02.2025).

150. Шевченко Н. І. Захист прав заінтересованих осіб при реорганізації господарських товариств. *Вісник господарського судочинства*. 2011. № 3. С. 146-151.
151. Петров Є. В., Белуга Ю. М. Розрахунки з кредиторами у разі припинення господарських товариств, на прикладі реорганізації. *Юридичний вісник* 2 (39). 2016. С. 118-123.
152. Жорнокуй Ю. М. Договори по реорганізації юридичної особи : проблемні питання. *Проблеми цивільного права та процесу*. 2019. С. 30-33.
153. Харченко М. О. Економічні передумови виникнення об'єднань підприємств. Економічні проблеми сталого розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції імені проф. Балацького О.Ф., м. Суми, 27 травня 2015 р. Суми : СумДУ, 2015. С. 174-175.
154. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> (дата звернення 02.03.2025).
155. Вінник О. М. Господарське право. Київ : Кондор, 2003. 400 с.
156. Кравець І. М. Ознаки господарських об'єднань як центрів господарських систем. *Вісник КНУ ім. Т. Шевченка*. 2011. № 87. С. 41-44.
157. Радєва М. М. Аналіз ефективності діяльності корпорацій в Україні. *Інвестиції : практика та досвід*. 2010. № 21. С. 18-22.
158. Crandall W. R. Crisis Management : Leading in the New Strategy Landscape. Sage Publications, Second Edition. 2013. 360 p.
159. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 19 : Наказ Мінфін України від 07.07.1999 № 163. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99#Text> (дата звернення: 10.02.2025).
160. Дзюба С. Г. Монопольний характер організаційно-правових форм об'єднання підприємств. *Зовнішня торгівля : економіка, фінанси, право*. (2012). № 2. С. 109-119.

161. Петрина В. Н. Проблемні питання правового статусу об'єднань підприємств. *Право і суспільство*. 2014. № 5.2. С. 121-126.

162. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 № 2210-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text> (дата звернення: 10.02.2025).

163. Ясиновська О. С. Організаційно-правові форми державних господарських об'єднань. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 112-116.

164. Кулиняк І. Я. Характеристика організаційно-правових норм об'єднань підприємств. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.12. С. 199-205.

165. Скопенко Н. Обґрунтування доцільності формування та розвитку інтегрованих об'єднань в АПК України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2011. № 123. С. 44-47.

166. Гойло Н. В. Характеристика організаційно-правових форм об'єднань підприємств та їх вплив на організацію обліку внутрішніх розрахунків. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2012. Вип. 1 (22). С. 67-72.

167. Яременко Л. М., Макарчук І. М., Перчук О. В. Об'єднання підприємств та їх вплив на систему обліку і звітності. *Агросвіт*. № 16. 2021. С. 52-63.

168. Бек Ю. Б., Верес І. Я., Герц А. А. Господарський кодекс України : науково-практичний коментар. К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2010. 672 с.

169. Деякі питання Державного концерну «Ядерне паливо» : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2008 № 841. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/841-2008-%D0%BF#n13> (дата звернення: 10.02.2025).

170. Статут освітньо-наукового об'єднання «Дніпровський консорціум університетів», затверджений Конференцією учасників консорціуму від 10.05.2019 (протокол № 1). URL:

http://www.dnu.dp.ua/docs/news/Statut_Konsorciumu.pdf (дата звернення: 10.02.2025).

171. Юркевич Ю. М. Правовий статус статутних господарських об'єднань. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 5. С. 181-184.

172. Петрина В. В. Організаційно-правові форми об'єднань підприємств : порівняльний аналіз. *Національний юридичний журнал : теорія і практика*. 2014. С. 134-141.

173. Опришко Д. М. Корпорація як різновид договірних об'єднань підприємств. *Юридична Україна*. 2013. № 4. С. 45-50.

174. Войтко С. В., Гавриш О. А., Корогодова О. О., Моїсеєнко Т. Є. Транснаціональні корпорації. К. : КПП ім. Ігоря Сікорського, 2016. 208 с.

175. Проект Закону України «Про господарські об'єднання» від 27.08.2010 р. № 7057. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF5G100I> (дата звернення: 10.02.2025).

176. Шпомер А. І. Підстави і порядок виходу та примусового виключення учасника з господарського об'єднання підприємства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 5. С. 177-180.

177. Визначення господарчого та правового статусу учасника Консорціуму : відповідь на запит 1028/2017. URL: <http://www.me.gov.ua/InfoRez/Print?id=3c48bc3b-8621-47df-b222-15a494154c6c&tagId=7758c77b-e410-44ea-a07d-37f1799e11e5&tag=ZapitiKoristuvachiv&lang=uk-UA> (дата звернення: 10.02.2025).

178. Криштопа І. І. Побудова стратегічного обліку об'єднаного бізнесу : дис. на здобуття наук. ступеня докт. ек. наук : спец. 08.00.09 Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. Київ, 2016. 578 с.

179. Менів Я. О. Правові форми об'єднання підприємств у господарській організації великого бізнесу. *Економічна теорія та право*. № 2 (29). 2017. С. 157-170.

180. Мартинюк Н. Р. Порівняльно-правова характеристика холдингів і холдингових компаній за законодавством іноземних держав. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2014. Вип. 36. С. 142-154.

181. Задихайло Д. В. Холдингові об'єднання як форма концентрації економічної влади : правові позиції. *Юрист України*. № 4(25). 2013. С. 50-57.

ДОДАТКИ

Додаток 1

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кирпань Б. В. Становлення та розвиток правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 166-170. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/37>. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2023/37.pdf.
2. Кирпань Б. В. Поняття припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань : законодавчий та доктринальний підходи. *Актуальні проблеми держави і права*. 2023. № 100. С. 62-73. DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v100.2023.7>.
3. Кирпань Б. В. До питання про форми реорганізації підприємницьких товариств за законодавством Європейського Союзу. *Право і суспільство*. 2024. № 2. С. 85-92. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.2.11>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Кирпань Б. В. Актуальні проблеми законодавства України у сфері ліквідації господарських товариств. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права*. Матеріали XII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (9 - 10 жовтня 2020 року) / За заг. ред. М.В. Полякова та О.Л. Соколенко. Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара. м. Дніпро, 2020. С. 53-55.
5. Кирпань Б. В. Сучасний етап розвитку законодавства України про припинення підприємницьких товариств. *Право як ефективний суспільний регулятор* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м.

Львів, 19-20 лютого 2021 р. Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. С. 79-83.

6. Кирпань Б. В. Поняття методології дослідження правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права*. Матеріали XIII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (8 - 9 жовтня 2021 року) / За заг. ред. С.І. Оковитий та О.Л. Соколенко. Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара. м. Дніпро, 2021. 180 с. С. 49-51.

7. Кирпань Б. В. Становлення правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань на українських землях у складі Російської Імперії (XIX ст. – початок XX ст.). *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права*. Матеріали XIV Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (7 - 8 жовтня 2022 року) / За заг. ред. С.І. Оковитий та О.Л. Соколенко. Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара. м. Дніпро, 2022. 180 с. С. 24-26.

8. Кирпань Б. В. Еволюція правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством Європейського Союзу. *Стратегії і трансформації юридичної науки в умовах сталого розвитку суспільства*. Матеріали науково-практичної конференції (м. Рівне, 1-2 грудня 2023 р.). Одеса : Видавництво «Молодий вчений», 2023. С. 36-41.

9. Кирпань Б. В. Особливості ліквідації підприємницьких товариств в процесі банкрутства за законодавством Європейського Союзу. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи* : матеріали XXIII Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (26 квітня 2024 року). Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2024. С. 199-200.

10. Кирпань Б. В. Проблемні питання правового регулювання припинення господарських об'єднань шляхом ліквідації за законодавством України. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 146-148.

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації:

11. Кирпань Б. В. Методологія дослідження правового регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. № 2. С. 46-50.

АКТ

про впровадження у практичну діяльність регіональної філії «Придніпровська залізниця» АТ «Укрзалізниця» результатів дисертаційного дослідження на тему «Правове регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу» аспіранта юридичного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара Кирпани Богдана Володимировича

Висновки та пропозиції, викладені у дисертаційному дослідженні Кирпани Богдана Володимировича на тему «Правове регулювання припинення підприємницьких товариств та господарських об'єднань за законодавством України та Європейського Союзу», мають важливу практичну спрямованість у роботі Юридичної служби регіональної філії «Придніпровська залізниця» АТ «Укрзалізниця». Йдеться, зокрема, про розробку інструментарію захисту прав кредиторів при реорганізації підприємницьких товариств на засадах імплементації в законодавство України досвіду правового регулювання Європейського Союзу у цій сфері. Обґрунтовується підвищення рівня гарантій прав кредиторів в процедурах припинення підприємницьких товариств шляхом реорганізації до рівня захисту їх прав за законодавством в сфері банкрутства суб'єктів господарювання. Зазначено, що застосування положень цивільного законодавства, які мають загальний характер під час реорганізації товариств не повинно призводити до послаблення правового статусу та можливостей кредиторів у захисті власних прав, що пропонується усунути шляхом залучення фахівця з числа арбітражних керуючих до відповідних процесів поза межами регуляторного впливу Кодексу України з процедур банкрутства.

Зазначені пропозиції прийняті до розгляду та будуть використовуватись у подальшому при вирішенні практичних проблем, що стосуються забезпечення виконання товариствами, що припиняються шляхом реорганізації, взятих на себе господарських зобов'язань.

Начальник юридичної служби
регіональної філії
«Придніпровська залізниця»
АТ «Укрзалізниця»

Дмитро РОМАНОВ